

**Aktivoituminen henkilökohtaisena
päätöksentekoprosessina aikuissosiaalityössä**

Juho Suortti
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2012

TIIVISTELMÄ

AKTIVOITUMINEN HENKILÖKOHTAISENA PÄÄTÖKSENTEKOPROSESSINA AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ

Juho Suortti

Sosiaalityö, pro gradu –tutkielma, 80 sivua

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Tuija Kotiranta

Syksy 2012

Tutkielmassani käsittelen aktivoitumista voimaantumisprosessin osana, johon henkilö kiinnittyy henkilökohtaisen päätöksentekoprosessin myötä. Päätöksentekoprosessin viitekehystenä tarkastelen suomalaista aktiivista sosiaalipolitiikkaa 1990-luvun alusta lähtien. Tavoitteenani on tuoda uutta sisältöä nykyiseen aikuissosiaalityön aktivointikeskusteluun tarkastelemalla aktivoitumista ei pelkästään sosiaalipoliittisesta ja rakenteellisesta näkökulmasta, vaan ensisijaisesti yksilön subjektiivisena päätöksentekoprosessina.

Ensisijainen tavoitteeni on tutkia miten aktivoituminen rakentuu aikuissosiaalityön kontekstissa. Tutkielman tarkoituksena on tuottaa kriittistä tietoa ja uusia näkökulmia sosiaalityön asiakastyötä tekeville sekä sosiaalityölle tieteenalana. Tässä mielessä tutkielmani on aikalaisanalyttinen kuvaus nykyisistä käsityksistä liittyen aktivointiin ja sen vaikutuksista yksilön mahdollisuuksiin hallita omaa elämäänsä. Aineistonani käytän aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan, empowermentiin, päätösteoriaan sekä ihmisen itsemääräämisoikeuteen liittyvää kirjallisuutta ja tieteellistä tutkimusta. Tutkimusmetodini ovat filosofinen päättely ja argumentaatio.

Tutkielmani mukaan lisääntynyt yhteistyö sosiaali- ja työvoimahallinnon välillä on luonut ristiriidan erilaisten toimintakulttuurien ja asiakastyön päämäärien välille. Aktivoituminen sosiaalityön traditiossa ymmärretään henkilön itsenäisen elämänhallinnan parantamisena, kun taas työvoimahallinnon tavoitteena on työllistää asiakkaat avoimille työmarkkinoille käyttäen laaja-alaisia toimenpiteitä ja siten tukea talouskasvua. Näiden kahden aktivointitradition ristiriidassa sosiaalityö on jäänyt alisteiseksi. Sosiaalityön on siten täytynyt omaksua tavoitteenasetteluja, jotka eivät ole sen omalle aktivointitraditiolle ominaisia.

Aktiivisen sosiaalipolitiikan harjoittamiseen liittyy ongelmia, jotka liittyvät käyttäytymisen ohjaamisen problematiikkaan, erityisesti itsemääräämisoikeuteen ja vapautteen hallita omaa elämää. Aktiivisen sosiaalipolitiikan käytännön sovellutukset perustuvat taloudelliseen ohjailuun, missä eri vaihtoehtojen välillä joko saavutetaan lisää, säilytetään ennallaan tai sanktioidaan etuuksia. Näin eri vaihtoehtojen välillä on aktiivista ohjaamista tiettyjen vaihtoehtojen suosimiseksi, jolloin ulkoinen tavoitteiden asettaminen uhkaa heikentää aktivoinnin kohteena olevan henkilön sisäistä motivaatiota ja aktivoituminen voi siten jäädä toteutumatta.

Avainsanat: aikuissosiaalityö, aktiivinen sosiaalipolitiikka, aktivointi, empowerment, itsemäärääminen, päätösteoria, voimaantuminen

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	3
2 TUTKIMUKSEN TAVOITE	6
2.1 Tutkijapositio	8
2.2 Tutkimuskysymykset	10
3 METODOLOGIA ja MENETELMÄT	12
3.1 Sosiaalityön teoriaa etsimässä.....	12
3.2 Argumentaatio metodina.....	14
3.2.1 Mikä on argumentti?.....	15
3.2.2 Argumentin tulkitseminen	17
4 AIEMPAA TUTKIMUSTA	18
5 AKTIVOITUMISEN YHTEISKUNNALLINEN KONTEKSTI	22
5.1 Aktivoituminen käsitteenä	22
5.2 Taustalla yhteiskunnallinen murros ja työttömyys	23
5.3 Aktiivinen sosiaalipolitiikka.....	27
5.4 Muutos sosiaalipolitiikan ihmiskuvassa	32
5.5 Lopuksi.....	35
6 AKTIVOITUMINEN JA EMPOWERMENT	36
6.1 Erilaisia näkökulmia empowerment-käsitteeseen.....	36
6.2 Empowerment: valtaa ja voimaa?	38
6.3 Empowerment suomalaisessa sosiaalityössä.....	40
6.4 Empowerment prosessina	42
6.5 Intentionaalisuus voimaantumisessa	45
6.6 Voimaantumisen esteitä	46
6.7 Lopuksi.....	48
7 PÄÄTÖSTEORIA	50
7.1 Päätöksen tekemisen välitön viitekehys	52
7.2 Praktinen syllogismi.....	55
7.3 Muutoksen ontologia.....	58
8 ITSEMÄÄRÄÄMINEN	60
8.1 Vapaus – poliittinen ja eettinen kysymys	60
8.2 Vapaus ja vastuu	62
8.3 Minuus itsemääräämisen perustana	64
9 TULOKSET	67
9.1 Aktivoituminen ja voimaantuminen aikuissosiaalityössä.....	67
9.2 Vaikutukset päätöksenteon viitekehukseen.....	69
10 POHDINTAA	73
10.1 Reflektiota tutkielman kirjoittamisesta	75
KIRJALLISUUS	77

1 JOHDANTO

Aloittaessani tekemään tutkielmaani sattui yliopiston kirjastolla silmääni eräs yrittäjyysopintojen tenttikirja, jonka kanteen oli liimattu teksti: ”Ei saa aktivoida tai passivoida – ei itselainausta tai palautusta.” Humoristisen ilmaus leikittelee liberalistisella ihmiskäsityksellä, jonka mukaan käyttäytymisen ohjaaminen ei ole suositeltavaa tai tavoiteltavaa. Kyseisen otsikon on vain yksi esimerkki lukuisista asioista, jotka ovat tutkielmaani myötä saaneet minut pohtimaan omaa suhdettani aktivoitumiseen. Olen huomannut, että aktivoituminen on itse asiassa hyvin arkipäiväinen ja yleinen ilmiö, joka koskettaa kaikkia ihmisiä läpi elämän.

Minua on kiinnostanut jo pitkään se tapa, jolla ihmiset tekevät päätöksiään. Monet kertovat esimerkiksi, että vasta sen jälkeen, kun he olivat suorittaneet ensimmäisen tutkintonsa, alkoivat he ensimmäistä kertaa todella miettiä, mitä elämällään haluaisivat tehdä. Miten ja miksi ihmiset päätyvät tavoittelemaan jotain, mitä eivät kuitenkaan halua? Toinen asia, joka on johtanut minut tutkielmani aihealueiden piiriin, on yksinkertainen hämmästely ihmisen tahdonvoiman äärellä. Ei ole esimerkiksi kovinkaan harvinaista, että ihminen pääsee irti riippuvuudesta, raitistuu tai lopettaa tupakoinnin ilman mitään ulkonaisia interventioita. Jotenkin vain ihminen yksinkertaisesti on päättänyt muuttaa tottumuksiaan ja saa voiman siihen jostain. Yksinkertaistaen voisi ilmaista, että olen kiinnostunut muutoksesta.

Aktivointi on käsitteenä paradoksaalinen ja moniselitteinen (ks. Kotiranta 2008). Aktivoituminen on kuitenkin todellinen ja havaittavissa oleva ilmiö, tämän on varmasti havainnut jokainen sosiaalityön asiakastyötä tekevä, joka on nähnyt asiakkaansa aktivoituvan. Ongelmaksi nousee helposti aktivoitumisen määrittelemisen - mitä aktivoituminen oikeastaan on? Omat ennakkokäsityksemme ja uskomuksemme aktivoitumisen luonteesta vaikuttavat oleellisesti siihen, millä tavoin suhtaudumme ilmiöön ja lopulta siihen, millaista on aktivointi, jota pidämme hyvänä ja pyrimme harjoittamaan.

Erityisesti nuorten aikuisten elämäntilanteet jäävät usein mietityttämään. Järjestelmän näkökulmasta heidät leimataan passiivisiksi, sillä he eivät onnistu löytämään töitä tai he eivät välttämättä edes halua etsiä töitä. Mutta kuitenkin he usein ovat aktiivisia

elämänsä muilla osa-alueilla ja osoittavat pystyvänsä käyttämään omaa tahtoaan. Usein nuoret kertovat, että haluavat raitistua, lähteä työelämään, perustaa perheen ja ostaa talon. He vaikuttavat vilpittömiltä, eikä minulla yleensä ottaen ole syytä epäillä heidän haluaan, mutta useimmiten tilanne ei jostain syystä etene lainkaan parempaan suuntaan. Pikemminkin tapahtuu usein juuri päinvastoin: velkaantuneisuus syvenee, masennus vähentää entisestään heikkoja voimavaroja tai parisuhteen päättyminen katkaisee ns. paremman jakson. Usein vaikuttaa siltä, että he voisivat tehdä päätöksiä paremminkin, mutta itse asiassa he näyttävät tekevän itsensä kannalta juuri huonoimpia päätöksiä. Nuorten tilanteet ja muut edellä mainitsemani seikat ovat saaneet minut kiinnostumaan päätöksenteon prosessista aikuissosiaalityössä. Miten ihminen tekee valintojaan? Miksi ihminen tekee huonoja päätöksiä?

Jotkut tutkielmani pääteemoista, kuten praktinen syllogismi, ovat olleet mieltäni lähellä jo hyvin pitkään. Hyödyntämällä omia kiinnostuksen kohteitani olen myös itse onnistunut voimaantumaa ja löytämään omat sisäiset voimavarani. Pidän lukemisesta ja kirjoittamisesta, minkä lisäksi olen opiskellut sivuaineinani filosofiaa ja psykologiaa, joten näitä omia mielenkiinnon kohteitani olen hyödyntänyt gradua kirjoittaessani. Aluksi en ymmärtänyt, että minullakin on omat erityiset vahvuuteni ja lähestyin graduani toisenlaisesta, stressaavasta ja uuvuttavasta näkökulmasta: millaista tutkimusta minulta odotetaan? Keksinkin monia hyviä aiheita ja teemoja, sillä niistä ei maailmassa ole pulaa, mutta tämä tie ei tuottanut tulosta. Kerryttämällä taakkaa harteilleni ja nostamalla riman liian korkealle uuvutin itseni turhaan, turhauduin koko hommaan ja päätin lopettaa. Luovutin ja päätin asettaa itselleni uuden tavoitteen: teen sitä, mikä tuntuu minusta luontevimmalta ja mikä kiinnostaa minua itseäni, enkä sitä, minkä kuvittelin miellyttävän jotain kuvitteellista ulkopuolista osapuolta. Sitä kautta löysin vapauden ja luovuuden, joka on mahdollistanut tutkielman saattamisen loppuun saakka.

Niinpä lähestymistapani tutkimukseeni on intuitiivinen, työelämälähtöinen ja omaan kokemukseen perustuva, mutta toivoakseni myös tieteellisen tutkimuksen kriteerit täyttävä. Tutkielmaa tehdessäni olen kokenut monia oivalluksen hetkiä ja oppinut paljon sekä tutkimukseni aihepiiristä että itsestäni. Ennen kaikkea olen iloinen, että olen löytänyt tutkimuskohteen, joka kiinnostaa minua henkilökohtaisesti ja jonka

uskon antavan uusia ajatuksia lukijoilleen. Antiikin filosofi Sofokleeta lainatakseni: *ei ole mitään oudompaa kuin ihminen.*

Seuraavassa luvussa, eli tutkielmani juoksevan numeroinnin mukaisesti toisessa luvussa, esittelen tutkimukseni tavoitteet ja tutkimuskysymykset. Kolmannessa luvussa käyn läpi sosiaalityön teoriakeskustelua oleelliselta osin sekä selvennän argumentaatiota tutkimusmetodinani. Neljännessä luvussa käyn läpi aktiiviseen sosiaalipolitiikkaan ja aktivointiin liittyvää aiempaa tutkimusta. Viidennessä luvussa hahmottelen aktivoinnin yhteiskunnallista kontekstia ja suomalaisen yhteiskunnan viimeaikaisia poliittisia muutoksia, eli viitekehystä, missä aktivointi tapahtuu. Kuudennessa luvussa esittelen aktivoitumisen yhteyden empowermentiin. Seitsemännessä luvussa tarkastelen päätösteoriaa, tarkemmin ilmaistuna sitä, miten ihminen tekee päätöksiä. Kahdeksannessa luvussa vedän yhteen aikaisempien kappaleiden vaikutuksia yksilön vapauteen, valinnanmahdollisuuksiin ja itsemääräämisoikeuteen. Yhdeksännessä luvussa esittelen tutkielmani tulokset. Viimeinen luku eli kymmenes luku sisältää pohdintoja tutkielman aihepiiriin liittyen, reflektiota tutkielman vahvuuksista ja heikkouksista sekä yleistä pohdintaa sosiaalityöstä.

2 TUTKIMUKSEN TAVOITE

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää inhimillisen päätöksentekoprosessin eri osaluokkia ja tehdä teoreettista ja käsitteellistä jäsenystä siitä, miten ihmiset tekevät päätöksiä aktiivisen sosiaalipolitiikan ja aikuissosiaalityön kontekstissa. Tavoitteenani on tehdä selkeä kuvaus päätöksen tekemisestä edeltävistä premissistä, itse päätöksen tekemisestä ja tarkastella, miksi ihmiset tekevät päätöksiä vai tekevätkö he päätöksiä itse lainkaan. Tarkastellessani päätöksenteon viitekehystä otan kantaa myös kysymyksiin, jotka liittyvät itsemääräämiseen ja valinnan vapauteen aikuissosiaalityössä.

Tutkimukseni ensisijainen tarkoitus on tuottaa kriittistä tietoa ja uusia näkökulmia sosiaalityön asiakastyötä tekeville sekä sosiaalityölle tieteenalana. Pidän tutkielmaani epäonnistuneena, jos tutkielmaani lukevan mieleen ei nouse lainkaan uusia ajatuksia. Toivon, että tutkielman teoreettisuus ja käsitteellisyys voisi toimia työkalupakkina käytännön sosiaalityötä tekeville ja kannustaa itsereflektioon sekä omien ennakkoletusten ja uskomusten pohtimiseen. Tutkielmani aihepiiri huomioon ottaen tavoitteenani on tehdä relevanttia tutkimusta juuri aikuissosiaalityön kannalta, mutta toivon, että myös yleisesti ihmistieteistä kiinnostunut henkilö voi löytää tutkimuksestani mielenkiintoisia teemoja. Tutkimukseni on myös yhteiskuntatieteellinen, sillä tarkoitukseni on tutkia miten yhteiskunnalliset rakenteet vaikuttavat yksilöiden päätöksiin.

Aloittaessani työstää tutkielmaani, minulla oli intuitiivinen ajatus, että aktivoituminen liittyy jollakin tavalla oleellisesti voimaantumiseen. Jokin aktivoituu, mutta mitä se on; jokin muuttuu, mutta mikä. Lähdinkin etsimään aktivoitumista kuvaavia määritelmiä ja käsitteitä empowerment-keskustelusta. Empowerment on kokonaisuudessaan ja prosessimaisuudessaan hyvin laaja ilmiö, joten rajauksen tekeminen tietyn ilmiön tutkimiseen aktivoitumisen sisällä tuntuu luonnolliselta. Päätän keskittyä voimaantumisprosessissa esiintyvään päätöksentekoon, eli tutkia miten aikuissosiaalityön asiakkaat tekevät päätöksiä voimaantumisprosessinsa aikana.

Perustelen päätöksentekoprosessiin fokusoitumista sillä, että ihmisen tehdessä päätöksiä hän samalla käyttää valtaa myös oman elämänsä suhteen. Ihminen tekee jatkuvasti päätöksiä, joista suurin osa liittyy tavalliseen arkiseen elämään ja perustarpeiden tyydyttämiseen, kuten janon sammuttaminen juomalla lasillinen vettä. Toisaalta on olemassa suurempia päätöksiä, jotka liittyvät esimerkiksi opiskelu- tai työpaikkaan tai vaikkapa seurustelusuhteeseen. Päätöksiä on siis olemassa erisuuruisia ja erilaatuisia: miten merkittävä päätös on oman elämän kannalta ja mihin elämän osa-alueeseen päätös kuuluu? Jotta ihminen voi käyttää hänelle kuuluvaa päätöksentekovaltaa, tulee hänellä olla sekä henkilökohtainen voima että valta harjoittaa oman elämänsä hallintaa. Ottaen huomioon voimaantumisen prosessiluonne, voidaan tehdä alustava hypoteesi: mitä voimaantuneempi ihminen on, sitä parempi kyky hänellä on hallita omaa elämäänsä ja tehdä päätöksiä omaan vaikutuspiiriinsä liittyvissä asioissa.

Tutkielmassani minua on innoittanut ja rohkaissut Tuija Kotirannan (2008, 46–47) pohdiskelu deskriptiivisen tieteen ja suunnittelutieteen välillä aktiivisen sosiaalipolitiikan saralla. ”Millaista on hyvä aktivointi” ja ”aktivoiko aktivointi” ovat fundamentaalisia kysymyksiä nykyiselle aikuissosiaalityölle sekä aktiiviselle sosiaalipolitiikalle. Kysymykset ovat luonteeltaan normatiivisia, mikä tekee niistä haasteellisia. Kysymykset ovat myös ajankohtaisia ja siksi erityisen kiinnostusta herättäviä poliittisessakin mielessä. Aktivoitumisen tutkimisella näyttäisi olevan sosiaalista tilausta.

Aktiivisen sosiaalipolitiikan tavoitteena on aktiivinen kansalainen, yksilö, opiskelija, tms. Tutkimukseni ensisijainen tavoitteena on tutkia, miten aktivoituminen rakentuu aikuissosiaalityön kontekstissa. Tutkin aktivoitumisen rakentumista sen yhteiskunnallisessa ja sosiaalipoliittisessa kontekstissa sekä aktivoitumista käsitteellisenä, empiirisenä käsitteenä. Samalla sivuan aktivointipolitiikan ihmiskäsitystä. Lauri Rauhala (2005) väittää, ettei ihmistutkimus ja ihmiseen kohdistuva ja hänen hyväkseen tarkoitettu toiminta voi edistyä parhaalla mahdollisella tavalla, ellei nykyistä paremmin selvitetä sitä, millaisen tutkimus- sekä vaikuttamiskohteen kanssa ollaan tekemisissä. Ihminen on ainutlaatuinen tutkimuksen kohde, jonka tutkimuksessa eivät riitä luonnontieteistä lainatut eksaktit opit. Ihmisen

ongelmaan kohdistuvan analyysin tulosta kutsutaan filosofoivasti ihmiskäsitykseksi. (Rauhala 2005, 5.)

Toissijaisena tavoitteenani on tuoda uutta sisältöä nykyiseen sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön aktivointikeskusteluun tarkastelemalla aktivoitumista yksilön subjektiivisena päätöksentekoprosessina. Praktinen syllogismi tarkastelee prosessia inhimillistä päätöksentekoprosessia, missä tieto ja intentionaaliset tavoitteet muuttuvat päätöksenteon kautta toiminnaksi. Oletukseni on, että praktinen syllogismi antaa uusia näkökulmia aktivointikeskusteluun.

Sosiaalityön kannalta tutkimuskohteeni on kiinnostava inhimillisen toiminnan ymmärtämisen kautta, mikä on sosiaalityön kaltaiselle ihmiskeskeiselle työlle substantiaalisen tärkeää. Väitän, että jokaisella sosiaalityöntekijällä on implisiittinen ja intuitiivinen ihmiskuva, joka toimii käyttöteorian omassa asiakastyössä ja jonka kautta työntekijä ymmärtää havaintojaan esimerkiksi asiakkaan käyttäytymisen suhteen. Omat taustaoletukset ihmisen toiminnan luonteesta merkityksellistävät toimintaa ja vaikuttavat suuresti myös siihen, mihin puututaan ja miten puututaan. Toivon, että tutkimukseni voisi myös puhutella käytännön sosiaalityöntekijöitä ja antaa käsitteellisiä valmiuksia tarkastella omaa käytännön työtä ja reflektoida omaa ihmiskäsitystä.

2.1 Tutkijapositio

Tutkielmani ollessa teoreettinen, pohjautuu se pitkälti omaan ajatteluuni, eli tutkimusmetodi on oma päättelyni. Uskon, että kaikki ihmiset tarkastelevat maailmaa oman maailmankatsomuksensa värittämänä, mutta tieteellisen tutkimuksen yhtenä tavoitteena tulisi olla näiden ennakkokäsitysten näkyviksi tekeminen, jotta tieteen laatua voidaan arvioida. Tämä toteutuu nähdäkseni vain harvoin ja vastuu tutkijan ajattelun premissien tarkastelusta jää lukijalle. Olisi mielenkiintoista lukea ennen tutkimukseen syventymistä, että millaista maailmankatsomusta tutkija edustaa, onko hän kenties rationaalinen empiristi, evolutionisti vai sekularisoitunut muslimi. Oma arvomaailmamme vaikuttaa merkittäväällä tavalla siihen, miten suhtaudumme esimerkiksi aktivoitumiseen ja sosiaalipolitiikkaan ja lopulta siihen, millaisena

olentona näemme ihmisen ja mitä on *hyvä*, kun puhumme ihmisyydestä. Kilpailevia arvokäsityksiä on useita ja näillä kaikilla on erilaiset tulokulmansa ihmisyyteen. Jos uskomme evolutiivishistorialliseen ihmiskäsitykseen, seuraa uskomuksestamme käsitys ihmisestä lauman jäsenenä, jonka ihmisarvo on siinä, millä tavalla hän palvelee yksilön ja yhteisön lajiselviytymistä. Sosiaalinen konstruktionismi tai postmoderni ihmiskäsitys asettaa ihmisarvon alisteiseksi yhteisön käsityksille ihmisyydestä, jolloin ihmisyyden arvo vaihtelee yhteisön kulloisenkin tilanteen mukaan. Lisäksi on olemassa lukuisia uskonnollisia näkökulmia ihmisyyteen, joissa kaikissa on erilaiset painotuksensa. Tieteellisiä uskontoja kutsutaan paradigmoiksi, mikä ei kuitenkaan muuta niiden substanssia uskomusjärjestelminä, todistamattomina oletuksina maailmasta. Nähdäkseni aktivointikeskustelussakin voidaan havaita uskonnollisia piirteitä. Tällä toteamuksella en pyri asettamaan itseäni tuomarin asemaan, vaan ainoastaan eksplikoimaan näkemykseni, jonka mukaan ihmisen toiminta ja näkemykset ovat perustavanlaatuisella ja erottamattomalla tavalla uskomuksiin perustuvia, toisin sanoen uskonnollisia. Subjekttiivinen ajattelu on paradigmaattista, sillä sen taustaoletuksia on vaikea, usein jopa mahdoton tunnistaa itse. Kuitenkin omat uskomukset tuottavat jatkuvaa tulkintaa maailmasta ja siten vaikuttavat ajatuksiimme ja tekoihimme. Jopa tieteelliset menetelmät, kuten looginen päättely, alistuvat näiden paradigmaattisten uskomusten alaisuuteen. Tietyssä mielessä ihminen on siten omien uskomustensa vanki ja voi olla väärässäkin, vaikka päättely on muodollisesti pätevää. Päättelyvirheiden korjaaminen on tekninen kysymys, mutta ajattelun premissien tutkimiseen on vaikeampaa kehittää teknisiä apuvälineitä.

Oma arvomaailmani pohjaa kristilliseen etiikkaan. Raamatun tutkiskelu on ollut tutkielmani suurin innoitus ja ideoiden lähde. Arvojeni mukaisesti uskon, että jokainen ihminen on arvokas ja erityinen. Uskon samalla myös siihen, että jokaiselle, jopa kaikista hankalimmalle sosiaalitoimiston asiakkaalle, on annettu sisimpään jotain arvokasta, jonka löytäminen ja toteuttaminen ovat kyseiselle asiakkaalle mielekkään elämän perusedellytys. Ihmisillä on tarve toteuttaa itseään ja muokata maailmaa omien kykyjensä pohjalta, mutta useimmiten itsen toteuttaminen jää ajatuksen tasolle ja kyvyt jäävät käyttämättä. Monelta nuorelta puuttuvat terveet roolimallit ja turva elämässä, jolloin itsetuntemus ja itseluottamus jäävät alikehittyneiksi. Lisäksi väärät valinnat elämässä muokkaavat identiteettiä yhä vääristyneempään suuntaan. Syitä

lannistua elämän edessä on yhtä paljon kuin on onnettomia ihmisiäkin. Sosiaalityöntekijänä, joka työskentelee aikuisten kanssa, näen tämän ydintehtäväkseni: selvittää, mitkä ovat henkilön sisäiset vahvuudet ja rohkaista häntä toteuttamaan itseään.

Maailma ei ole täydellinen, mutta uskon muutoksen parempaan tai huonompaan olevan jatkuvasti mahdollista. Tämä on suuri haaste. Muutokset ihmisessä ovat joko positiivisia tai negatiivisia, harvoin neutraaleja. Tämä liittyy erottamattomasti siihen tapaan, jolla käsittelen aktivoitumista: aktivointipolitiikalla on väistämättä joko positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia ihmisiin, jotka ovat politiikan tekemisen kohteina. En ideologisesti tai poliittisesti asemoidu nykyisen aktivointipolitiikan vastustajaksi tai kannattajaksi, vaan kiinnitän huomion tapaan, jolla aktivointipolitiikkaa käytännössä implementoidaan aktivointitoimenpiteiksi ja erityisesti siihen, miten toimenpiteet muokkaavat henkilökohtaisen päätöksen tekemisen viitekehystä.

2.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni yleisenä lähtökohtana ja perusoletuksena on, että aktivoitumista on mahdollista ja kannattaa tarkastella päätöksentekoprosessina. Haasteena on, että aktivoituminen sekä arkikielen käsitteenä että poliittisena käsitteenä on monimerkityksellinen, joten käsitteen määrittelyyn tulee kiinnittää erityistä huomiota. Myös aktiivinen sosiaalipolitiikka on erittäin laaja kokonaisuus, joten rajaaminen on tarpeen. Kuitenkin kysymys näiden kahden yhdistämisestä kiehtoo, sillä kyseessä on oikeastaan aktiivisen sosiaalipolitiikan metatason kysymys: millaista on se aktivoituminen, mihin aktiivinen sosiaalipolitiikka tähtää?

Ensisijainen tutkimuskysymykseni on:

Miten aktivoituminen rakentuu henkilökohtaisena päätöksentekoprosessina aikuissosiaalityössä?

Toissijaisia tutkimuskysymyksiäni ovat:

Mitä aktivoituminen tarkoittaa aktiivisessa sosiaalipolitiikassa?

Millaisessa viitekehyksessä aikuissosiaalityön asiakkaat tekevät päätöksiä?

Miten vapaus ja itsemääräämisoikeus toteutuvat aktivointitoimenpiteissä?

Ensisijainen tutkimuskysymykseni sisältää käsitteet aktivoituminen, päätöksentekoprosessi ja aikuissosiaalityö. Olen miettinyt, pitäisikö ensisijaiseen tutkimuskysymykseen lisätä myös maininta voimaantumista, sillä jälkikäteen olen huomannut, että tutkielmassani käsitteelen voimaantumista sivumääräisesti enemmän kuin esimerkiksi aikuissosiaalityötä. Olen kuitenkin päättänyt jättää sen pois, sillä vaikkakin käsitteelen tutkielmassani voimaantumista, kuuluu se taustateoriaan, jonka varaan nojaudun käsitellessäni ensisijaista tutkimuskysymystäni. En siis pyri tuottamaan uutta tietoa voimaantumista, vaan aktivoitumisen suhteesta päätöksentekoon ja aikuissosiaalityöhön.

Tutkimuskysymyksiin pyrin vastaamaan tutkimalla voimaantumisen, aktivoitumisen ja päätöksentekoteorian ympärillä käytävää ajankohtaista keskustelua ja kirjallisuutta. Toisaalta tarkastelen rinnakkain hyvin vanhojakin lähteitä ja näkemyksiä liittyen aktivoitumiseen, muutokseen ja vapauteen, mutta pyrin liittämään teoreettisen keskustelun osaksi nykytilanteen analyysia. Tässä mielessä tutkielmani on aikalaisanalyttinen kuvaus nykyisistä käsityksistä liittyen aktivointiin ja sen vaikutuksista yksilön mahdollisuuksiin hallita omaa elämäänsä.

3 METODOLOGIA ja MENETELMÄT

3.1 Sosiaalityön teoriaa etsimässä

On kiinnostavaa havaita, että sosiaalityön teoriasta (tai teorioista) on käyty monimuotoista keskustelua. Raunion (2009) mukaan angloamerikkalaisessa sosiaalityössä vallitsi 1970-luvulla käsitys, jonka mukaan eri sosiaalityön alat voisivat perustua yhteiselle käsitteistölle ja taidoille. Myöhemmin kuitenkin alettiin epäillä, ettei sosiaalityön kaltaista monimuotoista ja monitasoista ilmiötä pystytä selittämään vain yhdellä teorialla, vaan tarvitaan monenlaisia teorioita. Teoriat ovat kuitenkin olleet pääosin muista tieteistä, eikä sosiaalityön tutkimus ole kehittänyt omia sisällöllisiä teorioita (Raunio 2009, 134.) Suomalainen sosiaalityön perinne on ollut vahvasti yhteydessä yhteiskuntatieteiden, erityisesti sosiaalipolitiikan, sosiologian ja sosiaalipsykologian perinteeseen. (Kotiranta & Virkki 2011, 123.)

Sosiaalityötä on syytetty teoriattomuudesta ja uskon tällä tarkoitettavan käytännönläheisten asiakastyöhön liittyvien teorioiden puuttumista. Rakenteellinen pohdiskelu on tärkeä osa sosiaalityötä, mutta ammatillisen käytännön kannalta se voi jäädä ulkokohtaiseksi ja yksipuoleisen kriittiseksi. Suomalaisen sosiaalityön rakenteellinen näkökulma on ollut vahva, kun taas konkreettiseen toimintaan liittyviä, esimerkiksi työmenetelmiä koskevia teorioita ei ole pidetty kehittämisen arvoisina, oikeina sosiaalityön teorioina. Taustalla on osaltaan ollut reflektiivinen näkemys, jonka mukaan tieto on paikallista, jatkuvasti muuttuvaa ja epävarmaa. (Raunio 2009, 134–135.)

Jari Heinonen (1984) on esittänyt jo melkein 30 vuotta sitten, ettei voida osoittaa olevan mitään yleistä ja yhtenäistä sosiaalityön teoriaa, vaan suuri joukko eri menetelmiä vastaavia miniatyyriteorioita, jotka ovat monasti ristiriidassa keskenään. Ei myöskään voida osoittaa, että olisi olemassa yhtä tiettyä sosiaalityön metodologiaa, jolla sosiaalityön päämäärät pyritään saavuttamaan. Heinonen väittää jopa, ettei sosiaalityöllä ole teoreettista tutkimuskohdetta ja että sosiaalityö on pragmaattista ja epäjohdonmukaista toimintaa, jossa valtion kontrollifunktionaaliset tehtävät nousevat keskeisiksi. (Heinonen 1984, 22–36, 227.) Sosiaalityö tieteenalana on kuitenkin

kehittynyt vuodesta 1984 ja yliopistollinen tutkimus on vakiintunut, joten voidaan olettaa Heinosen näkemysten olevan ainakin osittain vanhentuneita. Kuitenkin kritiikki pitää tietyiltä osin yhä paikkansa, sillä aktivointietoksen nousemista voi tulkita askeleeksi tiukemman valtion kontrollin suuntaan.

Samanlaista universaalia lähestymistapaa on etsinyt myös David Howe (1987), jonka mukaan sosiaalityön tulee perustua muodolliseen teoriaan. Epämuodollinen teoria johtaa huonoon käytäntöön, sillä se soveltaa tietoa epäsystemaattisesti ja perustuu yksittäistapauksiin. Howe kuitenkin kannustaa sosiaalityöntekijöitä muokkaamaan muodollisia teorioita omasta käytännöstä käsin. (Howe 1987, 17.)

Martti Kuokkanen (1990) kirjoittaa sosiaalityön strukturalistisesta tieteenteoriasta, jossa teorit identifioidaan teoriaelementeiksi tai miniatyyriteorioiksi, jotka sitten verkottuvat keskenään. Strukturalistisessa teorianäkemyksessä voidaan erottaa teoreettinen ja käsitteellinen ydin ja sen ympärillä olevat sovellutukset. Strukturalistinen teoria ei siis koostu vain yhdestä suuresta teoriasta, vaan joukosta teoreettisia periaatteita. Teoriaverkkoa voidaan laajentaa tai sille voidaan asettaa rajoituksia, eikä näiden uusien periaatteiden tarvitse olla keskenään yhteensopivia. Strukturalistinen teoriaverkko ei ole jäykkä ja muuttumaton kokoelma teoreettisia periaatteita vaan joustava ja dynaaminen, aina uudelleenmuotoiltavissa. (Kuokkanen 1990, 12.)

Jorma Sipilä (1989) luonnehtii sosiaalityön olevan arkielämän jatkuvuutta ja normaalisuutta ylläpitävä yhteiskunnan osajärjestelmä. Tällainen määritelmä ei pyrikään antamaan sosiaalityölle empiiristä sisältöä, mutta kertoo paljon sosiaalityön normatiivisuudesta. Sosiaalityössä pyritään ylläpitämään yhteiskunnallisia normeja, eli sosiaalityö peilaa yhteiskunnallisia arvoja ja samalla toteuttaa suomalaista sosiaalipolitiikkaa.

Sosiaalityöstä ei voi puhua ilman normatiivisuutta. Millaista sosiaalityön pitäisi olla? Puhutaan esimerkiksi sosiaalityön ihmisarvoa ja itsenäisyyttä kunnioittavista työkäytännöistä tai määritellään sosiaalityö asiakkaan aktivoimiseksi niin, että hän selviytyy elämässään. Normatiivisuuden ja käytännön sosiaalityön rajapinta ei

kuitenkaan ole täysin yksiselitteinen. (Jokinen ym. 1995, 10; Eskola & Viheriäranta 1983, 29.)

Sosiaalityö pyrkii professionaalisuuteen ja tietoperustaan, joka pohjaa tietoon. Millaista on sosiaalityön tuottama tieto ja mistä ylipäänsä tietoa tulisi muodostaa? Sosiaalityön residuaalinen määritelmä on, että sosiaalityö kohdentuu sellaisiin ihmisiin, jotka eivät kelpaa asiakkaksi muille hyvinvointivaltion asiantuntijoille. Muilla keinoin päädytään helposti ”sosiaalityön imperialismiin”, joka merkitsee kohdealueen niin laveaa määrittelyä, että työn kohde määrittyy päällekkäiseksi muiden hyvinvointivaltion sektoreiden kanssa. (Mutka 1998, 42.) Sosiaalityö ei siis voi tuottaa kilpailevaa tietoa lääketieteen, psykologian tai kasvatustieteen kanssa, mutta toisaalta sosiaalityö voi sisällöllisesti liikkua kaikkien näiden rajapinnoilla. Yhteistä on erityisesti yhteiskuntatieteellisen tieteenalan kanssa, mutta mikä lopulta erottaa sosiaalityön sosiologiasta, sosiaalipolitiikasta tai yhteiskuntapolitiikasta?

Mitä sosiaalityön teorioiden tulisi käsitellä, jotta niistä olisi hyötyä käytännön sosiaalityölle? Sosiaalityöntekijät työskentelevät ihmisten sosiaalisten ongelmien parissa, joten kohdentuminen sosiaalisiin interventioihin tuntuu luonnolliselta. Aktivoitumisen teoria on mielestäni teoria käytäntöä varten, joka syntyy sosiaalisesta interventiosta ja voimaantumisen, mutta ottaa huomioon myös yhteiskunnallisen kontekstin ja toiminnalliset mahdollisuudet. Näin siinä nivoutuvat yhteen rakenteellinen ja yksilöllinen näkökulma. Aktivointi on siis voimaantumiseen tähtäävä sosiaalinen interventio ja kääntäen aktivoituminen on aktivoinnista seuraavaa voimaantumista. Kaija Rautakorpi (2010, 56) sivuaa kuntouttavaa työtoimintaa lähes samoin sanavalinnoin: kuntouttava työtoiminta edustaa kuntouttavan sosiaalityön interventiota, jonka tavoitteena on ihmisen voimaantuminen.

3.2 Argumentaatio metodina

Argumentaatio tarkoittaa perustelua. Argumentoinnissa on kyse jonkin asian todeksi osoittamisesta rationaalisen päättelyn keinoin. Argumentoinnilla on siten hyvin täsmällinen määritelmänsä, erotuksena yleisemmälle asioiden selittämiselle, missä pyritään kuvaamaan sitä, *miten* asiat ovat. (Aspenson 1997, 2.) Argumentaatio on

tärkeää omien ajatusten esittämiseksi ja puolustamiseksi, mutta myös oman ajattelun kehittämiseksi ja kommunikatiivisten taitojen oppimiseksi. Argumentaatioteorian kautta harjaantuu myös kriittinen ajattelu, jonka avulla voi oppia tunnistamaan erilaisia perustelustrategioita: on olemassa vahvoja ja heikkoja argumentteja, joiden välillä tulee tehdä arviointia. *Krites* tarkoitti kreikan kielessä tuomaria ja siten kriittinen ajattelu on luonteeltaan arvioivaa toimintaa.

Argumenttien erottelu tekstistä on tekstin tulkinnan lähtökohta. Argumenttien ottaminen sellaisenaan, *an sich*, on sula mahdottomuus, sillä argumentin ymmärtäminen edellyttää aina tulkintaa. Jotta voimme tarkastella argumenttia, teemme siitä tulkinnallisen rekonstruktion. Tulkinta ja merkitys ovat argumentaation kannalta merkittäviä käsitteitä. Merkitys on aina kontekstuaalista, sillä argumentti esiintyy aina jossain asiayhteydessä. Tällöin argumentaatiota voidaan tarkastellaan lokutionaarisenä tekona. Miksi argumentti esitetään, millaiseen sävyyn, miten sillä pyritään vaikuttamaan ajatteluun ja tekoihin. Vastakohtana on argumentaation tarkasteleminen atomistisena, kontekstistaan irrallisena ilmiönä. (Kaakkuri-Knuutila 1998, 24–26.)

Argumentaation perusteiden tulee olla julkisia, kaikkien ymmärrettävissä. Merkitysten julkisuus on perusedellytys kommunikaatiolle, jossa ihmiset voivat ymmärtää toisiaan. Tämän seurauksena merkitykset ovat aina konventionaalisia eli ne perustuvat tapaan tai sopimukseen, ilmaisu saa merkityksensä vasta sen käyttötarkoituksen mukaan. Kielenkäyttäjät on osakkaana kielenkäyttäjyhteisössä, joka määrittää yhdessä kielen merkitysrakenteet. Kun uskomme, että tietyllä sanalla on tietty merkitys, sillä myös on tuo merkitys. (Kaakkuri-Knuutila 1998, 26–28.)

3.2.1 Mikä on argumentti?

Argumentti koostuu väitteestä, perusteluista ja taustaoletuksista. Väite on se, mikä joku yritetään saada uskomaan, perusteltu syy, miksi väite tulisi uskoa. Se vastaa kysymykseen, miksi vastaanottajan tulisi hyväksyä väite ja antaa tukea väitteelle. Argumentti eroaa selityksestä, joka vastaa kysymykseen, miksi jokin asia tapahtui. Selitys pyrkii tekemään selitettävän asian ymmärrettäväksi. Kuvaus on joukko

väitelauseita, jotka vastaavat kysymykseen: millainen maailma on? Kuvauksen tehtävänä on kuvata maailmaa. (Kaakkuri-Knuuttila 1998, 63.)

Argumenttianalyysin tehtävänä on etsiä väite ja sille perustelut. Laajasta tekstistä on lisäksi hyödyllistä etsiä pääväite ja sille annettuja lisäperusteluita. Jotta argumentin voimaa voidaan arvioida, tulee osoittaa argumentin kokonaisuus. Tämä taas edellyttää argumentin taustaoletusten tunnistamista. Argumentin voima tai heikkous voi olla juuri siinä mitä ei sanota ääneen. Argumentti ei aina ole väitelause, vaan se voi olla myös kehoitus tai normi. Huonokin argumentti on argumentti, siinä on samat perusosat. (Kaakkuri-Knuuttila 1998, 60, 63.)

Argumentin voimaa arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota perusteiden ja väitteen linkin sitovuuteen. Taustaoletusten etsimisen tarkoituksena on joko vahvistaa tai heikentää perusteiden ja väitteen välistä linkkiä, eli tehdä argumentti uskottavammaksi tai heikentää sen uskottavuutta. Mikäli julkilausutut perustelut yhdessä taustaoletuksien kanssa muodostavat riittävät ehdot väitteen hyväksymiselle, on kyseessä hyvä ja onnistunut argumentti. Taustaoletusten tulee olla tosia tai vähintään hyväksyttäviä. Lopulta on kyse konventioista ja siitä, mitä olemme tottuneet pitämään riittävänä argumenttien sitovuudelle. (Kaakkuri-Knuuttila 1998, 69–70.)

Moraalinen ja käytännöllinen argumentaatio eroavat siten, että moraalinen argumentaatio pyrkii löytämään vastausta miten ihmisen tulisi elää, jotta hän eläisi oikein. Oikeudenmukaisuus, vapaus ja itsemääräämisoikeus ovat moraalisesta argumentaation piiriin kuuluvia ydinkysymyksiä. Käytännöllinen argumentaatio sen sijaan pyrkii vastaamaan, miten asiat tulisi tehdä, jotta toiminta olisi mahdollisimman tehokasta, taloudellista ja toimivaa. Käytännöllinen argumentaatio voidaan jakaa laajaan ja suppeaan argumentaatioon, missä laaja argumentaatio sisältää moraalisesta argumentaation, kun taas suppea käytännöllinen argumentaatio ei sisällä moraalista argumentaatiota. (Kaakkuri-Knuuttila 1998, 226.)

3.2.2 Argumentin tulkitseminen

Päätely on argumentoinnin väline, jonka avulla arvioidaan, onko argumentointi validia eli täyttääkö se rationaalisuuden vaatimuksen. Kaikki päätely lähtee liikkeelle premisseistä. Premissit ovat olettamuksia todellisuudesta, jotka joko todistavat itse itsensä, eli ovat ns. truismeja tai päättelyketjuja, jotka on todistettu valideiksi ja siten saaneet premissin aseman. Premissit ovat siten yleisesti hyväksytyjä tosiasioita. Johtopäätökset johdetaan premisseistä päättelysääntöjen avulla. (Aspenson 1997, 5.)

Hyvän argumentin perusteet ja taustaoletukset ovat yleisesti tunnettuja ja hyväksytyjä. Hyvän argumentin perustelut ovat aluksi hyväksytympiä kuin itse väite. Linkin vahvuus tulee siitä, että perustelut ovat väitteen kannalta relevantteja. Linkin sitovuus tulee siitä, että perustelut ja taustaoletukset antavat riittävästi tukea väitteelle, eikä linkki heikkene liiaksi, vaikka perusteluihin lisättäisiin muita yleisesti hyväksyttäviä oletuksia. Argumentti on puutteellinen, mikäli premissit eivät ole tarpeeksi hyväksyttäviä tai taustaoletukset eivät tee premisseistä relevantteja väitteelle. Argumentin heikkoutta osoittaa myös, mikäli premissit ja taustaoletukset eivät muodosta tarpeeksi vahvaa linkkiä väitteeseen tai mikäli linkki heikkenee liikaa, kun väitteen perusteluihin lisätään relevantteja ja hyväksyttäviä oletuksia. (Kaakkuri-Knuutila 1998, 82.)

Tässä tutkielmassa lähdän liikkeelle yleisesti hyväksytyistä premisseistä, eli liitän aikuissosiaalityön laajempaan aktiivisen sosiaalipolitiikan kontekstiin. Koska käsittelen myös teemoja, jotka ovat luonteeltaan moraalisia ja teen väittämiä todellisuudesta, on kyseessä laaja käytännöllinen argumentaatio. Tutkielman edetessä vertailen erilaisia näkökulmia liittyen aktivoitumiseen ja pyrin nostamaan esille mahdollisia keskinäisiä ristiriitoja erilaisten näkemysten välillä. Argumentatiivisen prosessin kautta pystyn toivoakseni muodostamaan riittävän vahvan linkin premissien ja tulosten välille, jotta johtopäätökseni olisivat hyväksyttävissä.

4 AIEMPAA TUTKIMUSTA

Tässä luvussa esittelen joitakin viimeaikaisia aktivointipolitiikkaa ja voimaantumista käsitteleviä tutkimuksia niiltä osin, kuin ne ovat relevantteja oman tutkimuskysymyksen kannalta, eli pyrin säilyttämään yksilökeskeisen näkökulman. Olen tarkastellut hiljattain valmistuneita tutkimuksia, sillä tutkimukseni aihe liittyy aktivointipolitiikan nykyhetkeen suomalaisessa kontekstissa, eikä tarkoitukseni olekaan käydä läpi aktivointipolitiikan erilaisia nyansseja kansainvälisellä tasolla. Aktivointipolitiikan pitkäaikaisvaikutuksista Suomessa odotellaan vielä tutkimustuloksia.

Martti Kuokkanen (1990) esittää Sosiaalipolitiikka 1990:2 vuosikirjassa teoreettisen ja rationaalisen kokonaisuuden sosiaalityön tavoitteista. Nostan artikkelin esiin, sillä omassa tutkielmassani pyrin samankaltaiseen, filosofiseen lähestymistapaan sosiaalityöhön, mikä on sosiaalityön tieteen piirissä harvemmin hyödynnetty lähestymistapa. Kuokkanen luonnehtii sosiaalityötä sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi, joka käyttää systemaattisella tavalla hyväkseen sosiaalityön teoreettiseen ytimeen sisältyviä erityisiä yhteiskuntatieteellisiä käsityksiä, teorioita ja tuloksia. Sosiaalityö on siis sosiaalisten ongelmien rationaalista ratkaisemista. Sosiaalityö perustuu siten teoreettisista aineksista johdettuihin teknisiin normeihin ja sosiaalityön tulosten ja seurausten systemaattiseen kontrolliin. Ongelmien ratkaiseminen perustuu toimintasuositukseen, joissa yhdistyy informaatio asiakkaan tilanteesta ja sosiaalityöntekijän käytettävissä oleva teoreettinen tieto.

Juha Siitonen (1999) on kasvatustieteen väitöstyössään käsitellyt kattavasti voimaantumisprosessia luokanopettajakoulutuksessa ja hänen ajatuksensa voimaantumisprosessin luonteesta ovat perustavalla tavalla vaikuttaneet omiin käsityksiini voimaantumisesta. Siitonen (1999) havaitsi, että voimaantuminen on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi, jota ei voi tarjota toiselle, vaan ennemmin voimaantuminen lähtee ihmisen itsensä sisältä kasvavana voimaantunteena. Sisäinen voimaantunne paljastui synonyymiksi empowerment-käsitteelle. Siitosen mukaan voimaantuneisuus ei ole pysyvä tila, vaan voimaantuminen etenee prosessinomaisesti. Vaikka voimaantuminen on henkilökohtainen prosessi, voidaan voimaantumista

yrittää hienovaraisesti tukea mahdollistavilla toimenpiteillä, kuten rohkaisemisella, avoimuudella, tasa-arvoisuudella ja luottamuksella.

Mika Ala-Kauhaluoma, Elsa Keskitalo, Tuija Lindqvist ja Antti Parpo (2004) ovat ns. AKKU-tutkimuksessaan tutkineet työttömien aktivointia ja erityisesti vuonna 2001 voimaantulleen kuntouttavan työtoiminnan lain toteuttamista ja toimenpiteiden vaikuttavuutta. Tutkimuksessa on seurattu kvasikokeellisen asetelman avulla, miten lain aktivoivat toimenpiteet vaikuttivat työttömien työmarkkina- ja hyvinvointiresursseihin. Tulokset perustuvat työntekijöiden ja asiakkaan heti aktivointisuunnitelman jälkeen täyttämään kyselylomakkeeseen sekä noin puolen vuoden jälkeen tehtyyn seurantakyselyyn. Tuloksena havaittiin, että paikalliset erot lain toteutuksessa olivat suuria. Aktivointisuunnitelmaa pidettiin hyvänä työvälineenä, mutta osin myös työläänä ja byrokraattisena. Aktivointisuunnitelman havaittiin olevan toimenpide, joka helpottaa pitkään työttömänä olleiden osallistumista aktivoiviin toimenpiteisiin, mutta sillä ei pystytty konkreettisesti lisäämään työllistymistä avoimille työmarkkinoille.

Matti Tuusa (2005) tutkii pitkäaikaistyöttömien aktiivoinnin ja työllistymisen tukemisen vaikutuksia sosiaalityön ammattikäytäntöihin. Tutkimuksessa arvioidaan myös aktivointia ja vastikkeellisuutta korostavaa sosiaalipolitiikan paradigmaa ja sen luomia reunaehtoja asiakaslähtöiselle työotteelle. Tuusan kokoaman haastatteluaineiston mukaan sosiaalityössä korostuvat kokonaisvaltaisuus ja yhteiskunnallinen näkökulma työllistymisen problematiikkaan. Sosiaalityölle ominaisia näkökulmia asiakastyöhön ovat asiakkaan elämäntilanteiden arviointi, palveluohjaus, pitkäjänteinen prosessiohjaus ja asiakkaiden oikeuksien turvaaminen. Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt ovat kuitenkin muuttaneet kuntien perustyötä nopeasti ja perinpohjaisesti. Erilaisten toimintakulttuurien kohtaamisissa on syntynyt ristiriitoja, mikä on johtanut sosiaalityön aseman epävakautumiseen.

Tutkielmani ohjaaja Tuija Kotiranta tarkastelee väitöskirjassaan (2008) aktivointia ja aktivoitumista sosiaalityön ydinprosesseina. Kyseisellä tutkimuksella on ollut merkittävä vaikutus omaan tutkielmaani ja temaattisesti omalla tutkielmallani on paljon yhteistä Kotirannan kanssa. Kotirannan tutkimus on osaltaan jatkoa edellä

mainitulle Ala-Kauhaluoman ym. (2004) AKKU – tutkimukselle. Kotiranta käsittelee aktivointia ja aktivoitumista käsitteellisesti ja teoreettisesti, mutta säilyttää yksilölähtöisen tarkastelunäkökulmansa koko tutkimuksen ajan. Kotiranta tuo esille aktivoitumis-käsitteen sisäisen ristiriitaisuuden, jonka mukaan aktivoituminen ei ole jotain jota voi tarjota toiselle, mutta kuitenkin on pakko tehdä jotain, jotta ihminen voi aktivoitua. Kotiranta toteaa, että aktivoinnin tausta-ajattelu on osoittautunut aidosti ristiriitaiseksi, sillä aktivoitavan ihmisen kohtaloksi jää olla aktivoitava. Aktivoinnin sijaan tulisi ennemmin puhua aktivoitumisen tukemisesta tai aktivoitumisen esteiden poistamisesta.

Sini Heino (2009) on tarkastellut pro gradu -työssään nuorten aikuisten kanssa tehtäviä palvelusuunnitelmia aikuissosiaalityössä. Heino kuvaa sosiaalityön substanssia palvelusuunnitelmaprosessissa siten, että sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on aktivoida asiakkaitaan työmarkkinoiden suuntaan toimien lakien antamien tavoitteiden mukaisesti hyödyntäen omaa henkilökohtaista ammattitaitoaan. Hän käsittelee sosiaalityötä tuen ja kontrollin näkökulmasta, jolloin sosiaalityön erilaiset strategiat muodostuvat joko asiakaslähtöisiksi tai pakottaviksi. Heino (2009) ei ota kriittistä kantaa siihen, että sosiaalityön aktivointityön tavoitteeksi on jo lähtökohtaisesti asetettu aktivointi työmarkkinoille. Heinon (2009) mukaan sosiaalityön ammattitaitoa on kyky valita oikea aktivointistrategia oikeassa tilanteessa, jotta ihminen ohjautuisi työmarkkinoille.

Kaija Rautakorpi (2010) on käsitellyt pro gradu -työssään kuntouttavaa työtoimintaa yksilöllisenä voimaantumisprosessina ja selvittänyt ihmisen motivoitumiseen ja voimaantumiseen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimuksen tavoitteena oli kehittää laadullinen mittaristo, jolla mitata aktivoitumisprosessin etenemistä. Tutkimuksella pyrittiin osittain vastaamaan käytännön sosiaalityön tarpeeseen löytää asiakkaan elämänlaatua ja elämänhallintaa kuvaavia mittareita. Motivaatio- ja voimaantumisteorioiden pohjalta Rautakorpi päätyy toteamaan, että sosiaalityön tehtävänä on auttaa asiakasta asettamaan itselleen realistiset, kontekstiaan vastaavat tavoitteet ja luoda suotuisia olosuhteita tavoitteiden saavuttamiseksi. Ihmisen omilla tavoitteilla ja päämäärillä on suuri merkitys asiakasprosessin kannalta, mutta myös

toimintaympäristöllä, vuorovaikutuksella ja osallisuudella on merkitystä voimaantumisprosessissa.

Paul van Aerschot (2011) vertailee aktivointipolitiikan vaikutuksia yksilöiden oikeuksiin lakisääteisestä näkökulmasta Tanskassa, Suomessa ja Ruotsissa. Hänen mukaansa sosiaalilainsäädännössä, kuten kaikessa muussakin lainsäädännössä, joudutaan sovittamaan erilaisten ristikkäisten intressien välillä. Pohjoismaissa yksilön oikeudet on laajasti turvattu lainsäädännöllä, mutta käytännössä yksilön oikeudet ja yksilön velvollisuudet joutuvat vastakkain. Neoliberaali ideologia näkee yksilön autonomisena toimijana, joka voi vapaasti puolustaa omia oikeuksiaan ja on vastuussa valinnoistaan. Sosiaalipoliittisesta näkökulmasta on tapahtunut siirtymä, jonka mukaan oikeus perusturvaan syntyy tekemisen, ei pelkän olemisen perusteella. Uuden ideologian mukaan suorittaminen on tärkeämpi peruste perusturvalle, kuin tarve. Myös yksilön vastuullistaminen omista valinnoistaan korostuu solidaarisuuden ohi.

5 AKTIVOITUMISEN YHTEISKUNNALLINEN KONTEKSTI

Tässä luvussa tarkastelen aktivoitumisen rakentumista suomalaisen yhteiskunnan viitekehyksessä. Tarkastelen miksi aktivointikeskustelu on noussut keskeiseksi sosiaalipoliittiseksi teemaksi, millaisista lähtökohdista aktivointikeskustelu nousee ja millaisen tulkinnan ja sisällön aktivoituminen saa nykyisessä keskustelussa. Tavoitteenani on luoda aktivoitumisen kontekstuaalinen pohja sekä avata hieman aktivoinnin poliittisia ja käsitteellisiä affilitaatioita, joiden pohjalta aktivoitumista ja sen suhdetta yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin käsitellään jatkossa.

5.1 Aktivoituminen käsitteenä

Aktivoitumista voidaan lähestyä monesta erilaisesta näkökulmasta. Aktivoitumisesta käydään tieteellistä ja sosiaalipoliittista keskustelua, jolloin argumentointi pohjautuu eksplisiittisille ja implisiittisille ihmiskäsityksille, millainen ihminen on luonteeltaan ja millainen käyttäytyminen on ihmiselle tavoiteltavaa. Toisaalta aktivoituminen on myös arkikielinen ilmaisu, jolloin aktivoituminen voidaan ymmärtää hyvin arkisena ilmiönä: ihminen tekee jotain, jonka tekemistä hän on vältellyt, hänen vointinsa paranee, tms. Kieliopillisesti aktivoituminen on passivimuoto, joka hämärtää missä tai miten aktivoituminen tapahtuu. Aktivointi taas on aktiivista, se erittelee subjektin ja objektin, joku suorittaa aktivointia jollekin tai tekee sitä itselleen. Otan kantaa subjekti-objekti asetelmaan myöhemmin, mutta aktivointi on verbinä sovelias kuvaamaan sosiaalityön toimenpiteitä, joilla tähdätään aktivoitumiseen. Asiakkaan aktivoiminen on yksi sosiaalityön perustehtävistä. Se tarkoittaa asiakkaan aktivoimista ongelmansa ratkaisemiseen niin, että hän saavuttaa toimintakykynsä ja pystyy selviytymään elämässään (Eskola & Viheriäranta 1983, 29.) Mutta mitä aktivointi on nykyisessä aikuissosiaalityön kontekstissa?

Aktiivinen sosiaalipolitiikassa tarkoittaa henkilöä, joka on töissä tai aktiivisesti etsii töitä tai vähintään osallistuu aktivoiviin toimenpiteisiin, jotka ovat sosiaaliviranomaisten hyväksymiä. Näin toimimalla henkilö osoittaa, että hän pyrkii pois sosiaaliturvalta, eikä pyri olemaan tuesta riippuvainen. Määritelmä on kuitenkin

politiikka- ja järjestelmäkäskeinen, sillä se ei ota huomioon muunlaista aktiivisuutta, joka voi olla yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti hyväksyttävää, kuten lapsista huolehtimista, vapaaehtoistyötä, itseopiskelua, jne. (van Aerschot 2011, 7.)

Aktivoitumisen käsite on Suomessa noussut sosiaalipoliittisen tarkastelun kohteeksi kuntouttavan työtoiminnan lain myötä (189/2001). Laissa aktivointi liitetään käsitteellisesti ja toiminnallisesti osaksi kuntoutusta. Aktivointi ymmärretään lain puitteissa työttömyyden kuntouttamisena. Aktivointia voidaan pitää myös yleiskäsitteenä, joka yhdistää työttömyyden ja syrjäytymisen vastaista politiikkaa. (Kotiranta 2008, 21.) Aktivoinnin yhteydessä Kotiranta peräänkuuluttaa ihmisen omaa vastuuta ja valinnan mahdollisuuksia. Aktivoinnin sijaan tulisi puhua pikemminkin aktivoitumisen tukemisesta ja aktivoitumisen esteiden poistamisesta. Sosiaalityöhön liittyvän aktivointityön tavoitteet ja tuloksellisuus tulee mieltää ennen kaikkea asiakkaan elämäntilanteen kohenemisena, joka voi ilmetä esimerkiksi päihteiden käytön vähenemisenä (em. 2008, 169, vrt. Tuusa 2005, 58–59.)

5.2 Taustalla yhteiskunnallinen murros ja työttömyys

Suomalainen sosiaalipolitiikka on elänyt samaa murrosta eurooppalaisen sosiaalipolitiikan kanssa. Euroopan taloudellinen ja sosiaalinen ympäristö muuttui nopeasti 1990-luvulla, mutta erityisesti Suomen taloudellinen taantuma 1990-luvun alussa tiukensi taloudellista liikkumavaraa. Samaan aikaan kuitenkin sosiaaliturvan saajien määrä kasvoi sosiaalisten ja demografisten muutosten myötä. Koettiin, ettei sosiaaliturvajärjestelmä enää vastannut sille asetettuja vaatimuksia. Taloudellisesta näkökulmasta aktiivisen sosiaalipolitiikan tavoitteena oli hillitä sosiaalimenoja. Sosiaalisesta näkökulmasta oli kyse toimenpiteistä, joilla vähennettäisiin sosiaaliturvan varassa elävien määrää. (Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio 1999, 19.)

Yleisesti ottaen syyt aktivointipolitiikan takana ovat talouden globalisaatiossa ja poliittisissa sekä ideologisissa muutoksissa. Talouden globalisaatio asettaa kansallisvaltioille ja Euroopan Unionille uusia tavoitteita, kuten kilpailukyvyyn parantaminen verotuksellisin keinoin ja palvelujen yksityistäminen tehokkuuden

lisäämiseksi. Väestön ikääntyminen muuttaa demografista rakennetta ja lisää painetta erityisesti terveydenhuolto- ja eläkejärjestelmissä. Toisaalta myös työn laatu ja luonne ovat muuttuneet, eikä kokopäiväistä ja vakituista työtä ole enää yhtä yleisesti saatavilla, kuin aiemmin. Voidaan väittää, että työmarkkinat ovat nykyään vaativampia kuin aiemmin, mistä johtuu, että syrjäytyminen ja marginalisoituminen työmarkkinoilta tapahtuvat nopeammin kuin ennen. (van Aerschot 2011, 8.)

Matti Heikkilä ja Elsa Keskitalo (2002) ovat havainneet, että työttömyyden pysyminen korkealla tasolla 1990-luvun laman jälkeen yhdistettynä työttömyysturvan heikkoon tasoon on johtanut tilanteeseen, jossa yhä suurempi osa työttömyysturvan piirissä elävistä ihmisistä nostaa myös toimeentulotukea. Tällöin ihmiset ovat työvoimahallinnon ja kunnallisen sosiaalitoimen yhteisasiakkaita ja tästä havainnosta nousevat myös yhteistyöpyrkimykset. Perinteisesti työttömien aktivointi on ollut aktiivisen työvoimapolitiikan aluetta, sisältäen mm. työvoimapolitiittisen koulutuksen ja tukityöllistämisen eri muodoissaan. 1990-luvun lopulla työttömien aktivointi laajentui myös sosiaalipolitiikan, viimesijaisen toimeentulotuen ja kunnallisen toiminnan alueelle. Taustalla on työttömyyden pysyminen korkealla tasolla ja työttömyyden pitkittymisestä johtuva syrjäytymisriski. (Heikkilä & Keskitalo 2002, 3.)

Eurooppalaista sosiaalipolitiikkaa on 1990-luvulta lähtien leimannut aktiivisuus. Tässä prosessissa on aktivoitu niin koko yhteiskuntaa ja sosiaalipolitiikkaa, kuin kotiaitejä, nuoria, työttömiä ja syrjäytyneitä. Aktivointiopin ydin on ollut siirtyminen *from welfare to work*, eli sosiaaliturvalta työhön. Tässä uudessa sosiaalipolitiittisessa mallissa kansalaisten aktiivisuus ja aktivointi tarkoittavat heidän vastuullisuutensa ja aktiivisuutensa lisäämistä. (Julkunen 2008, 194.)

Lissabonin sopimus maaliskuussa vuonna 2000 on sosiaalipolitiittisesti merkittävä merkkipaalu Euroopan unionin ja siten myös Suomen kannalta. Eurooppa-neuvoston kasvustrategiaa koskevat päätelmät nostivat sosiaalipolitiikan samalle tasolle työllisyys- ja talouspolitiikan kanssa. Kasvustrategian tavoitteena on tehdä Euroopan unionista maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin talous. Myös Nizzan sopimukseen joulukuussa 2000 sisällytettiin erillinen artikla sosiaalisen suojelun komiteasta.

Näiden linjausten jälkeen on alettu perustellusti puhua Euroopan sosiaalisesta mallista ja sen kehittämisestä kasvustrategian osana. (Saari 2002, 9.)

Taloudelliset ja demografiset tekijät voidaan nähdä myös uhkina, joita vastaan pyritään suojautumaan sosiaalipoliittisin keinoin. Raija Julkusen (2008) mukaan muita uhkia hyvinvointivaltiolle ovat luoneet globalisaatio, uusliberalismi ja suomalaisen yhteiskunnan sosio-demografinen muutos. Valtio on orientoitunut yhä enemmän talouselämän intresseihin, mikä on johtanut kansalaisten sosiaalisen suojan purkamiseen. Kansalaisten työmarkkinapakkoja on kiristetty ja työnteon kanssa kilpailevia toimeentulo-oikeuksia on kavennettu. (Julkunen 2008, 185.)

Työttömyydestä on tullut suuri sosiaali- ja yhteiskuntapoliittinen ongelma 2000-luvun Suomessa. Tilannetta, jossa ihmisiä aktivoidaan erilaisin toimenpitein työmarkkinoille, missä ei riitä töitä kaikille, voidaan oikeutetusti kutsua paradoksaaliseksi. Työvoiman kysynnässä on tapahtunut sekä määrällinen, että laadullinen muutos. Tietoyhteiskuntaan siirtyminen on merkinnyt yhä tarkempaa työvoiman seulontaa. (Kotiranta 2008, 15.)

Vastuu työttömistä kansalaisista on siirtynyt yhä enenevässä määrin valtiolta kunnille. Julkunen näkee tässä prosessissa yhteyden uuden julkisjohtamisen (New Public Management, NPM) ideologiaan, joka on johtanut vallan ja vastuun desentralisaatioon. NPM:n lähtökohtana 1980-luvulla oli politiikan, byrokratian ja professionalismin kritiikki, sillä näiden ajateltiin paisuttavan hyvinvointivaltiota vain omaksi edukseen. Tavoitteena on tehdä byrokratiasta läpinäkyvämpää ja tilivelvollisempää. Samalla NPM on johtanut myös tuottavuuden ja kustannustehokkuuden lisääntyviin vaatimuksiin. (Julkunen 2008, 186–187.)

Porin kaupungin kehittämisspällikkö Timo Aro ja Inno-link Research Oy:n tutkimusjohtaja Mikko Kesä (2012) kärjistävät Kuntalehteen kirjoittamassaan artikkelissa, ettei pitäisi puhua työttömien tai pitkäaikaistyöttömien määristä, vaan siitä millaisia taloudellisia hyötyjä kunnalle kertyy työttömän aktivoinnista. Valtiontalouden tarkastusviraston mukaan yksi työelämän ulkopuolelle jäävä nuori maksaa kansantaloudelle noin 700 000 euroa, mikäli työttömyys alkaa 25-vuotiaana. Siksi puuttuminen työttömyyteen on aina taloudellisesti kannattavaa. Kunnat ovat

nykyään kiinnostuneita aktivoinnista siksi, että kunnat ja valtio sopivat työmarkkinatukimenojen puolittamisesta yli 500 päivää passiivista työmarkkinatukea saaneiden kohdalla vuoden 2006 työmarkkinatukiuudistuksessa. Tällä tavoin kuntia on kannustettu tarttumaan pitkäaikaistyöttömyyteen. Aro ja Kesä (2012) paljastavat, että taloudellisessa mielessä kaikkein kalleinta on työttömien kierrättäminen aktiivitoimenpiteiden ja työttömyyden välillä. Pitäisi tunnustaa, etteivät kaikki kuitenkaan tule sijoittumaan avoimille työmarkkinoille. Heidän näkökulmastaan on kuitenkin kansantaloudellisesti suuri vääryys jättää tietyn väestönosan työpanos kokonaan käyttämättä.

Julkusen (2008) mukaan elämme kilpailukyky-yhteiskunnan retoriikassa. Tässä retoriikassa olemme kilpailukykyinen, osaava, innovatiivinen, itseään kehittävä, haasteeseen vastaava yhteis- ja kansakunta. Julkusen mukaan viimeaikaiseen suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan on kuulunut oleellisesti myös kannustaminen. Kiristyvät vaatimukset ovat luoneet sosiaalipoliittisen ideologisen hybridin, joka on samaan aikaan valtaistettu ja hylätty. (Julkunen 2008, 184.)

Suomalaisen toimeentuloturvajärjestelmä työttömille on perinteisesti koostunut ansioturvasta ja perusturvasta. Järjestelmä on rakennettu aikana, jolloin työttömyys on ollut oleellisesti alemmalla tasolla, eikä yhtä pitkäkestoista kuin nykyään. Tilanne on kuitenkin muuttunut rakennetyöttömyyden noustua korkealle tasolle ja työttömyysjaksojen pitkittyessä. Sosiaaliturvan painopiste on siirtymässä harkinnanvaraisen vähimmäisturvan piiriin. Erityisesti pitkäaikaistyöttömät ja nuoret ovat heikoilla. (Heikkilä & Keskitalo 2002, 16.)

Robert MacDonald (1999) väittää 1994 tehtyyn haastattelututkimukseensa *Youth, the Underclass and Social Exclusion* perustuen, että työläisluokan nuoret eivät ole tyytyväisiä uuteen työelämään, joka koostuu suurelta osin pätkätöistä. Nuoret kaipaisivat turvallisempia tulevaisuuden uria, joita edetä. Postmodernin retoriikan individuaali vapaus on ristiriidassa nykytilanteen kanssa, joka sisältää turvattomuutta, näennäisiä mahdollisuuksia, valintojen rajautuneisuutta ja epäsäännöllisiä töitä. Nuoret eivät halua kiinnittyä työhön, joka on huonosti palkattua ja luonteeltaan epävarmaa. Nuoret haluavat turvattuja polkuja kokoaikaiseen työhön ja aikuisuuteen. Nuoret kunnioittavat työn kulttuurisia, moraalisia ja materiaalisia arvoja, mutta

sellaista työtä ei vain yksinkertaisesti ole enää tarjolla yhtä yleisesti kuin aiemmin. Ei siis ole tarvetta jakaa ihmisiä moraalisiin kasteihin. Nuoret eivät vieroksu työtä, ongelma on enemmän siinä, että nuorilla ei ole mahdollisuuksia saada tarpeitaan vastaavia töitä. Yhteiskunnallisten rakenteiden muuttuessa on yhä haasteellisempaa asettaa mielekkäitä tavoitteita, sillä tavoitteiden toteutuminen vaikuttaa yhä epävarmemmalta. Epävarmuuden lisääntyessä myös sitoutuminen tavoitteisiin laskee.

5.3 Aktiivinen sosiaalipolitiikka

Työttömien aktivointiin tähtäävän lainsäädännön ensimmäinen askel otettiin 1993, jolloin työttömyyspäivärahan ja ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahan rinnalle luotiin työmarkkinatuki. Työmarkkinatuki tehtiin sanktioitavaksi. Mikäli työtön kieltäytyi tarjotusta työstä tai toimenpiteistä saattoi hän saada kuuden viikon karensin. Erityistä huomiota kiinnitettiin nuorten aktivointiin, sillä nuorten, alle 25-vuotiaiden, työttömyys nousi muita ikäluokkia korkeammaksi 1990-luvulla. Vuonna 1997 työvoimatoimistot ottivat käyttöön työnhakusuunnitelmien teon, joka viittaa sopimuskulttuuriin siirtymiseen aktivoinnissa. Sopimusrikkomukset tehtiin sanktioiviksi ja ne saattoivat johtaa jopa kahden kuukauden työmarkkinatuen karensiin. (van Aerschot 2011, 31–32.)

Suomen sosiaalipolitiikka elää omassa kansallisessa kontekstissään, missä on totuttu tiettyyn hyvinvointiperinteeseen. Kuitenkin sosiaalipolitiikka ottaa enenevässä määrin vaikutteita myös muista Pohjoismaista, Euroopan unionista ja viimeaikaiset talouden kehityskulut sitovat Suomen sosiaalipolitiikan jopa globaaliin viitekehykseen. Länsimaiset hyvinvointivaltiot ovat lisänneet markkinariippuvuuttaan, jonka seurauksena julkisten palvelujen rooli palvelujen kokonaistuotannossa on muuttunut. Euroopan unionin vaikutukset suomalaiseen sosiaalipolitiikkaan ovat välillisiä, mutta merkittäviä. Euroopan unionilla on yhä suurempi valta suhteessa jäsenvaltioiden julkisten menojen rakenteeseen. (Globalisaatio ja kansainvälinen sosiaalipolitiikka 2006, 21, 30.)

Aktivointipolitiikan voidaan katsoa nousevan näennäisestä ristiriitaisuudesta työttömien toimeentulon turvaamiseen ja työttömien työllisyyttä edistäviin

toimenpiteisiin kannustamisen välillä. Työvoimapolitiikan keskeinen periaate on huolehtia kvalifioituneen työvoiman saatavuudesta ja siten tukea talouskasvua. (Heikkilä & Keskitalo 2002, 18) Tiivistetysti voidaan ilmaista, että aktivointipolitiikan paradigma on seuraavanlainen: perusturvalla eläminen passivoi, toimenpiteissä oleminen aktivoi. Toisaalta aktivointipolitiikalla pyritään, ei ainoastaan työllisyyden parantamiseen, vaan myös syrjäytymisen ja huono-osaisuuden ehkäisyyn. (Heikkilä & Keskitalo 2002, 20.) ”Työ on parasta sosiaaliturvaa” tai ”Työ tuo aina hyvinvointia” (Aro ja Kesä 2012) ovat varsin yleisiä truismeja, joita viljellään poliittisessa keskustelussa. Työstä saatavat ansiot ehkäisevät köyhyyttä, työkavereista muodostuu sosiaalinen verkosto ja arjen rutiinit edistävät toimintakykyä.

Aktivointipolitiikan tavoitteena on ollut työttömyyden vähentäminen ja työllisyysasteen nostaminen. Tähän tavoitteeseen on pyritty vaikuttamaan toisaalta tehostamalla työvoimapalveluja ja perinteisen aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteitä, mutta toisaalta kehittämällä uusia ns. aktiivisen sosiaalipolitiikan toimenpiteitä. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) on aktiivisen sosiaalipolitiikan uudistus, jolla pyritään vähentämään pitkäaikaistyöttömyyttä. Laki edustaa kansainvälistä työttömyyden ja syrjäytymisen vastaista politiikkaa, missä oikeus toimeentuloturvaan liitetään entistä tiiviimmin työhön. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) pyrkii edistämään työttömien työllistymistä, mutta toisaalta myös aktivoimaan ja kuntouttamaan pitkään työttömänä olleita. Lain keskeinen interventio on aktivointisuunnitelma, joka tiivistää yhteistyötä työvoimaviranomaisten ja sosiaaliviranomaisten välillä. Aktivointisuunnitelmalla pyritään lisäämään pitkään työttömänä olleiden työmarkkinaresursseja ja aktivoimaan heitä omaehtoiseen toimintaan. Taustalla on tavoite saada työttömät kiinnittymään työmarkkinoille parantamalla heidän omaa elämänhallintaansa, työkykyä, elämänlaatua ja aktiivisuutta. Aktivointisuunnitelman on tarkoitus muodostaa asteittain etenevä polku kohti työelämää. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 19, 23.)

Aktiivisen sosiaalipolitiikan toimenpiteillä pyritään edistämään pitkään työttömänä olleiden ja syrjäytymisvaarassa olevien henkilöiden työllistymismahdollisuuksia ja luomaan edellytyksiä henkilön elämänhallinnalle ja toimintakyvyn parantamiselle. Aktiivisen sosiaalipolitiikan ryhmä, jonka puheenjohtajana toimi sosiaali- ja terveysministeriön silloinen ylijohtaja Kari Välimäki, esitti 1999 julkaistussa

muistiossaan työvoimahallinnon palveluiden parantamista, työttömän työnhakijan omatoimisuuden lisäämistä, nuorille tarkoitettua koulutus- ja työllistämiskuntoutusta, kuntoutuksen kehittämistä, sosiaalitoimen aktiivisuuden lisäämistä sekä viranomaisyhteistyön kehittämistä. Uutena aktiivisen sosiaalipolitiikan keinona esitettiin kuntouttavaa työllistämistä, joka tarkoittaa koulutukseen tai muuhun toimenpiteeseen osallistumista työhönmenon edistämiseksi. (Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio 1999, 1.)

Aktivointipolitiikan tavoitteena on katkaista pitkäaikaistyöttömyys ja siitä seuraava toimeentuloriippuvuus erilaisin aktivoivin toimenpitein. Aktivointiohjelmien tavoitteet ja toimenpiteet poikkeavat toisistaan ja ovat eri maissa erilaisia, johtuen erilaisista hyvinvointitraditioista. Aktiivinen sosiaalipolitiikka sen nykyisessä merkityksessä tarkoittaa toimeentuloturvan ehdollistamista aktivoiviin tai työllistäviin toimenpiteisiin osallistumiseen. Osallistuminen ei tällöin ole vapaaehtoista, sillä se kytkeytyy toimeentuloturvaan ja sen vastikkeelliseksi tekemiseen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 27.)

Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmä eksplikoi aktiivisen sosiaalipolitiikan lähtökohdat seuraavasti:

- Työnteon tulee kannattaa aina myös taloudellisesti. Työssäolon tulee lisätä käytettävissä olevia tuloja, työnteon heikot kannustimet lisäävät riskiä työttömyyden pitkittymiselle
- Jokaisella on oikeus työhön ja työstä saatavaan toimeentuloon. Työ edistää parhaiten osallisuutta.
- Jokaisella on velvollisuus huolehtia omasta ja läheistensä elatuksesta. Yhteiskunnalla on oikeus vaatia jokaista käyttämään omat kykynsä omasta ja läheistensä elatuksesta huolehtimiseen.
- Työttömyyden pitkittymisen ehkäiseminen
- Yhteiskunta on velvollinen tukemaan henkilön työkyvyn ylläpitämistä ja palauttamista
- Aktiivisen sosiaalipolitiikan kehittäminen edellyttää sosiaaliturvaan käytettävien varojen ohjaamista uudella tavalla

- Työikäisen ja työkykyisen henkilön eläkkeelle siirtyminen ei ole aktiivista sosiaalipolitiikkaa. Mahdollisimman suuren osan työikäisistä tulee olla työelämässä.
- Palvelujärjestelmän – erityisesti koulutuksen ja kuntoutuksen – tulee yhdessä tulonsiirtojen kanssa tukea työhön menemistä, työssä pysymistä ja työhön paluuta.

(Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio 1999, 18.)

Taloudellisilla kannustimilla aktivoivaan ja kaikenmuotoisen työn osallisuutta edistävään näkökulmaan luotetaan, eikä sitä työryhmän (1999) raportissa juuri kyseenalaisteta. Työryhmän mukaan on kyse lopulta kaikkien kansalaisten integroitumisesta yhteiskuntaan, jolloin parannetaan sosiaalista koheesiota, autetaan kansalaisia säilyttämään omanarvontuntonsa, estetään laajempien sosiaalisten ongelmien syntymistä, kuten terveydellisiä ongelmia, huumeiden käyttöä ja rikollisuutta. Työllisyyttä tukevassa toiminnassa on kyse laajemmasta kokonaisuudesta kuin pelkästään työttömyyden torjunnasta. (Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio 1999, 54.) Viittaus laajempaan kokonaisuuteen vaikuttaa epätasaisesti. Tarkoittaako se, että aktivointi on tullut jäädäkseen, riippumatta siitä, kuinka tulokselliseksi ja vaikuttavaksi se tullaan havaitsemaan?

Kotirannan (2008) mukaan aktivointilain ajatus kuntoutuksesta on sekä oikea ja hyvä, mutta myös huono ja väärä. Väärä nousee työttömyyden sitomisesta sairauteen ja vajaakuntoisuuteen. Lääketieteellistäminen johtaa myös työttömyysongelmaan virheelliseen yksilöllistämiseen jolloin työttömyyden syitä pyritään lääkitsemään erilaisilla hoitokeinoilla tai -toimenpiteillä. Kotirannan näkemyksen mukaan kyse on enemmän poliittisista valinnoista yhteiskunnallisella tasolla. Yksilön tasolla aktivointipolitiikan tavoitteena on pureutua yksilön tahtoon, saada ihmiset haluamaan työn tekemistä. Poliittisen ajattelun keskiössä on ajatus, jonka mukaan työ on parasta sosiaaliturvaa ja että huonokin työ on parempi kuin ei työtä lainkaan. Työn tekemisen idealisointi ja kuntoutusnäkökulma ovat johtaneet työttömyyden kohtaamiseen vajaakuntoisuutena. Kuntouttamalla ihmistä voidaan palauttaa hänen toimintakykynsä, jolloin myös työmarkkinoille kiinnittyminen helpottuu. (Kotiranta 2008, 22–23.)

Samankaltaisen huomion tekee myös Julkunen (2008). Hän väittää, että sosiaalipolitiikassa ollaan yhä enemmän kiinnostuneita käyttäytymisvaikutuksista hyvinvointivaikutusten rinnalla. Valtiovallan kiinnostuksen kohteena ovat työurien pidentäminen, opiskelun nopeuttaminen ja aktiivinen työnhakeminen. Sosiaalipolitiikkaa fokusoidaan yhä enemmän työikäisiin kannustimilla ja velvollisuuksia lisäämällä. Sosiaaliturvan vastikkeellistamisen taustalta löytyy myös sosiaaliriippuvuusdiskurssi, huoli sosiaalipolitiikan kustannuksista, työllisyydestä sekä työttömien ammatillisista ja moraalisisista työvalmiuksista. Tavoitteena on ensinnäkin palauttaa työn avulla yksilöiden itsekunnioitusta ja sosiaalista arvostusta ja toiseksi lisätä työttömien sosiaalista osallisuutta ja hyvinvointia. Sosiaaliturvaa ei käytetä vain ”passiiviseen toimeentuloon” vaan uusien alkujen ja mahdollisuuksien rakentamiseen. (Julkunen 2008, 194–195.)

Aktiivisen sosiaalipolitiikan vaikuttavuudesta keskustellaan alituisen. Aktiivisen sosiaalipolitiikan vaikuttavuutta voi epäillä, jos tavoitteena on työttömien sijoittuminen avoimille työmarkkinoille. Tämä liittyy periaatteelliseen kritiikkiin, jonka mukaan aktiivinen sosiaalipolitiikka yksilöllistää rakenteelliset ongelmat. Työttömien velvoittamista osallistua epämielikkäisiin työntekoa jäljitteleviin korviketoimintoihin ja toimeentulon ehdollistamista on myös kritisoitu. (Julkunen 2008, 196.)

Aktivointitoimenpiteiden ja -politiikan vaikuttavuus herättää myös kysymyksiä liittyen yksilön oikeuksiin. Tarjoavatko aktivointitoimet kohtuullisia tuloksia verrattuna vaatimuksiin ja velvoitteisiin, joita ne asettavat yksilöille? On hyvä pitää mielessä, että aktivointitoimenpiteiden primaarinen tavoite on parantaa yksilöiden työllistyvyyttä. Näyttää kuitenkin siltä, että käytännössä sekundaariset tavoitteet korostuvat. Onko aktivointitoimenpiteistä oletettavasti johtuva mikä tahansa positiivinen vaikutus riittävä oikeutus aktivointitoimenpiteille? Euroopan laajuisissa tutkimuksissa aktivointipolitiikan vaikutusten työllistymiseen on todettu olevan pientä. (van Aerschot 2011, 99–100.)

5.4 Muutos sosiaalipolitiikan ihmiskuvassa

Kannustin- ja aktivointiuudistukset ovat täydentäneet toisiaan, josta on seurannut, että emotionaalisesti ja ruumiillisesti toimiva ihminen on siirretty sosiaalipolitiikan sivuraiteelle. Taloudellisten ajatusmuotojen valtaanpääsy näkyy myös sosiaalipolitiikan ihmiskuvassa ja periaatteissa. Sosiaalipolitiikan kehitystä ohjaa *homo economicus*, ihmisten käsittäminen rationaalisesti valitsevina ja laskevina, taloudellisiin kannustimiin reagoivina olentoina. *Homo economicus* pyrkii rahassa ja vapaa-ajassa mitatun taloudellisen hyödyn maksimointiin, niinpä sosiaalipolitiikan päämäärätkin voidaan saavuttaa taloudellisilla kannustimilla. (Julkunen 2008, 192; Hiilamo 2010, 271.)

Liisa Björklund ja Sari Sarlio-Siintola (2010) toteavat, että sosiaalipolitiikan tavoite resurssien tasa-arvoinen jakamisesta ei yksin riitä. Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka lähtee siitä, että ihmisillä tulee myös olla kyky hyödyntää tarjottuja resursseja ja että institutionaaliset rakenteet edistävät ihmisten toimintavalmiuksia. Ihmisen hyvinvointi on riippuvainen sekä hänen luontaisista että hänelle institutionaalisiin järjestelyin tarjotuista mahdollisuuksista toteuttaa toimintavalmiuttaan. Ihminen, joka ei tunnista omia toimintavalmiuksiaan, ei täysivaltaisesti pysty osallistumaan myöskään yhteiskunnalliseen toimintaan. Tällöin puutteelliset toimintavalmiudet rajoittavat toimijoiden vapautta. Tällöin ongelmat eivät ole korjattavissa muokkaamalla yhteiskunnallisia instituutioita.

Hyvinvointipolitiikan taustalla oleva käsitys ihmisen olemuksesta, perustarpeista ja käyttäytymisestä vaikuttavat politiikan tavoitteenasetteluun ja siihen millaisia toimenpiteitä valitaan. Ihanneyksilö huolehtii itsestään ja läheisistään, osallistuu aktiivisesti työ- ja kuluttajamarkkinoille, kehittää ja uudistaa, on aktiivinen, vastuullinen, oppiva, luova ja yhteisöllinen. Hyvinvointipolitiikan linjauksissa heijastuu myönteinen, aktiiviseen toimijuuteen perustuva ihmiskäsitys. Työnteko ihmisen identiteetin rakentajana on hyvinvointipolitiikan taustaoletus. Ihmisten mahdollisuuksia elää hyvää elämää edistetään sitouttamalla yksilöt sivistyksen ihanteeseen ja koulutukseen. (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 47–48, 52–53)

Käyttäytymistä on pyritty ohjaamaan vastikkeellistamalla sosiaalietuuksia ja uudistamalla lainsäädäntöä: työmarkkinatuen käyttöönotto (1994) ja sen ehdollistaminen alle 20-vuotiailta (1996) ja alle 25-vuotiailta (1997), toimeentulotuen sanktiot (1996), työvoimapalvelujen uudistaminen (1998), jolloin työhallinnossa otettiin käyttöön yksilölliset työnhakusuunnitelmat, yhdistelmätuki (1998) ja sen ehtojen väljentäminen (2003), kuntouttava työtoiminta (2001), työvoimapolitiikan uudistamisen toinen aalto kuten työvoiman palvelukeskukset, yksityiset työnetsijät, työvalmentajat (2002–2003). Lakisääteisten uudistusten ohella on pidetty yllä työllistämis- ja aktivoimisprojekteja sekä nuorten työpajoja. (Julkunen 2008, 195–196, Heikkilä 2002, 12.)

On tärkeää huomata, että jopa perusturvan viimesijaista etuutta, toimeentulotukea, on uudistettu työmarkkinasidonnaisempaan suuntaan. Ensimmäisen kerran vuonna 1996 tuli mahdolliseksi alentaa toimeentulotukea, mikäli henkilö kieltäytyi tarjotusta työstä tai koulutuksesta. 1998 toimeentulotukilakiuudistuksessa vahvistettiin työstä kieltäytymisestä seuraavia sanktioita. 2001 voimaan tullessa muutoksessa toimeentulotuen ehdoksi asetettiin työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuminen. Tavoitteena on ollut työllisyysasteen nostaminen, mutta myös syrjäytymisen ehkäiseminen. (Ala-Kauhaluoma 2004, 22.)

Taloudelliset ja työllisyyden asettamat reunaehdot korostuvat yhä enemmän. Ihmisiä kannustetaan kannustinjärjestelmän avulla tekemään kansantaloudellisesti kestäviä valintoja. Julkiset palvelut voidaan turvata ainoastaan säilyttämällä suotuisa talous- ja työllisyyskehitys. Ihmisiä kannustetaan töihin, jatkuvaan oppimiseen, työurien pidentämiseen ja oikeanlaiseen kulutuskäyttäytymiseen, jotta saataisiin kasvatettua taloudellista tehokkuutta. Tällöin ongelmaksi nousee se, että ihmisten valinnan vapautta rajoitetaan julkisen talouden kestävyysvedoten ja ihmisiä ohjataan tietynlaiseen käyttäytymiseen enemmän kuin vahvistettaisiin henkilökohtaista, sisäistä toimintavalmiutta. Vaikka puhutaan yksilön vastuullistamisesta omasta elämästään ja läheisistään, on taustalla enemmän pyrkimys vähentää julkisen sektorin kuormaa, kuin pyrkimys lisätä ihmisten mahdollisuuksia pitää huolta lähimmäisistään. Turvataanko ihmisten hyvinvointia vain siksi, että talous voisi hyvin? (Björklund & Sarlio-Siintola 2010, 64, 66–67.)

Sosiaaliviranomaisten ja työvoimaviranomaisten intressejä on sopeutettu yhteen yhteistyön hengessä, mutta onko yhteensovittaminen onnistunut ongelmitta? Nähdäkseni ei kaikilta osin. Sosiaalityön tavoitteena on vahvistaa ihmisten itsenäistä elämänhallintaa (Eskola & Viheriäranta 1983, 29), kun taas työvoimaviranomaisten tavoitteena on työllistää asiakkaat avoimille työmarkkinoille ja siten tukea talouskasvua (Heikkilä 2002, 18.) Talouskasvun tukeminen ei ole kuulunut perinteisesti sosiaalityön agendalle, vaikkakin taloustietoista retoriikkaa toki yleisesti käytetään sosiaalityön oikeuttamiseksi. Mikäli sosiaalityön päätavoitteeksi tosiasiallisesti asetetaan asiakkaiden kuntouttaminen työmarkkinoille, on kyse merkittävästä poliittisesta valinnasta. Keskeinen kysymys on, aktivoidaanko asiakkaita työvoimapolitiikan vai sosiaalipolitiikan erilaisten traditioiden näkökulmasta ja menetelmin? Työvoimatoimistot tekevät työnhakusuunnitelmia, sosiaalitoimistot asiakassuunnitelmia ja työvoimanpalvelukeskukset aktivointisuunnitelmia. Vieläkö on luvallista kysyä mikä näistä vaihtoehdoista sopii kenellekin ihmiselle ja missä tilanteessa vai onko poliittisella tasolla jo päätetty, että kaikki ihmiset täytyy yksioikoisesti saada aktivointitoimenpiteiden piiriin?

Merkittävää yksilön kannalta on myös se, että Suomea koskevaa lainsäädäntöä ohjaavat ylikansalliset politiikkaohjelmat, tällä hetkellä erityisesti Euroopan Unionin politiikka. Juho Saaren mukaan (2002) Suomessa on vuodesta 1998 laadittu vuosittain Euroopan unionin työllisyysstrategian mukainen työllisyyspolitiikan toimintasuunnitelma. Suunnitelmien tavoitteet koskevat työllisyyden lisäämistä sekä työvoiman saatavuuden ja työmarkkinoiden toimivuuden parantamista. Euroopan sosiaalirahaston kautta rahoitetaan myös projekteja, joilla taistellaan mm. nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyyttä vastaan. Euroopan unionin päätöksenteko vaikuttaa suomalaisen päätöksenteon reunaehtoihin ja suuntaviivoihin. Yhteydet eurooppalaisen ja suomalaisen sosiaalipoliittisen linjan välillä vaikuttavat selkeiltä. Lissabonin sopimuksen yhtenä osatavoitteena oli vähentää syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten määrää ja sosiaalisen koheesion lisääminen. Päätöksenteon näkökulmasta on käynyt niin, että suomalaista poliittista päätöksentekovaltaa on luovutettu Euroopan unionille. Vastineeksi on saatu lupaus talouskasvusta.

5.5 Lopuksi

Sosiaalityön määritelmä aktivoitumiselle on sisällöllisesti ja tavoitteiltaan erilainen, kuin työvoimahallinnon määritelmä ja tämä johtaa ristiriitoihin. Aktivointiparadigman nouseminen työvoimapolitiikan piiristä on ongelmallista sosiaalityölle, sillä sosiaalityö näyttää jäävän alisteiseksi työvoimapolitiikan tavoitteenasettelulle. Samalla sosiaalityö näyttäisi jäävän alisteiseksi myös taloudellista tehokkuutta vaativalle eetokselle. Yksilön näkökulmasta on kyse merkittävästä poliittisesta valinnasta, joka muokkaa toimimisen ja valintojen viitekehystä luomalla uusia velvoitteita ja pakkoja.

Kuten jo aiemminkin on mainittu, aktivointi on käsitteenä paradoksaalinen ja sisäisesti ristiriitainen. Aktivointityön taustaoletuksena on, että on olemassa jotain passiivista, jota tulisi aktivoida. Käytännön sosiaalityön kannalta on paradoksaalista, ettei pakolla voi aktivoida, mutta kuitenkin on pakko aktivoida. Järjestelmäkeskeinen aktivointi tarkoittaa tyypistetyimmässä muodossaan henkilön altistamista aktivointisuunnitelmalle, millä oletetaan olevan aktivoiva vaikutus. Tällöin aktivoitumista voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, sillä on mahdollista, että henkilö tällöin ainoastaan alistuu työntekijöiden tahtoon. (Kotiranta 2008, 169.) Erikoista on myös se, että vaikka aktivointi saa erilaisia sisältöjä, käytetään aktivoitumisen edistämistä mitä erilaisimpien toimenpiteiden ja lakien hyväksymisen perusteena. Mistä oikeastaan puhutaan, kun puhutaan aktivoinnista? Onko kuitenkin lopulta kyse lähes ainoastaan taloudellisen tehokkuuden lisäämisestä ja toimenpiteistä, joiden ainoa tavoite on keventää julkisen sektorin sosiaalimenoja ja oletettua tukiriippuvuutta?

Aktivoitumisessa on kyse muutoksesta, jokin ihmisessä muuttuu. Miten muutos saadaan aikaan? Olen samaa mieltä Kotirannan (2008) kanssa siitä, että ihmisen toiminnan ymmärtäminen ja selittäminen on helppoa ja yksinkertaista silloin, kun ihminen tietää, mitä haluaa. Mutta sosiaalityön kannalta on tärkeää tarkastella myös tilanteita, joissa tilanne on monisyisempi.

6 AKTIVOITUMINEN JA EMPOWERMENT

Empowermentin ja aktivoitumisen suhde on hyvin läheinen (ks. Kotiranta 2008, 90.) Tutkimukseni taustaoletuksen mukaisesti näen empowermentin aktivointityön taustalla vaikuttavana teoriana ja työorientaationa. Käsitteenä empowerment on monimerkityksellinen, sillä eri tutkijat lähestyvät käsitettä eri lähtökohdista ja käyttävät sitä eri yhteyksissä (ks. esim. Siitonen 1999, Kuronen 2004.) Tässä luvussa olen hahmotellut empowermentin käsitettä tutkimukseni kannalta relevantista, yksilön voimaantumisen näkökulmasta. Lisäksi esittelen empowerment-keskustelun historiaa sen oleellisilta osin perustellakseni omaa näkökulmaani empowermentiin.

6.1 Erilaisia näkökulmia empowerment-käsitteeseen

Empowerment-käsite on laajasti omaksuttu yhteiskuntaa ja ihmisiä käsitteleviin tieteenaloihin. Empowerment-käsite on saanut erilaisia merkityksiä eri tieteiden välillä, professioiden kesken ja käyttötarkoituksen mukaan. Empowerment on laajuudessaan monimerkityksellinen käsite, mutta siitä syystä se tarjoaakin joustavan analyysiväliseen sosiaalityön olemuksen ruotimiseen. (Hokkanen 2009, 315.)

Empowerment-käsitteellä ei ole vakiintunutta suomennosta. Se on käännetty valtaistumiseksi tai valtaistamiseksi, voimavarautumiseksi, voimaantumiseksi tai toimintavoiman lisääntymiseksi, mutta myös alkuperäistä englanninkielistä termiä käytetään yleisesti. Eri käännöksillä on erilaiset teoreettiset ja ideologiset sitoumukset. (Kuronen 2004, 277.)

Empowerment-käsitteen lähikäsitteitä ovat muun muassa itseapu (self help), osallistaminen, asiakaslähtöisyys, asianajo (advocacy) ja motivaatio. Empowerment voi kohdistua yksilöihin, yhteisöihin, organisaatioihin, perheisiin tai erilaisiin ryhmiin (Adams 2003, 16.) Yksilöön kohdistuva empowerment tarkoittaa usein sisäisen voiman tai energian löytämistä. Rakenteellista empowermentia on kuvattu emansipaatio-käsitteen avulla, jolloin empowermentista avautuu poliittinen ulottuvuus. Empowermentin poliittinen ulottuvuus koskee yksilön voimaantumista epätoivottavista fyysisistä, legalistisista tai moraalisisista velvotteista. Emansipaatiolla

on kuvattu myös empowermentin ja feminismin välistä suhdetta. (Adams 2003, 5-8, Kuronen 2004, Payne 2005, Siitonen 1999.)

Empowerment-prosessin keskipiste on 1990-luvulla siirtynyt valtakysymyksistä voimaantumisen ongelmaan. Tähän ovat yhteiskunnallisessa keskustelussa vaikuttaneet erityisesti työssä uupumisen ja jaksamisen ongelmat, mutta myös yhteiskuntapoliittinen keskustelu hyvinvointivaltion säilyttämisestä. (Siitonen 1999, 84.)

Sosiaalityön kannalta yleisesti hyväksytyn määritelmän on esittänyt Robert Adams teoksessaan *Social work and empowerment* (2003), jonka ensimmäinen painos julkaistiin jo vuonna 1990. Määritelmän mukaan yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen on empowermentin avulla mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa, saavuttaa haluamiaan asioita ja kohentaa elämänsä laatua. Empowerment on keino muutoksen aikaansaamiseksi ja tietyn päämäärän saavuttamiseksi. (Adams 2003, 5.) Adamsin mukaan voimaantuminen ei ole synonyymi vallan ottamiselle, eikä se lähde individualistisista arvoista, vaan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, yhteistoiminnallisuuden ja harmonisuuden arvojen painottamisesta. (Adams 2003, 197.)

Empowerment pyrkii sisäisen energian vahvistamiseen. Sanan mukaisesti empowerment tarkoittaa ”becoming powerful” eli voimakkaaksi, vahvaksi tai mahtavaksi tulemistä. Empowerment sosiaalityössä on kuitenkin enemmän kuin sanakirjamääritelmä. Se tarkoittaa yksilöiden ja ryhmien muuttumista siten, että ne voivat kontrolloida olosuhteitaan ja saavuttaa itse asettamiaan tavoitteita ja siten työskennellä itsensä auttamiseksi ja oman elämänsä laadun parantamiseksi. (Adams 2003, 8.)

Marjo Kuronen (2004, 280) huomauttaa, että Adamsin määrittely empowermentille on luonteeltaan ensisijaisesti poliittinen. Kuronen (2004, 279) käsittää empowermentin prosessiksi, jossa ihminen parantaa elämänsä hallintaa ja kontrollia. Hän tekee huomion, että kantasanan valinta on kannanotto empowermentin luonteeseen ja itse liittää empowermentin osaksi kriittistä sosiaalityön traditiota kääntäen termin valtaistumiseksi. Näin Kuronen päätyy painottamaan empowerment-

käsitteen valtaan ja vallankäyttöön liittyviä kytköksiä. (Kuronen 2004, 282.) Tämä painotus on luonteva hänen artikkelinsa kontekstille, joka käsittelee feminististä näkökulmaa empowermentiin. Samankaltaisen näkökulmaan vetoaa myös Mikko Mäntysaari (Mäntysaari 1999, 9–10) väittäen Websterin sanakirjaan vedoten, että empowermentin oikea käänös on valtuuttaminen. Tämäkin näkökulma painottaa vallan antamista tai siirtämistä yksilölle.

Ilmari Rostilan (2001) mukaan empowerment ilmenee sosiaalityössä asiakkaan toimintavoiman kasvuna. Empowerment on asiakaslähtöinen prosessi, jonka tulisi kaikissa vaiheissa perustua asiakkaan kanssa yhdessä tekemiseen, kumppanuuteen. Rostila näkee voimavarakeskeisyyden asiakassuhteen muodostamiselle hyväksi lähtökohdaksi. Voimavarakeskeisyyteen kuuluvat asiakkaan kuulemisen ja asiakkaan tavoitteista lähtemisen lisäksi asiakkaan vahvistumista tukevien puitteiden luominen, asiakkaan sosiaalisten suhteiden ja yhteenkuuluvuuden tunteiden lisääminen, synergia ja dialogisuus. (Rostila 2001, 39–40.)

Van Aerschot (2011, 102) ottaa kantaa empowermentiin ja osallisuuteen aktiivisessa sosiaalipolitiikassa. Hänen mukaansa empowerment voidaan nähdä välineenä, jonka avulla saavutetaan tavoite osallisuudesta, mutta myös prosessina, jossa päätäntävaltaa siirretään asiakkaalle. Empowerment sosiaalityössä voi tarkoittaa esimerkiksi asiakkaiden informoimista heidän omista oikeuksistaan, heidän rohkaisemistaan puolustamaan omia oikeuksiaan ja mahdollistamalla heitä esittämään vaihtoehtoisia ratkaisuja tilanteisiinsa.

6.2 Empowerment: valtaa ja voimaa?

Liisa Hokkanen (2009, 315–334) typologisoi empowerment-suomennotokset kantasanojen ”valta” ja ”voima” ympärille. Hän päätyy tarkastelemaan voimaantumisen ja valtaistumisen keskinäistä suhdetta. (Hokkanen 2009, 316.) Hokkanen nimeää empowermentin ihannetilaksi, johon pyritään ja siten korostaa ensisijaisesti empowermentin prosessinomaisuutta. Empowermentiin kuuluu jatkuva edistymisen tavoittelu, jolloin mikään saavutettu tila ei ole empowermentin lopputila vaan välivaihe alati kumuloituvassa prosessissa. (Hokkanen 2009, 321–322.)

Hokkanen (2009) on esittänyt, että empowermentista erotetaan kaksi erilaista juonetta erilaisiin teoreettisiin sitoumuksiin: yksilöllisesti painottunut voimaantuminen ja yhteiskunnallisesti painottunut valtaistuminen. Valtaistuminen edustaa universaalia sosiaalipoliittista regiimiä liittyen rakenteisiin ja valtaan, voimaantuminen edustaa yksilökohtaista partikularismia ja henkilökohtaista prosessia. Valtaistuminen edustaa konkreettista suhdetta yhteiskuntaan, voimaantuminen yksilön subjektiivista kehitystä. Näiden kahden juonteen välinen suhde on dialoginen, vaikka niillä on myös omat erityiset juonteensa. (Hokkanen 2009, 329–331.)

Näen juuri tässä voimaantumisen ja valtaantumisen välisessä dialogisessa suhteessa samankaltaisuuden praktisen syllogismin partikulaarien ja universaalien premissien suhteessa, mihin syvennyn myöhemmin kappaleessa *7.2 Praktinen syllogismi*. Huomattavaa on, että voimaantuminen ja valtaantuminen eivät vielä itsessään johda toimintaan, vaan ne ovat ennakkoehtoja toiminnan syntymiselle. Praktinen syllogismi on formaalisesti ja implisiittisesti sisäänkirjoitettuna näihin juonteisiin.

Suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa on kirjoitettu paljonkin empowermentista sosiaalityön teoriana, mutta empowermentista voimaantumisprosessina puuttuu empiirinen tutkimus. Voimaantumista käsittelevä, kasvatustieteellinen empiirinen tutkimus on Juha Siitosen (1999) väitöskirja, joka tutkii luokanopettajiksi opiskelevien ammatillista kasvua. Ydinkäsitteeksi nousi sisäinen voimantunne, jonka tutkija tulkitsi empowerment-käsitteen synonyymiksi. Siitonen määrittää empowermentin voimaantumiseksi, sillä se kuvaa parhaiten ihmisestä itsestään lähtevän voimaantumisprosessin luonnetta. (Siitonen 1999, 83.) Palaan voimaantumisprosessiin vielä myöhemmin.

Empowerment-käsitettä on lopulta hankala määritellä täsmällisesti ja käsitteen ”kaikenkattavuus” on saanut osakseen kritiikkiä. (Kuronen 2004, 278.) Voimavaraistumisen kytkemisessä kuntouttamiseen ja professiolähtöisessä ymmärtämisessä piilee se vaara, että asiakkaat nähdään kuntouttamisen ja aktivoinnin kohteina, kuten esimerkiksi Adams (2003) on varoittanut. (Kuronen 2004, 284.)

Psykologi Marc Zimmermann (1995, 595) jäsentää empowerment käsitettä open-ended -theory käsitteellä, sillä empowerment tapahtuu aina toimijoiden ja toiminnan vuorovaikutuksellisessa kontekstissa. Hän myös kritisoi universaalia empowerment-teoriaa, sillä voimaantuminen ilmenee aina kontekstissa ja on riippuvainen ympäristötekijöistä. Hän käyttää voimaantumisen ilmaisua kontekstuaalinen konstruktio (contextually driven construct), joka lisää tähän mennessä käytyyn empowerment-keskusteluun tilanteellisen ulottuvuuden ja sitoo voimaantumisen aikaan ja paikkaan.

6.3 Empowerment suomalaisessa sosiaalityössä

Sosiaalityötä voidaan ymmärtää sekä konventionaalisesti että yhteiskuntakriittisesti. Konventionaalisella tai traditionaalisella sosiaalityöllä viitataan organisaatiokeskeiseen sosiaalityön tekemisen tapaan, jota usein syytetään epäteoreettiseksi tai teoriattomaksi. Kriittinen tai radikaali sosiaalityö viittaavat emansipatoriseen, feministiseen, anti-oppresiiiviseen ja yhteiskunnan rakenteita haastavaan sosiaalityöhön. Empowerment on kansainvälisessä sosiaalityössä määritelty osaksi kriittistä sosiaalityötä, mutta suomalaisessa sosiaalityössä ei ole yhtä jyrkkää vastakkainasettelua konventionaalisen ja kriittisen sosiaalityön tradition välillä. Niinpä empowermentista voidaan käydä keskustelua käytännön sosiaalityön kuin myös teoreettisen keskustelun näkökulmasta. (Hokkanen 2009, 325.)

Jo Eskolan ja Viheriärännän (1983) määritelmän mukaan sosiaalityön yksi perustehtävä on vahvistaa asiakasta toimimaan ja selviytymään omassa elämässään (Eskola & Viheriäranta 1983, 29.) Määritelmän voi ymmärtää sekä voimaantumisen että valtaistumisen kautta, mutta ominaista määritelmälle on keskittyminen yksilöön. Kyösti Raunion (2009) näkemyksen mukaan koko suomalaisen sosiaalityön lähtökohdaksi on omaksuttu empowerment. Suomalaisessa sosiaalityössä empowerment kääntyy luontevimmin voimaantumiseksi, jolloin korostetaan työskentelemistä asiakkaan voimavarojen lähtökohdasta. Kansainvälisessä empowerment-tutkimuksessa painotetaan suomalaista tutkimusta enemmän rakenteellista, anti-oppresiiivista, feminististä ja kriittistä näkökulmaa, joka ei sellaisenaan sovellu suomalaisen sosiaalityön tutkimukseen johtuen erilaisesta

yhteiskunnallisesta kontekstista. Raunion esitystä empowermentin ja suomalaisen sosiaalityön suhteesta voi tarkastella myös kriittisesti, sillä myös muita perusteltuja lähtökohtia sosiaalityölle voidaan eritellä.

1990-luvulta lähtien sovellettu empowerment on painottanut yksilön tietoisuuden sisältämiä muutosmahdollisuuksia. Yksilön tietoisuuden kasvattamista pidetään empowermentin keskeisenä tehtävänä. Muutos ei ole tapahtunut irrallaan yhteiskunnallisesta kehityksestä, vaan liittyy individualisoituvaan ihmiskäsitykseen ja yhteiskunnallisten ymmärrystapojen pluralisoitumiseen. Yhteiskuntapoliittisen keskustelun ja sosiaalityön käytäntöjen välillä on ollut selvä kronologinen yhteys. (Hokkanen 2009, 324.)

Yksilötyössä empowerment saa merkityksen, joka keskittyy elämänhallintaan, yksilön kompetenssiin ja vahvuuksiin. Yksilötason painottuminen jättää taustalle kytkennät elinolosuhteisiin, niissä realisoituviin muutoksiin ja yhteiskunnalliseen asemaan. Sisäisessä elämänhallinnassa ja elämänlaadun kokemuksessa tapahtuvat muutokset ovat riittävä päämäärä sinänsä. (Hokkanen 2009, 318.)

Sosiaalityöntekijät tarvitsevat työssään empowermentia saadakseen aikaan muutosta asiakaskunnassa. Empowerment on työkäytäntöjä läpileikkaava metodi, eikä sitä voi typistää vain yksittäiseksi menetelmäksi. Vaikka empowerment on välttämätöntä onnistuneelle sosiaalityölle, on sen soveltaminen käytäntöön kuitenkin problemaattista. Empowermentin idea sisältää valtavan muutosvoiman, mutta sovellettuna pragmaattiseen sosiaalityöhön, sen idea usein typistyy professionaaliseen viitekehykseen sopiviksi menetelmiksi. (Adams 2003, 3–4.)

Raunion (2009) mukaan on tärkeää, että sosiaalityö suuntautuu todellisuuteen voimavaroja vahvistavasti. Sosiaalityöntekijät ammattikuntana ovat ottaneet kantaa voimavaralähtöiseen työskentelyyn. Sosiaalityön eettiset periaatteet (Talentia 2005) velvoittavat toimimaan voimavarojen tunnistamisen ja kehittämisen lähtökohdasta. Myös kontrolloimisen ja ymmärtämisen sisällä pitävien työotteiden tulisi lopulta tähdätä voimavarojen vahvistamiseen. (Raunio 2009, 131.)

6.4 Empowerment prosessina

Kaikilla prosesseilla on alku. Empowermentin käynnistäjä voi olla eri henkilö, kuin varsinaisen prosessin omistaja. Valtaistumisessa ja voimaantumisessa ohjaajana voi toimia auttamisen ammattilainen, mutta voidaan puhua yleisemminkin muutosagenteista tai aktivisteista. (Hokkanen 2009, 329.)

Adams (2003, 42) esittelee valtaannuttavia ja valtaannuttamattomia työkäytäntöjä. Olen kääntänyt empowermentin tässä yhteydessä valtaantumiseksi viitaten Kurosen (2004) ja Hokkasen (2009) näkemyksiin. Esitys on avartava kuitenkin myös voimaantumisen näkökulmasta.

<i>Technical/ rationality</i> (Disempowering)	<i>Reflection-in-action</i> (Empowering)
<i>Personal/Professional:</i>	
Fragmated	Holistic
Segregated	Integrated
Trained	Lifelong learner
Acquiescent/habit	Assertive, empowered
<i>Work:</i>	
Technical/ habit	Reflective practice
<i>Approaches:</i>	
Convergent	Divergent
Problem-focused	Solution-focused
Problem-describing	Problem-solving
<i>Perspective:</i>	
Positivist	Critical-postmodern
<i>Evaluation:</i>	
Experimental method	Empowering evaluation
Observer/ scientist	Participant/ co-producer

Adamsin mukaan valtaantuminen näkyy valtana suhteessa omaan elämään. Se tarkoittaa oman vallan puutteen haastamista, oman elämän hallitsemista, muihin ihmisiin vaikuttamista ja muutoksen luomista. Valtaantuminen on reflektiivistä ja vaatii arvioimista sekä suunnittelemista. Itsetuntemuksen syventäminen ja

itsetietoisuuden lisääminen ovat olennaisia koko prosessille. Henkilön tulee itse ymmärtää omat henkilökohtaiset kehitysalueensa sekä ymmärtää oma oppimis- ja kehittymistapansa. Valtaantuminen pitää sisällään myös käyttäytymisen muuttamista oman toiminnan kautta. Tällä tavoin henkilö kykenee löytämään henkilökohtaisen kasvun ja ilmaisemaan itseään. (Adams 2003, 47–55.)

Voimaantumisessa on oleellista, että voimaantuvalla henkilöllä on elämässään joku toinen ihminen, johon hänellä on luottamuksellinen ja dialoginen suhde. Sosiaalityöntekijä voi olla voimaantumisen mahdollistaja, mikäli hänellä on riittävät resurssit työskennellä asiakkaan kanssa voimaannuttavasti. Adamsin (2003) mukaan voimaantumista ei voi siirtää toiselle, mutta voimaantunut työntekijä on ennakkoehto sille, että voimaantumista voi tapahtua. Voimaantuminen tapahtuu dialogisessa suhteessa asiakkaan ja työntekijän välillä. Siten ei ole ristiriitaista, että voimaantuminen on sisäsyntyinen prosessi, mutta voimaantumisessa voi olla ja usein myös on sosiaalinen ulottuvuus.

Siitonen (1999, 93) on päätenyt voimaantumisen kahtalaiseen määritelmään:

- Voimaantumisen prosessiluonne: Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi: voimaa ei voi antaa toiselle. Se on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi, jota ei tuota tai aiheuta toinen ihminen. Voimaantuminen on prosessi tai tapahtumasarja, jonka kannalta toimintaympäristön olosuhteet (esim. valinnanvapaus ja turvalliseksi koettu ilmapiiri) voivat olla merkityksellisiä, ja tämän vuoksi voimaantuminen voi olla jossain tietyssä ympäristössä todennäköisempää kuin toisessa. Voimaantumisen osaprosesseja ja niiden välisiä merkityssuhteita voidaan yrittää teoreettisesti jäsentää, mutta voimaantumisen osaprosessien syy-seuraussuhteita on vaikea osoittaa, koska jokainen ihminen voimaantuu itse. Ihminen ei voimaannu ulkoisella pakolla tai toisen ihmisen päätöksen seurauksena.
- Voimaantunut ihminen: Voimaantunut ihminen on löytänyt omat voimavaransa. Hän on itse itseään määräävä ja ulkoisesta pakosta vapaa. Voimaantumisprosessissa toinen ihminen ei ole häntä voimaannuttanut, vaan hän on itse tullut voimaantuneeksi. Voimaantuneen ihmisen ominaisuuksista on erittäin vaikea laatia sellaista määritelmää, jota voitaisiin käyttää perustana voimaantuneen ihmisen ominaisuuksien mittaamisessa tai arvioimisessa. Tämä johtuu siitä, että voimaantumisen ominaisuudet ilmenevät eri ihmisissä eri ominaisuuksina, käyttäytymisenä, taitoina, ja uskomuksina, ja voimaantumisen ominaisuudet voivat myös vaihdella, myös voimakkuusasteeltaan, ympäristön ja ajankohdan mukaan.

Voimaantumisteoriaan liittyvän tarkastelunsa yhteenvedossa Siitonen (1999, 158) kuvaa voimaantumista ”atomimallilla”, jonka avulla hän havainnollistaa osaprosessien keskinäistä yhteyttä ja toisaalta myös merkityssuhteiden moniulotteisuutta. Voimaantumisteoria koostuu Siitosen (1999, 161–164) mukaan viidestä premissistä, jotka muodostavat yhdessä teorian ihmisen voimaantumisesta:

- Voimaantuminen on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi, voimaa ei voi antaa toiselle. Se on tapahtumasarja, joka tapahtuu todennäköisemmin tietyssä ympäristössä, kuin toisessa. Luontevimmin se tapahtuu mahdollistavaksi koetussa kontekstissa, turvallisesti koetussa ilmapiirissä, jossa ihminen voi kokea itsensä hyväksytyksi. Vaikka voimavaransa voi vain ihminen itse löytää, liittyy voimaantumiseen aina myös sosiaalinen puoli.
- Voimaantuminen on ihmisestä itsestään lähtevä prosessi, jota jäsentää päämäärät, kykyuskomukset, kontekstiuskomukset ja emootiot sekä näiden sisäiset suhteet.
- Voimaantuminen vaikuttaa katalyytin tavoin sitoutumisprosessiin: vahva katalyytti (empowerment) johtaa vahvaan sitoutumiseen ja heikko (disempowerment) katalyytti johtaa heikkoon sitoutumiseen.
- Voimaantuminen on yhteydessä ihmisen hyvinvointiin.
- Voimaantuminen ei ole pysyvä tila. Muutokset konteksti- tai kykyuskomuksissa, päämäärien asettamisessa tai emotionaalisissa kokemuksissa voivat johtaa toimintakyvyn heikkenemiseen, itsetunnon romahtamiseen tai hallinnantunteen katoamiseen.

Voimaantuminen ilmenee parantuneena itsetuntona ja kykyinä asettaa itselleen päämääriä ja tavoitteita. (Siitonen 1999, 88.) Marc Zimmermann tutkii psykologista voimaantumista (psychological empowerment) (1995, 89) ja jaottelee voimaantumisprosessista kolme osaa:

- *Intrapersonal component.* Voimaantumisen kannalta on tärkeää, että henkilö uskoo voivansa vaikuttaa asioiden kulkuun omassa ympäristössään. Henkilökohtaiset uskomukset omaan kompetenssiin ja tehokkuuteen vaikuttavat voimaantumisprosessiin. Sosiaalisella eristäytymisellä, voimattomuudella ja normittomuudella on negatiivinen vaikutus voimaantumisprosessiin.
- *Interactional component.* Kontekstiuskomukset ovat tärkeitä, sillä ne vaikuttavat yhteistoimintaan ja vuorovaikutukseen sitoutumiseen. Ihmisten täytyy tulla tietoisiksi erilaisista mahdollisuuksistaan toimia toimintaympäristössään. Heidän tulee olla tietoisia resursseista, jotka tarvitaan tietyn päämäärän saavuttamiseksi, taitoa hankkia resursseja ja käyttää niitä. Tähän kuuluu myös päätöksentekokyky, ongelmanratkaisutaito ja johtajuus. Nämä ominaisuudet tekevät yksilöistä

itsenäisiä ja auttavat heitä kontrolloimaan omaa elämäänsä.

- *Behavioral component.* Ihmisen tulisi harjoittaa kontrollia oman elämänsä suhteen ja osallistua yhteisön toimintaan. Tähän kuuluvat myös toimet, joilla hoidetaan stressiä ja sopeudutaan muutokseen.

Zimmermannin (1995, 89) mukaan voimaantumisosprosessin tuloksena on ihminen, joka uskoo omiin kykyihinsä, ymmärtää miten hänen ympäristönsä toimii ja osallistuu ympäristönsä toimintaan samalla harjoittaen valtaa omaan elämäänsä nähden. Zimmermannin mukaan tulisi erottaa voimaantumisen prosessit ja tulokset, prosessi viittaa ihmisen tai ryhmän voimaantumiseen ja tulokset viittaavat voimaantumisen seurauksiin. Zimmermann (1995, 592) ottaa myös kantaa valta-käsitteeseen ja huomauttaa, että henkilö voi olla psykologisesti voimaantunut ilman tosiasiallisia mahdollisuuksia saavuttaa tavoittelemansa päämäärää.

Zimmermannin näkökulma antaa käytännönläheisen lähestymistavan voimaantumisen psykologiaan. On tärkeää pystyä erottamaan olosuhteet ja kontekstiuskomukset toisistaan. Aina kun ihminen aloittaa jonkin toiminnan, hän tekee päätöksen. Heikko voimaantuminen ei tue kyseistä päätöksentekoa, vahva voimaantuminen tukee. Zimmermannia voi tulkita myös siten, että edes vahvasti voimaantunut ihminen ei tee hyviä päätöksiä automaattisesti, vaan päätöksenteko- ja ongelmanratkaisukyky ovat taitoja, jotka elävät voimaantumisosprosessin yhteydessä, mutta kuitenkin osittain itsenäisesti. Päätöksen tekeminen on behavioraalisessa mielessä taito, jonka avulla kontrolloidaan omaa elämää ja jota voi harjoittaa.

6.5 Intentionaalisuus voimaantumisessa

Ihmisen voimaantumisen kannalta on ratkaisevan tärkeää, että hän voi vapaasti asettaa itselleen tulevaisuuden tavoitteita. Suurten päämäärien tavoittaminen edellyttää lukuisten pienempien päämäärien saavuttamista. Itse asetettu päämäärä toimii energialähteenä välipäämääriin pyrittäessä ja välipäämäärien saavuttaminen vapauttaa voimavaroja. Päämäärillä ja voimaantumisella on merkittävä suhde. Voimaantuneen on kuitenkin yhteydessä ihmisen kokemukseen ympäröivän kontekstin tarjoamista mahdollisuuksista. Lisäksi ihmisen uskomukset omista kyvyistä edistävät tai estävät

voimaantumista. Samanaikaisesti emootiot tarjoavat evaluatiivista informaatiota vuorovaikutuksesta, ongelmista ja mahdollisuuksista. (Siitonen 1999, 119–120.)

Intentionaalisuus kuvaa tapaa, jolla toimija on suhteessa ympäristöönsä. Intentionaalisuus on siten aktiivista suhtautumista maailmaan, sillä intentionaalinen ihminen muokkaa maailmaa oman toimintansa kautta. Ihminen kykenee ottamaan etäisyyttä omiin tavoitteisiinsa ja tarkastelemaan niitä tietoisesti, mistä lopulta seuraa ihmisen vastuullisuus toiminnastaan. Intentionaalilla toiminnalla toimija pyrkii muuttamaan todellisuutta tavoitteitaan vastaavaksi. Intentionaalinen toiminta synnyttää siis jännitteen nykyisyyden ja toivotun tulevaisuuden välille. (Hänninen 1992, 51.)

6.6 Voimaantumisen esteitä

Aktivointiteoria ja empowerment kiinnittävät huomiota yksilöön ja rakenteisiin, valtautumiseen ja voimaantumiseen, mutta itse päätöksentekoprosessi jää kuitenkin hämäräksi. Voiko ihminen olla voimaantunut ja kuitenkin kykenemätön tekemään päätöksiä tai päinvastoin voimaantumaton ja kuitenkin kykenevä tekemään hyviä päätöksiä?

Ulrich Beckin (1994) mukaan modernin yhteiskunnan yksilönvapaus on murentanut teollisen yhteiskunnan ammatteja, luokka- ja kerrostumajakoja, sukupuolirooleja sekä perhe- ja avioliittokäsityksiä. Perinteisten rakenteiden rapistuessa on tuloksena joukko uusia ja vaikeasti rajattavia epävarmuuksia, joita ei vanhoin keinoin pystytä käsittelemään. Klassisen teollisuusyhteiskunnan edistysusko on saanut kolauksen, sillä kiistattomasti näyttää siltä, ettemme olekaan etenemässä kohti tasapainoisempaa ja turvallisempaa maailmaa. Maailmankuva, jossa ihmiskunta edistyy tekniikan ja tieteen keinoin, on joutunut vastakkain omien sivuvaikutustensa ja ei-toivottujen seuraamusten kanssa.

John Vailin, Jane Wheelockin ja Michael Hillin toimittama artikkelikokoelma *Insecure Times – Living with insecurity in contemporary society* (1999) kokoaa yhteen turvallisuuden, turvattomuuden ja riskin aikalaisanalyysin, jossa pohditaan

turvattomuuden syntyä, luonnetta ja vaikutusta yksilön elämään. Ihmiset eivät välttämättä pohdi elämänsä riskejä ja mahdollisuuksiaan kovinkaan analyttisesti, vaan turvattomuus on mielentila, joka näkyy kaikkea toimintaa leimaavana asenteena. (Vail 1999, 6) Turvattomuus luo pelkoa, ahdistusta, toivottomuutta ja voimattomuutta. Toisaalta joskus turvattomuus voi olla liikkeellepaneva voima, joka antaa lähtösäyksen muutokselle. (Vail 1999, esipuhe.)

Vail (1999, 7) jakaa artikkelissaan turvallisuuden ja turvattomuuden kolmeen kategoriaan:

- Turvallisuus hyvinvointina ja turvallisuutena vs. turvattomuus varautuneisuutena ja pelkona. Eristäytyminen esiintyy yhdessä turvattomuuden yhteydessä ja tuottaa ahdistusta.
- Turvallisuus itsehyväksyntänä ja itsevarmuutena tavoitteiden asettamisena ja niihin pyrkimisenä. Turvattomuus näkyy voimattomuutena ja epäuskona omiin kykyihin ja toivottomuutena omien tavoitteiden suhteen. Tällöin maailma näyttää hallitsemattomalta ja riskit, joihin ei itse välttämättä voi edes vaikuttaa, ylikorostuvat. Turvattomuus aiheuttaa näköalattomuutta.
- Turvallisuus vakautena ja jatkuvuutena elinolosuhteissa ja ihmissuhteissa. Turvattomuus ilmenee epävarmuutena ihmissuhteissa ja tulevaisuuden pelkona.

Malcolm Payne (2005) ottaa huomioon sekä päätöksenteon, että toiminnan käsitellessään empowermentia. Hänen määritelmänsä mukaan voimaantumisen tapahtuu raivaamalla henkilökohtaisia ja sosiaalisia esteitä asiakkaan elämästä, jotka estävät henkilökohtaisen vallan käytön, sekä lisäämällä itseluottamusta omakohtaiseen vallankäyttöön. Payne liittyy voimaantumiseen siis ainakin joitain henkilökohtaisia ominaisuuksia ja esteiden poistamista, jotta päätöksen tekeminen oman elämän suhteen voisi kehittyä.

Ihmiset eivät välttämättä ole tietoisia omista järkeily- ja päätöksentekotavoistaan, sillä niiden tiedostaminen edellyttää metatietoisuutta omasta itsestä, jonka saavuttaminen ei ole ihmiselle itsestään selvyys. Tiedostamattomuus omista päätöksentekotavoista voi johtaa siihen, että käytössä on vain yksi päätöksentekostrategia, mutta sitä ei tunnisteta eikä sitä siten voida arvioidakaan. Johtopäätöksenä on, että kyseinen päätöksentekotapa vaikuttavaa kaikkeen tekemiseen ja itse asiassa estää aitojen vaihtoehtojen etsimisen ja oman ajattelun liittämisen laajempaan teoreettiseen

kontekstiin, jossa ajattelua olisi mahdollista reflektoida. Sokrateen kehoitus: Tunne itsesi, pätee vielä tässäkin päivässä. (Howard 1999, 65.)

Suomalaisessa kontekstissa voimaantumisen on kirjoittanut esimerkiksi Sirkka Santapukki (2006), jonka mukaan ihmisen omat uskomukset voivat myös toimia voimaantumisen esteinä. Uskomus on tunnepitoisesti varma ja ehdoton mielipide. Arvottomuus, avuttomuus ja toivottomuus ovat uskomuksia koskien itseä, joista ulospääseminen on vaikeaa. Ihminen ei välttämättä ole edes tietoinen kielteisistä ajatuksistaan, vaikka toimiikin niiden ohjaamana. Esimerkiksi epidemiologisissa tutkimuksissa on todettu, että oma käsitys terveydestä ennustaa tilastollisesti erittäin merkittävästi tulevaa elinikää. On myös osoitettu, että ihmisen ”koettu terveys” yksin voi vaikuttaa enemmän, kuin objektiiviset terveystarvot ihmisen terveydestä. Siten uskomukset itseän vaikuttavat ihmiseen kokonaisuudessaan. (Santapukki 2006, 107, 160.)

6.7 Lopuksi

Empowermentin kääntäminen voimaantumiseksi sopii mielestäni suomalaiseen kontekstiin. Suomalaisilla on kansainvälisesti vertailtuna hyvä lainsuoja ja laajat kansalaisoikeudet. Sosiaaliturva on ainakin historiassa ollut kattava ja instituutiot, kuten maksuton koulutus, ovat taanneet ainakin teoriassa kaikille tasavertaiset mahdollisuudet elämään. On kuitenkin ilmeistä, että käytännössä tasavertaiset mahdollisuudet eivät aktualisoidu kaikkien kohdalla. Suomalainen aktivointipolitiikka nousee tästä taustasta ja nähdäkseni liittyy voimaantumisen näkökulmaan siten, että se pyrkii vaikuttamaan yksilön tahtoon ja tavoitteisiin. Työttömät pitäisi saada tahtomaan työllistymistä ja kouluttamattomien tulisi tahtoa koulutusta. Ongelmaksi muodostuu, että mikäli tavoitteen asettaminen ei perustu vapauteen ja itsemääräämiseen, on myös voimaantuminen ja tavoitteeseen sitoutuminen heikkoa.

Johtavatko aktivointitoimenpiteet voimaantumiseen? Adamsin (2003) mukaan ollakseen voimaannuttava on myös työntekijän itsensä oltava voimaantunut. Ovatko suomalaiset sosiaalityöntekijät itse voimaantuneita? Ajatusleikkinä voidaan kysyä, että ovatko suomalaiset sosiaali- ja työvoimapolitiittiset rakenteet voimaannuttavia?

Adamsin (2003) mukaan voimaannuttava sosiaalityö on kokonaisvaltaista, yksilöllistä, osallistavaa, reflektiivistä ja ratkaisuihin suuntautuvaa. Siitonen (1999) on vakuuttunut, että voimaantuminen lähtee henkilöstä itsestään, mutta viitekehyksellä ja ympäristöllä on merkitystä ja näihin toki voidaan vaikuttaa. Päätökset tulee kuitenkin jättää ihmiselle itselleen, eikä kukaan muu, kuin henkilö itse, voi tehdä päätöstä aktivoitumisesta. Aktivoituminen ei voi syntyä pakotettuna.

7 PÄÄTÖSTEORIA

Vielä ei ole keksitty tapaa välttää päätöksen tekemistä. Teemme jatkuvasti valintoja miellyttävien ja epämiellyttävien vaihtoehtojen välillä. Päätökset koskettavat jokaista elämämme osa-aluetta. Päätöksen tekeminen voi koskettaa esimerkiksi hyödyn tavoittelua tai eteenpäin pyrkimistä. Teemme tietoisia päätöksiä ja tiedostamattomia päätöksiä, jopa päätös olla valitsematta vaihtoehtojen välillä on päätös. Jotkut päätökset ovat tottumustemme tulosta, kun taas jotkut päätökset vaativat suurta harkintaa ja tarkkaa tietämystä. Joskus voimme itse vaikuttaa milloin on aika tehdä lopullinen päätös, joskus emme. Päätöksentekohetkellä ei välttämättä ole edes mahdollista tietää, onko päätös oikea vai väärä, sillä lopputulos nähdään vasta sitten, kun kaikki seuraamukset ovat tiedossa. Seuraamusten ilmenemisessä voi kestää pitkään aika. Ja kuitenkin ei ole järkevää tarkastella päätöksenteon onnistuneisuutta pelkästään lopputulosten perusteella, sillä epämiellyttävistä yllätyksistä ei kannata ottaa syytä niskoilleen, eikä myöskään kunniaa mieluisista yllätyksistä. Vaikka lopputulos olisi epätoivottavien sattumien kautta huono, ei päätös itsessään välttämättä ole ollut huono. (Lewis 1997, 7.)

Puhekielessä käytetään termejä päätös ja valinta usein synonyymeinä. Tässä tutkimuksessa kuitenkin käytän termiä päätös silloin, kun ihminen päättää tehdä jotain, toisin sanoen muuttaa ajatuksensa päätöksen kautta teoiksi. Valittavana on kaksi vaihtoehtoa: tehdä tai ei-tehdä. Päätöksen seurauksena ihminen tekee jotain, mutta toisaalta myös tekemättä jättäminen voi olla päätös. Käytän termiä valinta silloin kun on kyseessä tilanne, missä valitaan useamman vaihtoehdon välillä. Esimerkiksi ihminen tekee päätöksen tulla tai jättää tulematta sosiaalityöntekijän käyntiajalle. Käyntiajalla hän tekee valintoja erilaisten vaihtoehtojen välillä. Päätös liittyy toimintaan, valinta vaihtoehtoihin. Kiinnostukseni on erityisesti päätöksen tekemisessä, eli miten ihminen päättää ryhtyä tai jättää ryhtymättä tiettyyn toimintaan. En niinkään käsittele sitä, millaisilla perusteilla ihminen tekee valintoja useiden vaihtoehtojen välillä.

Jotta voidaan aidosti puhua päätöksen tekemisestä, tulee ihmisellä olla oikeus ja vapaus valita joko toimia tai olla toimimatta. Valittavien vaihtoehtojen tulee myös reaalisesti olla henkilön valinnan piirissä. (Hensher, ym. 2005, 3.)

Päätöksentekoteorian yksikkö on ihmisyksilö, joka tekee päätöksiä erilaisissa tilanteissa, tiettyjen kriteerien mukaan. Sosiaalitieteiden piirissä vallitsee perustavaa laatua oleva kahtiajako suhteessa näkemykseen, määräytykö ihmisen käyttäytyminen ulkoisten kausaalisten tekijöiden, kuten instituutioiden vai yksilönsisäisten periaatteiden mukaan. Sosiaalitieteellinen teorianmuodostus lähtee pääsääntöisesti liikkeelle jommastakummasta näkemyksestä jättäen toisen näkökulman enemmän tai vähemmän syrjään. (Nurmi 1978, 1.)

Eräs tapa hahmottaa inhimillistä päätöksentekotapaa on järjestämällä valintavaihtoehdot preferenssijärjestykseen. Tällöin valittavat vaihtoehdot järjestetään jonoon siten, että jonossa edellinen vaihtoehto on aina vähintään yhtä hyvä kuin sen jälkeen tuleva vaihtoehto. Heikossa preferenssijärjestyksessä henkilö ei kykene asettamaan kaikkia eri vaihtoehtoja paremmuusjärjestykseen, kun taas vahvassa preferenssijärjestyksessä henkilö preferoi vaihtoehtoa A vahvasti vaihtoehtoon B nähden. Toisin sanoen henkilö kykenee erottamaan vaihtoehtojen A ja B hyvyyden suhteen toisistaan. Indifferenssirelaatio pätee vain silloin, kun vaihtoehtojen paremmuutta ei voida määritellä. (Nurmi 1978, 110–111.)

Ihmiset tekevät päätöksiä erilaisilla perusteilla. Jollekin esimerkiksi raha voi olla preferenssijärjestyksessä suurin valintoja ohjaava tekijä: miten saisin maksimaalisen suuren taloudellisen hyödyn itselleni? Silloin eri vaihtoehtoja tarkastellaan rahan näkökulmasta ja preferenssirelaatio syntyy sen mukaan, miten valinta vaikuttaa taloudelliseen hyötyyn. Siten valintavaihtoehdot, jotka lisäävät varallisuutta, tuottavat korkeampaa tyytyväisyyttä, kuin vaihtoehdot, jotka eivät lisää varallisuutta. Harvoin kuitenkaan valintoja tehdään ainoastaan yhden premissin perusteella, vaan ihmisillä on useita preferenssejä, jotka halutaan tyydyttää. (Hensher, ym. 2005, 64.)

Periaatteessa yksilön päätöksien tekeminen alkaa jo rakenteelliselta tasolta, esimerkiksi yhteiskunnalliselta tasolta, ennen kuin yksilö edes tekee päätöksiä. Yhteiskunnat järjestyvät poliittisiksi järjestelmiksi, missä vallanpitäjät tekevät kaikkia

kansalaisia koskevia päätöksiä. Tämä päätöksenteko järjestää ja määrittää osaltaan todellisuutta, jossa elämme ja teemme päätöksiä. Aktiivinen sosiaalipolitiikka on esimerkki päätöksentekoketjusta, prosessista joka tuottaa yksilölle viitekehysten, missä päätöksiä tehdään. Tällöin aktiivinen sosiaalipolitiikka määrittää, millaisiin tavoitteisiin pyritään, mutta lisäksi myös keinoista ja mahdollisista sanktioista ja kannustimista, jotka vaikuttavat päätöksen tekemiseen. Missä määrin yksilöllä on valta tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä, onkin hyvin mielenkiintoinen kysymys.

Päätöksen tekeminen on ihmiselämän pakko, sillä viimesijassa elämän rajallisuus asettaa rajat sille, mitä voimme tehdä. Erityistilanteessa tarkasteltuna päätöksentekoon voivat vaikuttaa esim. taloudelliset resurssit, mutta myös erilaiset elämänhallinnalliset ongelmat saattavat vaikuttaa tilanteeseen. Päätöksen tekemiseen liittyy aina myös tulevaisuus. Ristiriita päätöksiä tehtäessä voi syntyä välittömien halujen tai tarpeiden tyydyttämisen ja lähi- tai kaukaisemmassa tulevaisuudessa odottavien etujen välillä. (Lewis 1997, 99.)

7.1 Päätöksen tekemisen välitön viitekehys

Henkilö voi tehdä päätöksiä ainoastaan asioista, joihin hänellä on valtaa. Voin päättää mielessäni, kuka on Suomen presidentti, mutta tosiasiallisesti Suomen presidentti ei ole oman päätöksentekomahdollisuuksieni vaikutuspiirissä. Sen sijaan voin päättää menenkö aamulla töihin klo 7 vai 8. Voin oikeastaan päättää, menenkö töihin ollenkaan, mutta silloin päätökselläni on merkittäviä vaikutuksia elämäni. Aamulla voin valita syönkö puuroa vai paahtoleipää, mutta en voi valita syödä vesimelonia, jos minulla ei ole sitä jääkaapissa. Jotta voimme mielekkäästi tarkastella subjektiivista päätöksentekoprosessia, tulee meidän tarkastella henkilökohtaisen päätöksentekoprosessin vaikutuspiirissä olevia asioita ja millainen on viitekehys, jossa päätöksiä tehdään. Mielekkästä on tarkastella myös, millaisia seurauksia päätöksillä on ja miten todennäköisiä päätösten seuraukset ovat.

Päätöksen tekeminen ei vielä itsessään johda valmiiseen lopputulokseen, vaan päätöksiä tekemällä päätetään aloittaa jokin toiminta, kiinnitytään toiminnan eri

vaiheisiin, sekä lopulta päätetään lopettaa toiminta: *”For example, for bricks to be potentially a house means for them to be in a state in which they are not a house, but in which they are available to become a house. For them to be actually a house means that they are now in a state of organization which constitutes a house.”* (Graham 1980, 46-47.)

Edellä mainitussa esimerkissä on kolme vaihetta: alku, keskivaihe (suorittaminen) ja loppu. Jokin muuttuu joksikin, tiilet muotoutuvat taloksi. On myös olemassa kaksivaiheista toimintaa, jossa ihminen päättää joko käyttää tai olla käyttämättä valtaa. Vallan käyttäminen muuttaa passiivisen aktiiviseksi ja potentiaalisen aktuaaliseksi. Kaksivaiheinen päätöksen tekeminen ei ole vaiheittainen prosessi, vaan tekeminen itsessään on toiminnan tavoite, olla tekemässä jotakin, olla aktiivinen: *”The builder appears to participate in a two-phase development, although building is a three-phase development. Nevertheless, the activity of the builder cannot be separated from the whole process of building.”* (Graham 1980, 53.)

	<i>Dynamis</i>	<i>Kinesis</i>	<i>Entelekheia</i>
<i>Active</i>	able to build	building	
<i>Passive</i>	able to be built	being built	having been built

Grahamin taulukkoa (1980, 54) Aristoteleen toiminnan ehdoista voi tulkita siten, että ihminen on sekä aktiivinen toimija, jonka valittavana on jatkuvasti toimiminen ja ei-toimiminen. Samalla ihminen on myös oman toimintansa toteuttaja ja subjekti, joka itse muovautuu toimintansa kautta. Kiinnittymällä rakentamisen toimintaan, ihminen muokkautuu paremmaksi rakentajaksi. Jokainen rakennettu talo muuttaa samalla myös rakentajaa itseään eli toiminnan kautta ihminen muovaa omaa subjektiuttaan. Toimintaan kiinnittyminen tapahtuu ainoastaan dikotomisen teen – en tee päätöksen kautta. Voidaanko itse päätöksien tekeminen esittää samanlaisena taitona? Ihminen tekee päätöksiä ja samalla muovautuu myös itse paremmaksi päätöksentekijäksi tai kääntäen: päättämättömyys johtaa harjaantumattomuuteen päätöksentekijänä?

Voiko henkilökohtainen päätöksen tekeminen rakentua aikuissosiaalityössä? Onko se ylipäänsä mahdollista? Millaisia mahdollisuuksia ihmisellä on valittavana vai onko päätökset jo tehty asiakkaan puolesta? Jos työntekijä on jo päättänyt ennen asiakkaan tapaamista, mitkä asiakkaan ongelmat ovat, jyrää työntekijä asiakkaan itsemääräämisoikeuden yli. Tällainen järjestelmä- ja ongelmakeskeinen lähestymistapa edistävät voimaantumattomuutta. Päättämällä tavoista, joilla asiaan puututaan, kavennetaan mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä. Jos asiakkaan ainoa mahdollisuus edetä asiakkuudessaan on esimerkiksi tehdä aktivointisuunnitelma, ei tilanteessa voi tapahtua aitoa valintaa. Ainoastaan itsenäisiä päätöksiä tekemällä ihminen voi aktivoitua.

Yksi suurimmista päätöksiä rajoittavista tekijöistä rakenteellisella tasolla ovat taloudelliset vaikeudet ja odottamattomat yhteiskunnalliset muutokset. 1990-luvun lama ja viimeaikaiset talouden heilahtelut vaikuttavat yhteiskunnalliseen toimintakenttään, mikä vaikuttaa päätöksen tekemisen viitekehykseen. Päätöksen tekeminen niukasti resursoidussa tilanteessa voi vaikuttaa valintatilanteen mielekkyyteen heikentävästi. Tilanne voi myös muodostua ristiriitaiseksi, mikäli tulisi tavoitella asioita tulevaisuudessa, jotka ovat hyvin epätodennäköisiä.

Byrokratiakeskeisesti ajateltuna aktivoituminen on toimenpiteissä olemista, asiakasprosessissa etenemistä, erilaisissa virastoissa ja asiantuntijoilla asioimista. Järjestelmakeskeinen, budjettivelvollinen ajattelu velvoittaa mittaamaan työn tuloksellisuutta, mutta miten mitataan aktivoitumista, joka on luonteeltaan hyvin laadullinen ja subjektiivinen asia? Subjektiivisesti tarkasteltuna, aktivoituminen on sisäisen voiman löytämistä, joka näyttäytyy vallan käyttämisenä (eli päätöksen tekemisenä) omaan elämänpiiriin kuuluvissa asioissa. Päätöksiä tekemällä ihminen suuntautuu tulevaisuuteen intentionaalisesti, hän valitsee oman tulevaisuutensa. Valitsemiseen kuuluu aina epävarmuustekijöitä. Voimaantumisprosessin eteneminen saa aikaan kykyä sietää suurempaa epävarmuutta, tehdä siis yhä suurempia päätöksiä omassa elämässään. Voimaantuminen antaa suojaa epävarmuutta vastaan.

7.2 Praktinen syllogismi

Aristoteles hahmotteli syllogiikan perusteet Organon-teoksessaan. Syllogistinen logiikka on yksinkertaisten väitelauseiden logiikkaa, joka myöhemmin kehittyi terminologiikaksi. Logiikka-käsite syntyi vasta viisisataa vuotta Aristoteleen jälkeen, eli noin 200 jKr, mutta Aristoteleen tarkasteluja syllogistiikan saralla voidaan silti pitää lähestulkoon täydellisinä kehittelyinä logiikan yhdeltä osa-alueelta. Sivuhuomautuksena mainitsen, että Aristoteles ei osoita logiikalle minkäänlaista paikkaa tieteen luokituksessa, vaan käsittää logiikan osaksi yleistä kulttuuria, joka kaikkien tulee hallita ennen kuin voi syventyä mihinkään tieteeseen.

Praktisen syllogismin (myös käytännöllinen syllogismi tai käytännöllinen päätöksenteko) ajatus on peräisin Aristoteleelta. Sen mukaan tarkoituksellinen toiminta seuraa johtopäätöksenä annetuista premiseistä. (Knuutila 1999, 68.) Premissejä on kaksi. Arvopremissi määrittää toiminnan kohteen, jokin on tavoiteltavaa tai vältettävää. Arvopremissi on luonteeltaan moraalinen, yleinen. Toinen premissi on uskomuspremissi ja liittyy partikulaarisiin uskomuksiin tosiasioista, esimerkiksi teon tekijän kyvyistä ja teon luonteesta. Tekijä tavoittelee jotain ja uskoo, ettei saa sitä, ellei tee jotain. Kaavaa voi pitää intentionaalisen toiminnan perusmallina. Praktinen syllogismi voidaan esittää muodossa:

- (a) Pyrin päämäärään X
- (b) Uskon etten saavuta päämäärää X, jos en tee tekoa Y
- (c) Siis: ryhdyn tekemään tekoa Y

Oleennaista tässä on johtopäätöksen luonne. Toisin kuin tavanomaisessa päättelyssä ja logiikassa ylipäänsä, johtopäätös on itse teko. Praktinen syllogismi siirtää meidät intentioista itse toimintaan.

Aristoteles käsittelee praktista syllogismia teoksissaan Nikomakhoksen etiikka, Ensimmäinen analytiikka ja Sielusta. Käytännöllisessä päätöksenteossa yhdistyvät Aristoteleen mukaan aistihavainto (aisthesis), järki tai ymmärrys (nous) ja käytännöllinen viisaus (fronesis). Aristoteleen ajattelu seuraa oppi-isäänsä Platonia opettaneen Sokrateen ajattelua, jonka mukaan hyve kumpuaa tiedosta ja pahe

tietämättömydestä. Mutta miksi ihminen ei kuitenkaan aina toimi, kuten tietää hyväksi? Aristoteleen mukaan kyse on akrasiasta, mielen heikkoluontoisuudesta. (Broadie 1968.) Akrasia-näkemyistä on historiassa kritisoitu liian yksinkertaistavana ja elitistisenä ja olen samaa mieltä tämän kritiikin kanssa. Pelkkä heikkoluontoisuus hyvyyden estäjänä luo ihmisestä liian yksiulotteisen kuvan. Aristoteles sulki hyveellisen elämän filosofien yksinoikeudeksi, mutta on selvää, että hyveellinen elämä on mahdollista myös ei-filosoifeille.

Aristoteleen mukaan ihminen luotaa hyve-pahe -asetelmaa järkensä avulla, käyttäen logiikkaa instrumenttina. Ihmisellä voi olla paljon teoreettista järkeä ja tekijätietoa (tietoa jonkin tietyn asian tekemiseksi), mutta mikäli häneltä puuttuu käytännöllistä järkeä, ei hän osaa kiinnittää huomiota tilanteen yksilöllisiin erityistekijöihin. Käytännöllinen järki ei etsi yleisyyttä, vaan ratkaisua juuri tässä tilanteessa. Arkiajattelun kannalta asia on luonteva: käytännön päätöksentekotilanteessa teoreettinen tieto antaa useimmiten vain summittaisia vihjeitä. Juuri tämän käytännöllisen päätöksentekokyvyn harjaannuttaminen saa ihmisen tekemään hyviä valintoja. Kyseessä on myös ensimmäinen yritys inhimillisen toiminnan selittämiseksi. (Saarinen 1985, 83.)

Hans Berglind (1988) on esittänyt praktisen syllogismin laajennuksen. Laajennetussa muodossaan praktinen syllogismi kuuluu seuraavasti:

- 1) A haluaa toteuttaa P:n
- 2) A uskoo (on vakuuttunut), että hän on tilanteessa S
- 3) A uskoo (on vakuuttunut), että tilanteessa S hän ei saa P:tä toteutumaan, ellei tee h:ta
- 4) A uskoo (on vakuuttunut), että hän kykenee tekemään h:n eikä häntä estetä tekemästä h:ta

A ryhtyy tekemään h:ta

(Berglind 1988, käyttäen Kotirannan (2008, 116–117) esitystä.)

Berglindin esitys liittyy praktisen syllogismin Zimmermanin (1995) näkemyksiin psykologisesta voimaantumisesta. Hän esittää toimintateorian, jonka mukaan ihminen

toimii tilanteissa, joissa hänen ei ole helppo tietää edes sitä, mitä tahtoo tai haluaa. Toiseksi ihminen ei ole tilanteeseensa tyytyväinen, mutta ei tiedä miten tilannetta tulisi muuttaa. Kolmanneksi, tilanne on pakotettu muutostilanne, ihminen on joutunut esimerkiksi työttömäksi. (Kotiranta 2008, 117) Kuitenkin ihmisen haaste on löytää oikeat toimintatavat jokaiseen tilanteeseen. Aristoteles esittää Nikomakhoksen etiikassa hyveellisen elämän ja situationaalisuuden haasteen seuraavasti: ”Ei ole helppoa eikä kenen tahansa tehtävissä suorittaa näitä asioita oikeille ihmisille, oikeassa määrässä, oikeaan aikaan, oikeista motiiveista, oikealla tavalla. Siksi hyvää toimintaa on harvinaista, kiitettävä ja jaloa.” (Nikomakhoksen etiikka 1109a.)

Aristotelesta on kritisoitu intellektuaalisesta moralismista, eli siitä, että hän ajattelee hyvän elämän olevan mahdollista vain tietyn intellektuaalisen prosessin seurauksena. Aristoteleen ajatukset hyvästä elämästä voivat ensisilmäyksellä liialliselta yksinkertaistamiselta ja ajatus on helppo torjua vanhentuneena, voi samankaltaisia ajatuskulkuja löytää myös sosiaalityön keskusteluista. Eskola ja Viheriäranta (1983) ovat päättelleet, että toimintakyvyltään estyneen ihmisen kohdalla on perimmiltään kyse todellisuuden puutteellisesta tai virheellisestä tiedostamisesta. Tällöin sosiaalityöntekijän tehtävänä on auttaa asiakasta syventämään tietoisuuttaan ja tunnistamaan omaa käyttäytymistään. (Eskola & Viheriäranta 1983, 33.) Eskolan ja Viheriärannan näkemyksellä on painoarvoa, sillä heidät voidaan lukea suomalaisen sosiaalityön uranuurtajiksi. (Kotiranta & Virkki 2011, 123.) Yhteys klassiseen kreikkalaiseen filosofiaan on yllättävä, mutta selkeä.

Sosiaalisen toiminnan ymmärtäminen on sosiaalityöiden ydin. Miten ihminen toimii, toisin sanoen tuottaa käyttäytymistä ja tekoja, on kiistanalainen näkemysten kenttä. Kaikki tieto, mikä lisää ymmärrystämme sosiaalisesta toiminnasta ja inhimillisten tekojen luonteesta, on arvokasta yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta. Praktisen syllogismin tarjoama selitysarvo teon filosofiana on juuri siksi arvokas. Se ei nähdäkseni pyri selittämään, miksi juuri jokin tietty teko tapahtui tai jäi tapahtumatta, sillä tällaista teoriaa tuskin kukaan pystyy ikinä rakentamaan. Oleellisempaa on ymmärtää, että ihmisen arvo- ja ajatusmaailma ovat maaperää, mistä teot syntyvät. Konteksti- ja luonnekysymykset joko sallivat tai estävät teon syntymisen.

Yleisen näkökulmansa vuoksi voi praktista syllogismia väittää empiirisesti heikoksi

teoriaksi. Sillä voi selittää kaiken, mutta kuitenkin se ei selitä mitään. Olen kuitenkin toista mieltä: juuri yleisyytensä vuoksi se tarjoaa hyvät puitteet empiiriselle ajattelulle. Praktinen syllogismi ei ole varsinainen toimintateoria, mutta se voi toimia teoriana toimintaa varten. Uskon myös, että praktisen syllogismin täydentäminen spesifeillä toimintateorioilla voi tuoda lisää ymmärrystä sosiaalityön eri osa-alueille.

7.3 Muutoksen ontologia

Tarkastellessamme Aristoteleen logiikkaa ja praktista syllogismia, tulee samalla syventyä hiukan myös Aristoteleen syyn käsitteeseen, sillä syy tutkiminen johtaa meidät käsittelemään muutoksen lähdettä, vastausta kysymykseen: miksi? Tekemällä päätöksiä oman elämänsä suhteen ihminen muuttuu myös itse. Syyn analyysi on avartavaa, sillä Aristoteles eritteli neljä erilaista syy-käsitettä, kun taas nykyajattelussa syy nähdään usein synonyymina kausaalisuudelle. Aristoteles käsittelee syyn filosofiaa Metafysiikka-teoksessaan. Syy-käsitteen erittelemine on tärkeää myös siksi, että voidaan ymmärtää muutokseen liittyviä erilaisia komponentteja.

Ensinnäkin, on olemassa muodollinen syy. Muodollinen syy viittaa asian luonteeseen tai olemukseen. Kyse on periaatteesta, kaavasta tai laista jonka mukaisesti asia muuttuu. Ihminen voi kasvaa ainoastaan ihmisyyden muodon mukaisesti. Toiseksi, ihminen muuttuu mahdollisuuksien mukaan. Nämä mahdollisuudet ovat jo olemassa, sillä ne liittyvät ihmisen muotoon, ne ovat ikään kuin vielä aktualisoitumatta. Kolmanneksi Aristoteles nimeää vaikuttavan syyn, eli mikä saa muutoksen aikaan. Esimerkiksi: sade saa sienet kasvamaan metsässä. Vaikuttava syy on hyvin lähellä modernin ajattelun kausaalisen syyn käsitettä, mutta Aristoteles ei anna kausaaliselle syyille niin suurta painoarvoa, kuin kausaaliselle ajattelulle nykyajassa annetaan. Neljänneksi syyksi Aristoteles nimeää finaalisen syyn; päämäärä jota varten jotakin tehdään tai mitä tarkoitusta varten jokin on olemassa. (Saarinen 1985, 60.)

Tiivistäen voidaan sanoa, että jokainen muutos edellyttää asian, joka muuttuu. Sosiaalityössä ja ihmiskeskeisessä työssä tämä tarkoittaa, että muutos edellyttää ihmistä, jolla on oma aineellinen koostumuksensa ja sisäinen olemuksensa. Vaikuttava syy saattaa muutoksen alkuun ja saa aikaan finaalisen syyn, joksikin

tulemisen. Ihmisen muodossa on jo olemassa sen tarkoitus, olettakaamme esimerkiksi onnelliseksi tuleminen, ja ihmisen elämä määrittyy päämäärähakuisena suuntauksena tätä tavoitetta kohti. Ihmisen muodon aktuaalistuminen on siten ihmisen elämän päämäärä. (Saarinen 1985, 61, 66.)

Aristoteleen ihmiskäsitys sisältää näkökulman muutokseen, josta voi olla hyötyä myös sosiaalityön näkökulmasta. Mikä on millekin hyväksi ja miksi; mikä on minikin päämäärä? Ihmisen toiminta on aina sidoksissa päämääriin ja mahdollisuuksiin, tavoitteisiin ja maaleihin. Aristoteles näkee ihmisen alati muuttavana kykyjensä, taitojensa ja voimiensa suhteen. Arkirealistisen ajattelun mukaan helposti ajatellaan, että ainoastaan konkreettinen ja tässä hetkessä oleva on todellista. On kuitenkin lohdullista ajatella, että ihmisillä on erilaisia taipumuksia ja kykyjä, jotka ovat jo olemassa ihmisessä ja siten todellisia, mutta nämä kyvyt vain ovat piileviä.

8 ITSEMÄÄRÄÄMINEN

Itsemääräämisoikeutta on joskus kutsuttu myös oikeudeksi olla vapaa ja se on eräs demokraattisen yhteiskunnan perusoikeuksista. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa oikeutta tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä, ilman velvollisuutta alistua muiden tahtoon. Tämä oikeus on laajasti turvattu suomalaisessa lainsäädännössä. Eräs tärkeä ulottuvuus on oikeus yksityiselämään, ilman viranomaisten tai muiden ulkoisten tekijöiden puuttumista. Itsemääräämisoikeus edellyttää tietyn tasoista kykyä hallita omaa elämää. Yksilöllä tulisi olla kyky tunnistaa tarpeensa, asettaa tavoitteita, tehdä valintoja ja arvioida tekojensa seuraamuksia. Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen ja intervention tekeminen vaatii perusteluja. (van Aerschot 2011, 115.)

8.1 Vapaus – poliittinen ja eettinen kysymys

Sosiaalihuollon asiakkaiden itsemääräämisoikeus on yleisesti hyväksytty työtä ohjaavaksi periaatteeksi, mutta lisäksi itsemääräämisoikeutta määritellään myös lainsäädännössä. Perustuslaki, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä hallintolaki puolustavat asiakkaiden oikeutta päättää oman elämän piiriin liittyvistä asioista. Ihmisen oman tahdon kunnioittamisesta on lähtökohta asiakaslähtöiselle työskentelylle, jossa työskentelyn tavoitteet asetetaan asiakkaan toiveista ja tarpeista käsin, sekä kunnioitetaan asiakkaan osallisuutta asiakkuusprosessissa. (Juhila 2006, 249–250.) Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattiliitto Talentia on Eettisessä ohjeistuksessaan (2005) nostanut asiakkaan ihmisarvon ja kunnioittamisen eettisten ohjeiden perustaksi. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että ”Ammattilaisen on omista arvoistaan ja elämänvalinnoistaan riippumatta kunnioitettava ja edistettävä asiakkaan oikeutta tehdä omat valintansa edellyttäen, että tämä ei uhkaa muiden oikeuksia ja oikeutettuja etuja. Täysivaltainen asiakas on vastuussa omista valinnoistaan ja niiden seurauksista.” (Talentia 2005, 8.)

Raimo Raitasalon (1995) mukaan sosiaalipolitiikan keinoin pyritään edistämään ihmisten ulkoista ja sisäistä elämänhallintaa. Ihminen luo valinnoillaan ja toiminnallaan elämäntavan, joka on yhteiskunnallisten suhteiden mahdollistamaa ja säätelemää, omaehtoista toimintaa. Elämänhallinta on sopeutumiskykyä

odottamattomiin ja turvattomuutta aiheuttaviin tilanteisiin. Sosiaalipolitiikka on reaktiota yhteiskunnallisen rakennemuutoksen aiheuttamaa sosiaalista turvattomuutta vastaan. Elämänhallinnan näkökulma sosiaalipolitiikassa tuo huomion kohteeksi ihmisten paineet ja vaikeudet, niiden käsittelykeinot ja epävirallisen tai epävirallisen tuen ja avun tarpeen. Sosiaalipolitiikka pyrkii tukemaan ihmisten sopeutumista ja mukautumista erilaisissa taloudellisissa, terveydellisissä ja vuorovaikutuksellisissa vaikeuksissa, paineissa ja ristiriitatilanteissa. (Raitasalo 1995, 11–12, 18.)

Markku Lehto (2010) kirjoittaa artikkelissaan mahdollisuuksien politiikasta. Hänen mukaan itsemääräämiseen oleellisesti liittyvä mahdollisuus tehdä omat valintansa ei ole vain kieltojen poistamista. Kokoontumis- ja elinkeinovapaus tekevät mahdolliseksi yritystoiminnan ja kansalaisten kokoontumisen, mutta vapaus ei muutu mahdollisuudeksi, ellei ihmiselle anneta mahdollisuuksia selvittää tehtävästä. Mahdollisuuksien politiikka on myös enemmän, kuin sosiaalisten oikeuksien takaaminen, se tarjoaa yhteiskunnan tuen rinnalle ihmisen omaa otetta asioihin, omia valintoja ja samalla omaa vastuuta. Ovatko yhteiskunnalliset toimet ja tavoitteenasettelut ihmiselle elämänhallinnan apuvälineitä vai ovatko ne valmiiksi suunniteltuja ja ylhäältä annettuja? (Lehto 2010, 289.)

Oikeus yksityiselämään ja itsemääräämisoikeuteen määritellään perustuslaissa. Lisäksi laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2002) vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja asiakkaan oikeuksia. Kuntouttavan työtoiminnan lain nojalla asiakkaalla on kuitenkin velvollisuus osallistua tarjottuihin toimenpiteisiin. Laki ei velvoita viranomaisia tarjoamaan asiakkaalle vaihtoehtoja. Pätevät syyt olla osallistumatta tarjottuihin toimenpiteisiin löytyvät lainsäädännöstä, mutta on kyseenalaista, onko asiakkailla käytännössä mahdollisuutta kieltäytyä heille tarjotuista toimenpiteistä. Lisäksi asiakkaan tahto ja keinot edistää omaa asiaansa ovat alisteisia budjettipolitiikalle ja byrokratialle. Työllisyyttä ei lisää se, että pelkästään noudatetaan aktivointiproseduurin sääntöjä ja periaatteita. (van Aerschoot 2011, 62.)

Oman elämänhallinnan parantaminen voi tarkoittaa ”normaalin” elämänrytmin vahvistamista, uuden voiman keräämistä, riippuvuusongelmien parempaa hallintaa tai merkityksellisemmän elämän elämistä. Elämänhallinta tarkoittaa myös kykyä työskennellä ja olla aktiivinen. Aerschoot (2011) kyseenalaistaa käsityksen, jonka

mukaan kyky olla aktivointitoimenpiteissä tai aktivointitoimenpiteissä jatkaminen lisääisivät elämänhallintaa. Kyseessä voi olla päinvastainenkin ilmiö: asiakas jatkaa toimenpiteissä sanktioiden pelossa tai jättää elämänhallintansa viranomaisten käsiin. (van Aerschot 2011, 42.)

8.2 Vapaus ja vastuu

Petteri Niemi (2011) käsittelee itsemääräämisoikeutta artikkelissaan ”Minä itse ja sen määrääminen.” Niemi toteaa, että asiakkaan itsemääräämisoikeus on eräs nykyisen sosiaalialan kantavista pilareista, jota tuetaan myös lainsäädännöllisin keinoin. Intentionaaliseen toimintaan kytkeytyy käsitteellinen kytkös toiminnan ja itsemääräämisoikeuden välille. (Niemi 2011, 169.) Itsemääräämisoikeuden voi tulkita tarkoittavan valtaa tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä, olla vastuullinen toimija, joka on aloitteellinen omassa elämässään ja vastuullinen teoistaan.

Niemen (2011) mukaan nykyinen itsemääräämisoikeuden käsite nousee historiallisesti tarkasteltuna filosofi Immanuel Kantin ajattelusta ja siten valistusajattelusta. Taustalla ovat siis sekä ihmiskunnan täysi-ikäistymisen ja rationaalisuuden ajatukset. Jokaiselle täysi-ikäiselle kansalaiselle kuuluu autonomia, eli mahdollisuus hallita elämäänsä itse järkensä avulla, säädettyjen lakien mukaisesti, eikä intellektuaalis-hallinnollinen eliitti enää voi tehdä päätöksiä ihmisten puolesta. Rationaalisuus tarkoittaa subjektiivista kykyä tehdä omaa elämää koskevia, käyttäytymistä ohjaavia päätöksiä. Subjektiivisia päätöksiä tulee tarkastella myös objektiivisesti, eli verrata subjektiivisia ratkaisuja parhaisiin mahdollisiin ratkaisuihin. (Niemi 2011, 171, 177.)

Objektiiviset vaihtoehdot johtavat helposti paternalismiin, prudentialismiin ja moralismiin, eli juuri niihin asioihin, mistä moderni sosiaalityö on pyrkineet pois. Paternalismi on ihmisen holhoamista hänen oman etunsa nimissä, prudentialismi on ihmisen holhoamista rationaaliin syihin vedoten ja moralismi ihmisen holhoamista eettisiin perusteisiin vedoten. Toisaalta subjektiivisuuden ylikorostaminen voi johtaa liikaan suvaitsevaisuuteen eli annamme asiakkaiden vahingoittaa itseään. Ja lopulta, mitä jos henkilö on täysin tietoinen elämäntapansa (esim. narkomanian) riskeistä ja silti valitsee elää kyseisellä tavalla, millä perustein sosiaalityöntekijä voi tehdä

intervention? Toisen esimerkin voi keksiä vaikkapa eutanasiasta tai päihderiippuvaisesta, raskaana olevasta äidistä. Onko itsemäärääminen aina rationaalista? (Niemi 2011, 178.) Miten sosiaalityössä tulisi pyrkiä edistämään asiakkaiden parempaa subjektiivista päätöksentekoa?

Myöhäismoderni itsemääräämisoikeus tarkoittaa valtaa olla oman elämänsä aktiivinen käsikirjoittaja. Identiteettityöstä on tullut projekti, jonka tarkoituksena on työstää itselle identiteetti joka kelpaa parisuhde- ja työmarkkinoilla. Mutta saako itseä kehittää vapaasti mihin suuntaan itse katsoo parhaaksi vai tulevatko esim. joustavuuden ja sosiaalisuuden tai erilaisista kauneusihanteista puhumattakaan kuitenkin ihmiselle annettuna, ihmisen ulkoa? Tällöin voidaan perustellusti myös kyseenalaistaa nykyistä valistusajan ajatteluun pohjautuvaa, uskonnollisuudesta ja myyteistä vapaata itsemääräämisoikeutta. (Niemi 2011, 180–181.)

Onko meistä kukaan vapaa valitsemaan? Jos olen vapaa, niin silloin toki kannan teostani vastuun, mutta entä jos en olekaan vapaa? Nykyistä keskiluokkaista, työssäkävää suomalaista sitovat erilaiset pakot ja velvoitteet, joiden laiminlyömisestä seuraa sanktioita. Syntymästä lähtien otamme vastaan ja sisäistämme täysin tiedostamatta tietynlaisia moraalisia arvokäsityksiä sekä yhteiskunnasta, että itsestämme. Tässä mielessä tarkasteltuna aktivointitoimenpiteet liittävät aktivoitavat suomalaisen yhteiskunnan eetokseen, jossa on tapana suorittaa ja tehdä asioita, olla toimelias, sillä tekeminen ja suorittaminen ovat yleisesti hyväksytympiä vaihtoehtoja kuin tekemättömyys. Tästä näkökulmasta aktivoituminen voidaan ymmärtää henkilön sosiaalisen roolin, kansalaisuuden aktivoimisena, missä yhteiskunnan jäsenen käyttäytymistä pyritään ohjaamaan yleisesti hyväksytyjä sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia normeja riittävällä tavalla vastaavaksi.

Niemi päätyy pohdinnassaan yhdistämään rationaalisuuden ja itsemääräämisoikeuden: itsemäärääminen on rationaalisesti kontrolloituja halujen ja taipumusten toteuttamista. Tällöin edellytetään kykyä myös itse-reflektioon, joka kohdistuu halujen ja taipumusten alkuperään, mutta myös yhteiskunnallisiin ehtoihin, kuten mahdollisuuksiin ja riskeihin, jotka ovat suhteellisen pysyviä ja siten vain hyväksyttävä osaksi yhtälöä. Mutta tämä ei toki poista normatiivista kysymystä siitä, mikä on hyväksi ihmiselle. Lopulta Niemi toteaa hyvän elämän nousevan

evoluutiivisesta ja biologisesta ihmiskäsityksestä, elinympäristön vaatimuksista sekä kulttuurisista ja yhteiskunnallisista vaatimuksista. (Niemi 2011, 189–192.)

Todellisuudessa ihmisen on kuitenkin mahdotonta olla absoluuttisen autonomisessa tilanteessa. Yhteiskuntajärjestelmämme rajoittaa henkilökohtaisia vapauksia säätämällä lakeja ja asetuksia, mutta myös yhteisöstä kumpuavilla sosiaalisilla koodeilla ja normatiivisilla odotuksilla. Vapaus voidaan ymmärtää ohjaavana raja-arvona, jota tavoitellaan, mutta johon on samalla mahdotonta päästä. Tilanteessa, missä alkoholi-ongelmainen ratkeaa juomaan tai masentunut asiakas ei pääse ylös sängystään, ei filosofisesta näkökulmasta voida puhua autonomisesta valinnasta. Päätöksentekoteorian näkökulmasta kuitenkin kyseessä on ilmiselvä päätös: ihminen tekee päätöksen jäädä sänkyyn tai avata pullon tai ainakin jättäytyy tietoisesti tai tiedostamatta päättämättömyyden (ei-päätöksen) tilaan. Jotta päätöstä voisi ymmärtää, tulee ymmärtää tilanne ja premissit. Kyseessä on valinta vasta, kun henkilöllä on tosiasiallisesti mahdollisuus valita myös toisenlainen käyttäytyminen.

8.3 Minuus itsemääräämisen perustana

Eräs modernin psykologian perustajista C.G. Jung on todennut, että jopa kolmasosa hänen kaikista potilaistaan ei itse asiassa kärsinyt kliinisistä neurooseista, vaan elämän tyhjyydestä ja päämäärättömyydestä. Hänen mukaansa modernin ihmisen ongelma on keskittyminen ainoastaan yksittäisiin asioihin ja esineisiin yleisemmän pohdiskelun kustannuksella. Ihmiset näkevät informaatiotulvan ja tuhansia erillisiä asioita, mutta ei niiden takana olevia yhdistäviä, universaaleja tekijöitä. Jungin tunnetuksi tekemä individuaation käsite tarkoittaa itseksi tulemisen ja ihmisenä olemisen prosessia. Individuaatio onkin hyvä käsite johdattamaan seuraavaan teemaan, joka käsittelee minuutta.

Santapukki (2006) sivuaa voimaantumisen suhdetta itsetuntemukseen teoksessaan *Minuusvoima – vapaus valita.* Santapukin teesi on, että jokaisessa ihmisessä on vähintäänkin piilevänä kykynä tunnistaa, mikä on itselle hyväksi. Ihminen on kokonaisuus, jota ei voi ymmärtää ainoastaan logiikan ja materialistisen ajattelun keinoin. Santapukki lainaa aivotutkijan ja professorin Matti Bergströmin ilmaisua

”mahdollisuuspilvestä arvojen kautta ajatteluun.” Aivoissa on kaksi puolta: tajunta ja aineellinen tieto. Niitä yhdistää kolmas tekijä, *minä*, joka ei ole tajuntaa eikä ainetta. Minä tekee tekee ratkaisuja, valintoja ja arvottaa asioita. Hyvä itsetuntemus ja tietoisuus itsestä mahdollistavat meille pääroolin omassa elämässämme. (Santapukki 2006, 8–9, 83.)

Millaiseksi käsitämme itsemme, määrittää sen, mitä tavoittelemme. Vääristynyt käsitys minuudesta ja itseystestä johtaa myös vääristyneisiin tavoitteisiin. Ihminen tavoittelee tietämättään kaikin voimin sitä, minkä uskoo ansaitsevansa ja minkä arvoinen uskoo olevansa, siitäkin huolimatta, että se olisi hänen etujensa vastaista. Jos ihminen kokee olevansa arvokas tekemällä paljon töitä, hän voi tehdä töitä uupumukseen saakka, jotta saisi kaipaamaansa arvostusta. Joku toinen taas manipuloi itseään ja muita ihmisiä, koska voi kokea arvokkuutta vain ollessaan toisia parempi. Kaikilla ihmisillä on luontainen tarve kokea itsensä arvokkaaksi, hyväksi ja kykeneväksi ja uskomukset siitä, millaisilla ehdoilla nämä asiat ovat mahdollisia, ohjaavat kaikkea inhimillistä toimintaa. (Santapukki 2006, 165–168.)

Tietoinen itsestä lähtevä valinta edellyttää aidon itsen ja oman minuuden löytämistä. Minuus kyselee kysymyksiä, kuten kuka minä olen ja mitä haluan elämältäni? Terveeseen minuuteen kuuluvat myös rajat oman itsen ja muiden välillä. Itsenäiset päätökset ovat mahdollisia vasta sitten, kun ihminen tulee tietoiseksi omasta itsestään ja omista tarpeistaan. Muutoin ihminen ajautuu joko toteuttamaan toisten asettamia toiveita ja tavoitteita tai hakemaan muiden ihmisten hyväksyntää ja arvostusta. Ihminen on myös voinut elämänsä aikana oppia tiettyihin rooleihin, joista muodostuu ns. *valeminä* ja joita ihminen toteuttaa tiedostamattaan. Tällaisia rooleja ovat esimerkiksi kiltti, uhri, vallankäyttäjä (Santapukki 2006, 195; Santapukki 2010, 151–154.) Myös julkisuudessa tunnettu suomalainen psykologi Tommy Hellsten on kirjoittanut valeminästä ja sen vaikutuksista henkilökohtaisiin valintoihin. Valeminä on apuväline, jolla henkilö selviytyy elämästä, eräänlainen psykologinen selviinjäämisstrategia. (Hellsten 2003, 72)

Käymämme keskustelun pohjalta ei vapauden määrittäminen pelkkänä valinnan vapautena enää vaikutakaan yksinkertaiselta. Itsemäärääminen ja vapaus kuuluvat yhteen, sillä ilman vapautta ei voi olla itsemääräämistä. Tai itse asiassa voi olla, mutta

tällöin itsemäärääminen on vajaavaista. Aito itsemäärääminen taas on edellytys vapaudelle tehdä päätöksiä.

Edellä esitetyn pohjalta päättelen, että itsemäärääminen ja vapaus eivät ole automaattisia tai synnynnäisiä asioita. Vapaus menee hukkaan ilman taitoa hallita itseään ja itsemääräämisoikeus ilman vapautta on illuusio. Huomattavaa on, että itsemääräämisoikeus voi vesittyä myös kahdesta muusta syystä: valheellisesta kuvasta itsestä, eli valeminuudesta tai heikosta kyvystä hallita itseä. Valeminuus johtaa tilanteeseen, jossa henkilö asettaa itselleen epäsuosiollisia tavoitteita. Heikko itsen hallinta muistuttaa Aristoteleen akrasia-käsitettä, joka kritiikistään huolimatta on paikallaan tässä yhteydessä. Hyvään elämään epäilemättä kuuluu myös luonne, joka pystyy toteuttamaan aiotut päämäärät.

Minuuspohtiskelun ja aktivointikeskustelun yhdistäminen herättää kysymyksen: mitä tai pikemminkin ketä aktivointi aktivoi? Kohdistuuko aktivointi ihmiseen; persoonaan joka elää, hengittää, tahtoo ja tuntee vai kohdistuuko aktivointi kansalaiseen; sosiaaliseen, kulttuuriseen ja poliittiseen konstruktion, jota ohjaavat ulkoa asetetut velvollisuudet ja kannustimet. En syvenny asiaan tässä enempää, sillä vastaus ei enää kuulu tutkimukseni piiriin, mutta joka tapauksessa kysymys vaikuttaa mielenkiintoiselta. Kuitenkin tutkielmani kannalta arvokasta on havainto siitä, ettei aktivointi automaattisesti ole ihmisen aktivoimista, vaan se voi nähdäkseni kohdistua myös ihmisen omaamaan kansalaisuuteen, mikä kuitenkin on eri asia kuin ihminen itse.

9 TULOKSET

Tässä kappaleessa esittelen tutkielmani tulokset ja vastaan tutkimuskysymyksiini. Aloitan ensin pohjustamassa aktivoitumiskeskustelun merkityksestä aikuissosiaalityölle, jonka jälkeen käsittelen ensisijaista tutkimuskysymystäni ja etenen sitten sekundaarisiin tutkimuskysymyksiin.

9.1. Aktivoituminen ja voimaantuminen aikuissosiaalityössä

Aktivoituminen ja voimaantuminen voidaan sosiaalityön käsitteinä tietyssä käyttötarkoituksessa ymmärtää jopa synonyymeina. Tällöin molemmat ymmärretään luonteeltaan prosessimaisina ilmiöinä ja joiden seurauksena elämän-, tahdon- ja elinvoima kasvavat. Tällaisessa käyttötarkoituksessa olen taipuvainen käyttämään käsitettä voimaantuminen, sillä se kuvaa ilmiön prosessimaisuutta, ilman aktivointikäsitteen poliittis-hallinnollista painolastia ja vähentää siten väärinkäsitysten mahdollisuutta. Voimaantuminen on subjektiivinen ominaisuus, eli prosessi elää ihmisen subjektiivis-käsitteellisessä todellisuudessa. Voimaantumisprosessilla on mahdollisuus voimistua tai heiketä. Voimaantumisprosessiin liittyy oleellisesti itsetuntemuksen ja -tiedostamisen syventäminen, jolloin ihminen löytää itsestään uusia voimavaroja tai vahvuuksia. Tämän näkökulman valossa voimaantumisen voi käsitellä jopa henkilökohtaisten voimavarojen ja resurssien vapauttamisena. Esimerkiksi alkoholismista tai masennuksesta kamppailevien kanssa työskentelyssä tämä näkökulma on hyödyllinen. Ihmisillä on omat sisäiset vahvuutensa, mutta erinäisistä syistä he eivät pysty hyödyntämään niitä.

Mikä sitten erottaa voimaantumista ja aktivoitumista, on näkemykseni mukaan kontekstuaalisuus. Voimaantuminen ei voi tapahtua tyhjiössä eikä puhtaasti yksilössä ilman ympäristön vaikutteita. Voimaantumisessa on aina konteksti ja sillä on syy, voimaantuminen on seurausta jostakin. Henkilökohtaisten voimavarojen lisääntyessä, myös oma aktiivisuus kasvaa, ihminen suuntautuu ulospäin ja pyrkii aktualisoimaan omaa potentiaaliaan. Voimaantumisprosessin myötä ihminen saa käyttöönsä lisää resursseja, jotka hänen tulee laittaa käyttöön, tai muuten vaarana on turhautuminen, joka voi heikentää tai jopa pysäyttää voimaantumisprosessin. Tilanne, jossa

voimaantumisprosessille voidaan asettaa hyvinkin erilaisia tavoitteita, on ominaista sosiaalityölle ja siksi voimaantumisen näkökulma sopii aikuissosiaalityön kentälle erinomaisesti.

Tutkielmani valossa näen aktivoitumisen voimaantumisen kontekstuaalisena ilmentymänä. Aktivoitumis-käsite saa tutkielmassani voimakkaasti poliittis-hallinnollisen määritelmän, minkä koen olevan linjassa sen nykyisen käyttötarkoituksen kanssa aktiivisen sosiaalipolitiikan viitekehyksessä. Aktivointi tarkoittaa toimenpiteitä, joilla pyritään henkilön voimaannuttamiseen. Aktivointi ei kuitenkaan ole pelkkää voimaannuttamista, vaan siihen kuuluu voimaantumisen aktiivinen ohjaaminen tiettyyn suuntaan, eli vaikuttaminen voimaantumisen päämääriin. Aktivointityön tavoitteet tulevat laajemmista politiikkokokonaisuuksista ja näitä poliittisesti määriteltyjä tavoitteita implementoidaan aktivointityöhön käytännössä siten, että poliittisesti määritellyt tavoitteet pyritään saamaan ihmisten henkilökohtaisiksi tavoitteiksi. Tämä aktivointinäkökulma on ominainen työvoimahallinnolle, jonka tavoitteena on kuntouttaa ja työllistää ihmisiä avoimille työmarkkinoille.

Aikuissosiaalityön ja työvoimahallinnon traditiot voimaannuttaa ja aktivoida ihmisiä ovat erilaiset, jolloin nämä ydinkäsitteet saavat eri traditioissa eri merkitykset. Näin myös syntyy ristiriita eri traditioiden välille: miten ja mitä tavoitteita työskentelylle asetetaan? Tässä ristiriidassa aikuissosiaalityö näyttää jäävän alisteiseksi työvoimahallinnolle. Myös lakiuudistuksen, joista esimerkkeinä nostan toimeentulotuen vastikkeellisuuden lisäämisen ja aktivointitoimenpiteistä kieltäytymisen sanktioimisen, tukevat tätä näkökulmaa. Näin aikuissosiaalityö on omaksunut tiedostaen tai tiedostamattaan uuden tehtävän, jonka mukaan asiakkaiden ohjaaminen aktivointitoimenpiteisiin on päämäärä jo itsessään.

Muutoksen merkitystä aikuissosiaalityölle ei voi vähätellä. Asiakkaiden ohjaaminen avoimille työmarkkinoille on ollut sosiaalityön agendalla varmasti aina eikä työn merkitystä ihmisen kokonaistilanteelle ole kyseenalaistettu, mutta tilanne missä työn tavoitteet ainakin osittain määritellään sosiaalityön ulkoa, on uusi. Voimaannuttaminen on muuttunut aktivoinniksi ja nämä kaksi traditiota eroavat toisistaan oleellisesti.

Tutkielmani käsitteellisen määrittelyn mukaan voimaantumisen ja aktivoitumisen suhde voidaan muotoilla seuraavasti:

1. Kaikki alkaa yksilön voimaantumisesta, joka näkyy henkilössä välittömästi sisäisten resurssien vapautumisena, elinvoiman lisääntymisenä, oman itsen paremmin ymmärtämisenä, ynnä muina tutkielmassani voimaantumiseen liittyvinä attribuutteina
2. Voimaantumisen jälkeen mahdollistuu aktivoituminen, joka on henkilön itsensä määrittämää toimintaa, vapaiden resurssien kanavoimista, esimerkiksi jonkin rästiin jääneen tehtävän suorittamista, uuden harrastuksen aloittamista tai muunlaista oman elämänhallinnan harjoittamiseen liittyviä tekoja, kuten jonkin vanhan tavan poisjättämistä
3. Aktivoitumisen seurauksena tuotetut teot, joka vahvistavat tai heikentävät henkilön voimaantumista.

9.2 Vaikutukset päätöksenteon viitekehukseen

Tämän käsitteellisen erottelun pohjalta näen, että henkilökohtainen päätöksentekeminen liittyy nimenomaan aktivoitumisen piiriin. Voimaantuminen vapauttaa henkisiä resursseja, joita valjastetaan käytäntöön käytännöllisen päätöksenteon kautta, kuten olen kuvannut kappaleessa *7.2 Praktinen syllogismi*. Inhimillinen päätöksentekoprosessi on aina intentionaalista, tulevaisuuteen tähtäävää. Kuitenkin tämän prosessin tiedostaminen on rajallista, eikä henkilöllä välttämättä ole tietoa omista päätöksenteon motiiveistaan vaan ne voivat olla piileviä. Voimaantumisprosessiin liittyy myös itsetuntemuksen syventäminen, jolloin myös omia piileviä motiiveja on mahdollista tehdä näkyväksi ja saada vastauksia kysymyksiin, kuten: miksi toimin tällä tavalla, miksi elämässäni toistan tiettyjä käyttäytymismalleja, miksi minun on vaikea kieltäytyä, kun kaverit pyytävät juomaan, ja niin edelleen. Itsen parempi ymmärtäminen on pohjana tiedostavalle päätöksenteolle, mikä taas mahdollistaa jatkossa voimaantumisen, sillä asetetut tavoitteet ovat aidosti itseä palvelevia. Intentionaalinen päätöksen tekeminen ilman

aitoa ymmärrystä omista tarpeista ja vahvuuksista voi helposti johtaa pettymyksiin ja heikkoihin valintoihin.

Työmarkkinoiden rakenteelliset muutokset aiheuttavat epävarmuutta. Kun kokoaikaista työtä on tarjolla yhä harvemmin, johtaa se samalla tilanteeseen, jossa nuorille ei ole tarjolla mielekkäitä vaihtoehtoja joihin pyrkiä tai ainakin tavoitteen saavuttamista leimaa korkea epävarmuus. Tavoitteen epävarmuus heikentää tavoitteeseen sitoutumista ja motivaatiota. Näin ollen epävakaat rakenteet eivät itsessään tuota voimaantumista, vaan päinvastoin luovat haasteen voimaantumiselle. Miten saada nuoret motivoitua tavoittelemaan työuraa, joka tulee koostumaan pätkätöistä? Suuret riskit yhdistettynä heikkoihin kykyuskomuksiin voi johtaa ahdistukseen tulevaisuudesta.

Aikuissosiaalityön asiakkaat tekevät päätöksiä tilanteessa, joka ei ole neutraali, vaan johon kuuluu valmiita odotuksia, eivätkä vaihtoehdotkaan ole seurauksiltaan tasa-arvoisia keskenään. Tiukka lain tulkitseminen on, että aktivointitoimenpiteistä kieltäytyminen ei johda ainoastaan työttömyysetuuksien karenssiin vaan myös viimesijaisen toimeentulotuen leikkaamiseen 20 % – 40 %:lla. Niinpä aktivoitumisesta tulee pakollista, mikäli tahtoo säilyttää taloudelliset etuudet ennallaan. Mutta kysymys kuuluu: onko tämä aktivoitumista? Toinen kysymys on: onko kyseessä vapaan valinnan tilanne? Vastaukset ovat: ei ja ei. Voimaantumista ei voi pakottaa, kuten ei myöskään voi aktivoitumista. On keinoja, joilla ihmisiä voidaan kannustaa lähtemään toimenpiteisiin ja pysymään toimenpiteissä, mutta ilman vapautta valita itse ja asettaa omia tavoitteita ei tällöin pääse muodostumaan voimaantumista, eikä siten aktivoitumistakaan.

Vapaa valinta on aktivointityössä ongelmallinen käsite. Yleisestikään hyvinä ja tavoiteltavina pidetyt tavoitteet eivät ole tietylle henkilölle sopivia, elleivät ne sovellu juuri kyseisen ihmisen elämäntilanteeseen ja sisäsyntyisiin vahvuustekijöihin. Toiseksi, hyvät suunnitelmat eivät toteudu, ellei henkilö itse sitoudu tavoitteisiin ja tämä sitoutuminen tapahtuu ainoastaan siten, että ihminen itse määrittää omat tavoitteensa. Mutta entä jos henkilö haluaa asettaa itselleen huonoja tavoitteita? Huonoilla tavoitteilla tarkoitan nyt esimerkiksi sosiaalisesti ja terveydellisesti epäsuotuisia tavoitteita, en poliittisten toimenpideohjelmien vastaisia tavoitteita.

Tällöin on nähdäkseni kyse tilanteesta, missä henkilön voimaantuminen ja ymmärrys omasta itsestä ovat puutteellisia. Tällöin päätöksen tekemistäkin voidaan tarkastella dysfunktionaalisena, mutta samalla tiedostaen, että henkilöllä itsellään on vastuu omista tekemisistään.

Vapaata päätöksentekoa uhkaavat siis sekä henkilökohtaiset tekijät että ulkoapäin tulevat valmiit tavoitteen asettelut ja odotukset. Suojaava tekijä molempia vastaan on oman itsen tuntemisesta lähtevä voimaantuminen. Päätöksenteon ja itsetuntemuksen on merkittävä, sillä hyvä itsetuntemus edesauttaa itselle otollisten päämäärien asettamista. Heikko itsetuntemus johtaa tilanteeseen, missä henkilö valitsee itselleen heikkoja vaihtoehtoja tai ei osaa suunnitella omaa elämäänsä itselleen sopivimmalla tavalla. Tällöin myös päämääriin sitoutuminen ja motivaatio heikkenevät. Tällöinkin henkilö voi olla ”aktiivinen” ainakin siinä mielessä, että hän on toimielias.

Tutkielmani teoreettisen pohdinnan perusteella teen käsitteellisen jaon toimeliaisuuden ja aktiivisuuden välille. Jako on normatiivinen, eli toiminnan kyseiset kaksi muotoa ovat laadullisesti erilaisia ja eriarvoisia, aktiivisuuden ollessa henkilön itsensä kannalta suosiollisempaa kuin toimeliaisuuden. Toimeliaisuus ja aktiivisuus yhtyvät kategorisesti toimintana, mutta eroavat siinä, kuka määrittää toiminnan päämäärät. Toimeliaisuus on luonteeltaan passiivista suorittamista, jossa joku muu, kuin henkilö itse määrittää toimintansa päämäärän, jolloin myös sitoutuminen itse toimintaan on heikkoa. Aktiivinen ihminen määrittää itse oman toimintansa tavoitteet, jolloin hän sitoutuu toimintaan ja sen päämääriin. Mikäli ihminen määrittää tavoitteensa näennäisesti itse, mutta ei kuitenkaan sitoudu toimintaan, on tarkasteltava päätöksenteon premissejä: käyttäytyykö henkilö joidenkin oletettujen odotusten mukaisesti, mitkä ovat hänen intentionsa, tiedostaako hän henkilökohtaisen preferenssirelaationsa, vai onko hänen luonteessaan kenties joitain piirteitä, joita kehittämällä päätöksiin sitoutuminen mahdollistuisi, kuten pitkäjänteisyyteen erityistä huomiota kiinnittämällä.

Päätökset syntyvät praktisen syllogismin kuvaaman kaavan mukaisesti, intentionaalisina tekoina. Perusteet teoille voivat olla joko tiedostettuja tai tiedostamattomia. Aktivoituminen päätöksen tekemisen näkökulmasta tarkoittaa kykyä tehdä itsenäisiä päätöksiä oman elämänsä suhteen. Itsenäisyys saa

tutkielmassani syvemmän merkityksen, kuin pelkkä vapaus ulkoisesta ja sisäisestä pakosta. Itsenäisyys on kykyä itsereflektioon ja sisäiseen keskusteluun. Itsenäisyys tiedostavuutta omia kykyjä, taitoja ja emootioita kohtaan. Päätöksen tekeminen on kiinnekohta voimaantumisen ja aktivoitumisen välillä, taito, jolla allokoidaan voimaantumista.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) on ymmärretty osittain väärin. Sen ei ole tarkoitus olla velvollisuus, vaan työväline aktivoinnissa. Aktivoituminen on paljon muutakin, kuin aktivointisuunnitelmien laatimista ja kuntouttavaan työtoimintaan osallistumista. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta on kuitenkin aiheuttanut tilanteen, missä aktivoituminen ymmärretään yksinomaan työvoimahallinnon aktiivisuustradition näkökulmasta työvoimapoliittisiin toimenpiteisiin osallistumisena. Hyvinvointinäkökulma ja elämäntalouden näkökulma, jotka kuuluvat sosiaalityön aktiivisuustraditioon, ovat jääneet työvoimahallinnolle alisteisiksi.

10 POHDINTAA

Aristoteleen määritelmän mukaan hyvä elämä on aktiivista. Aristoteleen ajattelun ongelma on siinä, että on kiistanalaista, mikä on se hyvä, jonka pohjalta aktiivisuus kumpuaa. Kuitenkin meidän on pakko määritellä hyvä. Mikäli emme määrittele hyvyyttä, on ainoana vaihtoehtona relativismi, joka taas ei voi olla sosiaalityön perusta. Muutoinhan hyvää olisi se, minkä milloinkin päätetään olevan hyvää. Relativistinen väittämä on, että kaikki sosiaalityö on hyvää, riippumatta siitä, mitä käytännössä tapahtuu. Relativistinen väittämä on myös, ettei sosiaalityö oikeastaan voi olla hyvää tai pahaa. Tällaiset väittämät kuitenkin sotivat intuitiotani vastaan.

Sosiaalityöntekijät tarvitsevat keskustelua hyvästä. Tällaista keskustelua kuitenkin vältellään, ehkä moralismin leiman pelossa. Provosoivasti esitän kysymyksen, että mitä vikaa on moralisoimisessa? Onko arvokeskustelu hyvästä liian vaarallinen aihe? Historiallisessa katsannossa sosiaalityön juuret ovat kristilliseen etiikkaan nojaavassa altruistisessa auttamistyössä, jolloin hyvä on määritelty Raamattua tulkitsemalla. Professionaalinen sosiaalityö ja sosiaalityö tieteenalana pyrkivät määrittelemään hyvän ilman Raamattua. Haasteena on löytää jokin muu auktoriteetti, kuin Raamattu, joka kertoo mikä on hyvää? Humanismi? Evoluutiobiologia? Niemi (2008) jatkaa listaa lainsäätäjillä, virkamiehillä, poliitikoilla, sosiaalityöntekijöillä itsellään, sosiaalityön asiakkailta, ammattiliitoilla ja tieteentekijöillä. Lopulta hän kysyy, että onko kellään ole oikeutta määritellä hyvää? (Niemi 2008, 89–90.)

Vaikuttaa siltä, että voimaantuminen on herkkä ilmiö. Väittäisin jopa, että voimaantuminen on radikaali ilmiö. Onko voimaantumista mahdollista saavuttaa nykyisissä aikuissosiaalityön puitteissa? Voimaantuminen estyy, mikäli asiakkaalta viedään oikeus päättää itse asioistaan tai aktivoinnin typistyessä toimenpiteiden tarjoamiseksi. Velvollisuuksien tai taloudellisten pakkojen lisääminen ei voimaannuta. Sanktioinnilla ja taloudellisilla kannusteilla voidaan muovata ihmisten käyttäytymistä sopeutumaan tiettyyn moraaliin ja kulttuuriin, mutta tällöin ei vielä ole kyse voimaantumisesta ainakaan siinä mielessä, kun sen määrittelen tässä tutkielmassani. Voimaantuminen lähtee ihmisestä itsestään ja aktualisoituu tekoina.

Nykyistä lääketieteellistettyä ja kuntoutustoimenpidekeskeistä lähestymistapa-aktivointiin voidaan kyseenalaistaa. (ks. Kotiranta 2008, 21–22.) Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) pitää sisällään näkökulman työttömyyteen, jonka mukaan työttömyydestä voi kuntoutua. Yleensä kuntoutuksen ajatellaan liittyvän sairauden, vian ja vamman hoitoon. Ehkä hedelmällisempi näkökulma olisikin ei-toimenpidekeskeinen, aktivoitumisen esteiden poistamiseen keskittyvä näkökulma.

Sosiaalityötä säätelevät lait ja säädökset, mutta käytännön sosiaalityö rakentuu paikallisesti. Paikallinen toimintaympäristö luo voimaantumisen välittömän kontekstin. Tässä kontekstissa voimaantuminen joko mahdollistuu tai estyy. Voimaantumisen prosessimaisuuteen sisältyy ajatus, että voimaantuminen tarvitsee toimivan tukirakenteen, jotta prosessi voi edistyä. Tukirakenteesta huolimatta voimaantuminen etenee ainoastaan dialogimaisesti henkilössä itsessään, tukirakenne voi olla ainoastaan mahdollistaja. Toimivan tukirakenteen luominen byrokraattisessa viitekehyksessä on suuri haaste sosiaalityölle.

En kuitenkaan suoranaisesti asetu sanktiointi- ja kannustamispolitiikkaa vastaan. Tietyllä tapaa aktivointipolitiikassa on jotain hyvin suomalaista, enkä ole havainnut aktivointipolitiikan harjoittamisen sotivan asiakkaiden omaatuntoa tai oikeudenmukaisuuskäsityksiä vastaan. Usein ihmiset hyväksyvät sosiaalietuuksien sanktioinnin, kun ymmärtävät, että sanktioiminen on seurausta heidän omasta käyttäytymisestään ja laiminlyönneistään. Ongelmat nousevat ennemmin valmiiksi asetetuista tavoitteista, kuten siitä, että kouluun on pakko hakea, vaikka ei tietäisi omaa alaa lainkaan tai vaikka tietäisikin, mutta sopivia koulutusvaihtoehtoja ei juuri kyseisessä yhteishaussa ole tarjolla. Tällaisissa tilanteissa voimaantuminen voi tarjota henkilölle suojaa ulkoisia pakkoja vastaan. Itsenäisyys on sitä, ettei alistu muiden tahtoon, vaan uskaltaa tehdä oman itsensä kannalta parhaita ratkaisuja.

Mielestäni sosiaalityöntekijä voi olla ”hyvä”, saada muutosta aikaan asiakkaan elämässä ja johtaa asiakas aktivoitumisen tielle, ymmärtämättä samaan aikaan miljoonien yhteiskunnallisista rakenteista. Sydämen asenne työtä kohtaan ratkaisee. Sosiaalityöntekijän ei mielestäni tarvitse olla sosiaalivirastossa työskentelevä yhteiskuntateoreetikko. Vaakakupissa painaa enemmän inhimillisen toiminnan ymmärrys ja työn rakastaminen.

10.1 Reflektiota tutkielman kirjoittamisesta

Tutkielmaani kirjoittaessa olen pohtinut, että olenko väärällä tavalla korostanut aktivointityön merkitystä aikuissosiaalityölle. Ehkä olen. Oma näkökulmani on muovautunut keskisuuren kaupungin aikuissosiaalityön piirissä, missä asiakaskuntani koostuu pitkälti nuorista aikuisista. Aktivointityön merkitys aikuissosiaalityössä vaihtelee paikkakuntaakohtaisesti, sillä aktivointi, kuten voimaantuminenkin, voi rakentua ainoastaan paikallisesti. Kuitenkin uskon, että päätöksentekoprosessin viitekehyksen ja premissien tarkasteleminen ovat hyödyllisiä taitoja kaikille aikuissosiaalityöntekijöille.

Tutkielmaani lukiessa en ole täysin varma, olenko aina pystynyt tarpeeksi selventämään ydinkäsitteiden aktivointi ja aktivoituminen nähdäkseni substantiaalista eroa ja soveltamaan käsitteitä tekstissä koherentilla tavalla. Syy tälle on, että ero kirkastui itsellenikin vasta tutkielmaa kirjoittaessani ja vaikka olen pyrkinyt tutkielman sisäiseen käsitteelliseen kohenrenssiin, on käsitteellisestä kehityksestä saattanut jäädä tutkielmaan ”fossiileja.” Myös käsitteiden empowerment ja voimaantuminen käyttäminen voi olla ajoittain sekavaa, varsinkin kun käytän käsitteitä tekstissä rinnakkain.

Saatuani tutkielmani kirjoittamisen päätökseen voin aidosti todeta olevani yllättynyt: tutkielmasta tuli jotain aivan erilaista, kuin olin aluksi ajatellut. Lähtökohtanani ollut kiinnostus filosofiaa, psykologiaa ja yhteiskuntatieteitä kohtaan tulevat ilmi, mutta samalla pelkään, että tutkielmani on liian sekava ja että risteävät juonteet jäävät liian irtonaisiksi. Jälkeenpäin tarkasteltuna fokuoituneempi ja rajatumpi lähestymistapa olisi myös ollut perusteltu. Toisaalta tutkielman loppua kohden aloin minuus-tematiikan myötä kokea yhä suurempaa kiinnostusta fenomenologista ja eksistentiaalistista lähestymistapaa kohtaan, mutta päätin lopulta jättää sen kokonaisuudessaan pois. Minuus-tematiikan käsittely on muutenkin tutkielmani epätäsmällisintä antia, mutta riittävä ohuena johdantona teemaan. Minuuden käsittely oli nähdäkseni kuitenkin pakollista, jotta saisin päätöksenteon kokonaisuuden käsiteltyä tyydyttävällä tavalla.

Kokonaisuudessaan olen kuitenkin tyytyväinen tutkielmaani, tietyistä puutteista huolimatta. Tutkielmani myötä olen entistä vakuuttuneempi filosofian hyödyntämisen mahdollisuuksista ja tarpeesta sosiaalityön piirissä. Vahvistunut on myös käsitykseni, jonka mukaan sosiaalityön on tärkeää eksplikoida arvo- ja ihmiskäsityksensä.

KIRJALLISUUS

Adams, Robert (2003). *Social Work and Empowerment*. Third edition. British Association of Social Workers.

Aerschot, Paul van (2011). *Activation Policies and the Protection of Individual Rights: a Critical Assessment of the Situation in Denmark, Finland and Sweden*. Farnham: Ashgate.

Aspenson, Steven Scott (1997). *The Philosophers Tool Kit*. M.E. Sharpe Inc.

Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 1999:20.

Ala-Kauhaluoma, Mika, Keskitalo, Elsa, Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti (2004). *Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus*. Stakes, tutkimuksia 141. Helsinki: Stakes.

Aro, Timo & Kesä, Mikko. ”Kuntien passiivisella työvoimapolitiikalla kova hinta.” *Kuntalehti* 1/2012, artikkeli s. 38–41.

Beck, Ulrich (1994). *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino.

Berglund, Hans (1988). *Towards an Action Theory in Social Work*. Stockholm studies in social work. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Björklund, Liisa, Sarlio-Siintola, Sari (2010). *Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa*. Teoksessa Hiilamo Heikki & Saari Juho (toim.) *Hyvinvoinnin uusi politiikka – Johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin*, s. 37–69. Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Broadie, Alexander. *The Practical Syllogism*. *Analysis*, Vol. 29, No. 1 (Oct., 1968), pp. 26–28. Published by: Oxford University Press on behalf of The Analysis Committee. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3327628>

Eskola, Marjatta & Viheriäranta, Kaija (1983). *Keskustelua sosiaalityön metodista*. Teoksessa Ruuskanen, Raili *Sosiaalityön vuosikirja 1983*, s. 27–43. Päätoimittaja Aulikki Kananoja. Sosiaalityöntekijäin liitto ry.

Globalisaatio ja kansainvälinen sosiaalipolitiikka -seminaari Jyväskylässä 26. – 27.10.2006. Ohjelma ja abstraktit. Lähteinä käytetty Juho Saaren abstraktia aiheesta Euroopan integraatio ja sosiaalipolitiikka, s. 21–22; Mikko Niemelän abstrakti aiheesta Julkisen sektorin reformit ja hyvinvointipalvelujen muutos pohjoismaissa, s. 30. Jyväskylän yliopisto, YFI-laitos.

Graham, Daniel Watkins (1980). *Foundations of Aristotle's philosophy of action*. University of Texas at Austin: University Microfilms International.

Hokkanen, Liisa (2009). *Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina*. Teoksessa Mäntysaari, Pohjola & Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Howard, Alex (1999). *Insecurity: Philosophy and Psychology*. Teoksessa Vail, John, Wheelock, Jane, Hill, Michael (toim.) *Insecure Times: Living with Insecurity in Modern Times*. Lontoo: Taylor & Francis.

Howe, David (1987). *An Introduction to Social Work Theory. Making Sense in Practice*. Aldershot: Wildwood House.

Hellsten, Tommy (2003). *Virtahepo olohuoneessa*. Helsinki: Kirjapaja.

Heikkilä, Matti, Keskitalo, Elsa (2002). *Aktivointipolitiikka ja työvoima- ja sosiaalishallinnon yhteistyö. Poliittikan muutos ja paikalliset käytännöt*. Julkaisuja: 8/2002. Stakes.

Heino Sini (2009). *Aktivoituminen – tavoite vai velvoite? Tutkimus sosiaalitoimistossa nuorten aikuisten kanssa tehtävän palvelusuunnitelman tekoilanteista*. Pro Gradu. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, sosiaalityö. Tampereen yliopisto. Saatavilla [www-muodossa: http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03650.pdf](http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03650.pdf)

Heinonen, Jari (1984). *Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteiden kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa*. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 70/1984.

Hensher, David, Rose, John, Greene, William (2005). *Applied Choice Analysis – a Primer*. Cambridge University Press.

Hiilamo, Heikki (2010). *Hyvinvoinnin uusi politiikka – Johdatus sosiaalsiin mahdollisuuksiin*. Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Hänninen, Vilma (1992). *Toimiva ihminen. Tekojen psykologian, eksistentiaalisen psykologian ja marxilaisen toiminnan teorian filosofisten lähtökohtien vertailua*. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, tutkimuksia A:17. Tampereen yliopisto.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Pösö, Tarja (toim.) (1995). *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki: Gummerus.

Juhila, Kirsi (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina – sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2008). *Sosiaalipolitiikan kansalainen: aktivoitu, valtaistettu, vastuutettu, hylätty?* Teoksessa Niemi, Petteri, Kotiranta, Tuija (toim.) *Sosiaalialan normatiivinen perusta*, s. 183–220. Helsinki: Gaudeamus.

Kaakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) (1998). Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Yliopistokustannus University Press Finland Ltd.

Knuuttila, Simo (1999). Aristoteles. Teoksessa Korkman, Petteri, Yrjönsuuri, Mikko (toim.) Filosofian historian kehityslinjoja, s. 57–76. Helsinki: Gaudeamus.

Kotiranta, Tuija (2008). Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylän yliopisto.

Kotiranta, Tuija, Virkki Tuija (2011). Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Haaki, Raili, Kotiranta, Tuija, Niemi, Petteri Sosiaalisen toiminnan perusta, s. 113–132. Helsinki University Press.

Kuokkanen, Martti (1990). Sosiaalityön metodologisia ulottuvuuksia. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 1990:2, s. 11-24. Vuosikirjan päätoimittanut Mikko Mäntysaari. Jyväskylä: Gummerus.

Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista – Feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo, Petrelius, Päivi (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö, s. 277–296. Juva: WS Bookwell Oy.

Lehto, Markku (2010). Onko mahdollisuus todella mahdollisuus? Teoksessa Hiilamo Heikki, Saari, Juho (toim.) Hyvinvoinnin uusi politiikka – Johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin, s. 289–297. Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Lewis, H.W. (1997) Why flip a coin? Suomentanut Johanna Birkstedt vuonna 1999. Suomennos tehtiin Helsingin yliopiston Ammattikielten ja kääntämisen opintokokonaisuuteen kuuluneella kurssilla Real-Life Book Translation. Helsinki: Hakapaino.

MacDonald, Robert (1999). Youth, the Underclass and Social Exclusion. Lontoo: Routledge.

Mutka, Ulla (1998). Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylän yliopisto.

Mäntysaari, Mikko (1999). Millaista asiantuntijuutta arviointitutkimus antaa? Teoksessa Eräsaari, Risto, Lindqvist, Tuija, Mäntysaari, Mikko, Rajavaara, Marketta (toim.) Arviointi ja asiantuntijuus, s. 54–68. Helsinki: Gaudeamus.

Niemi, Petteri, Kotiranta, Tuija (toim.) (2008). Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki. Gaudeamus.

Niemi, Petteri (2011). Minä itse ja sen määrääminen. Teoksessa Haaki, Raili, Kotiranta, Tuija, Niemi, Petteri Sosiaalisen toiminnan perusta, s. 169–197. Helsinki University Press.

Nurmi, Hannu (1978). Johdatus päätös- ja peliteoriaan. Helsinki: Gaudeamus.

Payne, Malcolm (2005): *Modern Social Work Theory – A Critical Introduction*. Third Edition. Lyceum Books.

Raitasalo, Raimo (1995): *Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Sosiaali- ja terveysalan tutkimuksia: 1*. Helsinki: Kelan omatarvepaino.

Rauhala, Lauri (2005). *Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä*. Helsinki: Yliopistopaino.

Raunio, Kyösti (2009). *Oleellinen sosiaalityössä*. Helsinki University Press.

Rautakorpi, Kaija (2010). *Arviointi osana kuntouttavan työtoiminnan voimaantumisprosessia: voidaanko ihmisen voimaantumista havainnollistaa ja arvioida?* Pro gradu -työ, Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, sosiaalityö. Saatavilla [www-muodossa: http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201005241912](http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201005241912)

Rostila, Ilmari (2001). *Tavoitelähtöinen sosiaalityö: voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet*. Jyväskylän yliopisto.

Saari, Juho (2002). *Euroopan sosiaalinen malli – Sosiaalipoliittinen näkökulma Euroopan integraatioon*. Helsinki: Stakes.

Saarinen, Esa (1985): *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin*. WS Bookwell Oy.

Santapukki, Sirkka (2006). *Minuusvoima – Vapaus valita*. Jyväskylä: Gummerus.

Siitonen, Juha (1999) *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Oulun Yliopisto, opettajain koulutuslaitos. Saatavilla [www-muodossa: http://herkules.oulu.fi/isbn951425340X/isbn951425340X.pdf](http://herkules.oulu.fi/isbn951425340X/isbn951425340X.pdf)

Sipilä, Jorma (1989). *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Tammi

Talentia (2005). *Arki, arvot, elämä, etiikka – Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, ammattieettinen lautakunta.

Tuusa, Matti (2005). *Sosiaalityö ja työllistäminen – Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt kuntien aktivointi- ja työllistämispalveluissa*. Tampereen yliopisto.

Vail, John, Wheelock, Jane, Hill, Michael (toim.) (1999). *Insecure Times: Living with Insecurity in Modern Times*. Lontoo: Taylor & Francis.

Zimmerman, Marc (1995) *Psychological empowerment: Issues and illustrations*. *American Journal of Community Psychology* 23(5): 581–599. Saatavilla [www-muodossa: http://www.springerlink.com/content/jp26k881w2rh38p5/fulltext.pdf](http://www.springerlink.com/content/jp26k881w2rh38p5/fulltext.pdf)